

การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

A STUDY OF SARIPUTTA-THERA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. ๒๕๓๙

การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. ๒๕๓๙

A STUDY OF SARIPUTTA-THERA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

PHRAKITTISAK YASOTHARO (KAEWLAO)

A Thesis Submitted on Patial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts.
(Buddhism)

in
Graduate School
Mahachulalongkorn Buddhist University.
Under Royal Patronage.

บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

....
(พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ)
คณบดี บัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ .... ประธานกรรมการ
(พระเมธีรัตนดิลก)

.... กรรมการ
(พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ)

.... กรรมการ
(พระมหาสุริยา วรเมธี)

.... กรรมการ
(ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ)

.... กรรมการ
(ดร. สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสุริยา วรเมธี ประธานกรรมการ
ดร. สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา)

ปริญญา : พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์:

พระมหาสุริยา วรเมธี ป.ธ. ๓., พธ.บ., M.A., M.P.A., Ph.D.
นายสุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ป.ธ. ๓, พธ.บ., M.Ed., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๓๙

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษา ชีวประวัติของพระสารีบุตร ปฏิปทาเฉพาะตัวและความสัมพันธ์กับบุคคลพร้อมกับบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ บท ในแต่ละบทได้ศึกษางานสำคัญดังนี้

บทที่ ๑ กล่าวถึงความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการวิจัย
บทที่ ๒ กล่าวถึงประวัติของพระสารีบุตรเถระ
บทที่ ๓ กล่าวถึงพระสารีบุตรเถระกับบุคคลสำคัญ
บทที่ ๔ กล่าวถึงบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
บทที่ ๕ กล่าวถึงสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาถึงบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เริ่มจากความเป็นมาตั้งแต่ต้น จนถึงนิพพานนั้น ปรากฏว่าท่านได้มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก การแสดงธรรมของท่าน พอสรุป ได้ว่า

ในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลสำคัญ ท่านมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะ เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นแม่ทัพธรรม กับพระสาวกในฐานะเป็นเพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน เป็นที่ปรึกษาให้ภิกษุ ภิกษุณีเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน โดยการเป็นผู้แสดงธรรมให้ฟัง รวมทั้งอุบาสก อุบาสิกาด้วย จึงเห็นได้ว่าท่านมีบทบาทมาก ต้องรับภาระ ในการประกาศพระศาสนา และมีศาสนกิจในหลาย ๆ ด้าน

ในด้านการเผยแผ่พระพุทธสาศนา ท่านมีวิธีการเผยแผ่ในลักษณะ ให้คำแนะนำ ปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม เมื่อได้ฟังจากพระบรมศาสดาแล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจหลักธรรม อันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบายขยายความ เปรียบเทียบ และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า ทำให้บุคคลทั่วไปศรัทธาเลื่อมใสแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย มีบางส่วนเท่านั้นที่มิได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเพราะยึดติดอยู่กับลัทธิเดิมอย่างแรงกล้า

ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ได้นับถือในตัวท่านอยู่ก็มี ซึ่งเท่ากับได้สร้างความเข้าใจ อันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ นับเป็นตัวอย่างการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิตและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทบาทในการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านกระทำโดยการศึกษาและลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้อย่างจริงจัง ท่านเคยกราบทูลเสนอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าสังคายนาพระธรรม แต่ในขณะนั้น พระองค์ตรัสว่า ยังไม่ถึงเวลา ท่านจึงได้จำแนกธรรม โดยแบ่งไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกต่อการศึกษา ในเวลาต่อมายังใช้หลักธรรมที่ท่านแสดงไว้ เช่นในสังคีติสูตร เป็นแนวทางในการทำสังคายนา ครั้งแรกหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว

Thesis Title : A Study of Sariputta-Thera's Role in Propagation of Buddhism.

Reseacher : Phra Kittisak Yasodharo (Keawlao)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee:

Phramaha Suriya Varamedhi B.A. , M.A., M.P.A., Ph.D.

Mr. Suddhipong Srivichai. B.A. (B.Ed.)., M.Ed , Ph.D.

Date of Graduation : April 17, 1996

ABSTRACT

The objective of this research is to study the biography along with way of life, activities and relation with other people of Saruputtathera pertaining to propagation of Buddhism. This research work is divided into five chapters:

Chapter I: The importance of problems and objectives of the study.

Chapter II: The biography and important activities of SariputtaThera.

Chapter III: The relationship between Sariputta Thera and other important persons.

Chapter IV: The role of SariputtaThera in propagation of Buddhism.

Chapter V: Conclusion and Recommendations.

The results of the study are as follows.

Regarding to the relationship between him and other persons it indicated that he had relationship with the Buddha as a right hand disciple , with bhikkus and bhikkhunis as their good friend and supervisor and with Upasakas and

Upasikas as their preacher. Consequently he became great preacher of Dhamma (Dhammasenapati) who played the key role of unifying the Buddhist company.

With regard to his role in propagation of Buddhism he was a great preacher with the excellent techniques of supervision, Suggestion, consulting, Teaching and preaching. He was named the Dhammasenapati as he was able to spread the doctrine with the methods of narration, explanation and comparison so that he was trusted by the Buddha in this regard. He was able to increase the numbers of disciples and also able to establish understanding among various groups of faith. Therefore, he was regarded as the model of present preachers.

On the role in preserving the Dhamma he did by deeply learning and following the footsteps of the Blessed One. He proposed to the Buddha to revise the Dhamma, but it was not right time to do so. He had compiled the Dhamma arranging it into groups easy to learn. And this caused the Convocation and rehearsal of the Dhamma happened after the passing away of the Buddha.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบคุณท่านเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระมหาสุริยา วรเมธี และ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยดีเสมอมา

ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสมบูรณ์ไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความเมตตาจากพระครูปลัดสุวัฒน์ (แสง นาคเสโน) รองเจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ที่อนุเคราะห์พระไตรปิฎกฉบับกรมการศาสนามาศึกษาค้นคว้า และพระอาจารย์มหาทองรัง กิตติญาโณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปรินายก ที่เอื้อเฟื้อพระไตรปิฎก ฯ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาวิทยาลัย ตลอดถึงห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อนุญาตให้ค้นคว้า พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ รวมทั้งพระมหาวันนี นนฺทสิริ ที่ช่วยเป็นธุระ จัดหาเอกสารเพื่อการวิจัยนี้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ และ อนุโมทนาทุกท่าน ที่กรุณาให้คำเบื้องต้น และ การจัดหาเอกสารเพื่อการวิจัยนี้โดยเฉพาะพระมหาเหวย ฐิตคุโณ พระมหาสุพัฒน์ สุวฑฺฒโน และพระประสิทธิ์ โชติธมฺโม ที่ให้คำแนะนำการพิมพ์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ จนผู้วิจัยพิมพ์ได้สำเร็จด้วยดี

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลแด่มารดาบิดา อุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา)
๑๗ เมษายน ๒๕๓๙

สารบัญ

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ใช้อ้าง อ้างจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เรียงตามอักษรวิธีในภาษาบาลีดังนี้

องฺ. เอก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย เอกนิบาต
องฺ. ทุก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิบาต
องฺ. ติก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิบาต
องฺ. จตุกฺก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิบาต
องฺ. ปญฺจก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิบาต
องฺ. ฉกฺก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิบาต
องฺ. สตฺตก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิบาต
องฺ. อฏฺฐก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิบาต
องฺ. นวก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิบาต
องฺ. ทสก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิบาต
ขุ. อุ.	=	ขุทฺทกนิกาย อุทาน
ม. ม.	=	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. มู.	=	มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก
ม. อุ.	=	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
สํ. นิ.	=	สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค
สํ. ข.	=	สํยุตฺตนิกาย ขนฺธารวคฺค
สํ. ม.	=	สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค
สํ. สฬ.	=	สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค
วินย.	=	วินัยปิฎก

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขในพระไตรปิฎกจะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่าง เช่น องฺ. เอก ๒๐/๘๐/๑๐๐ หมายถึง อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อที่ ๘๐ หน้าที่ ๑๐๐ ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา และฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามอักษรวิธีในภาษาบาลี ดังนี้

ขุ. อ.	=	ขุทฺทกนิกาย อฏฺฐกถา
สํ. อ.	=	สํยุตฺตนิกาย อฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี)
ธ. อ.	=	ธมฺมปทฏฺฐกถา
ขุทฺทก. อ.	=	ขุทฺทกปาฐ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถโชติกา)
วินย. อ.	=	วินย อฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา)
พุทฺธ. อ.	=	พุทฺธวํส อฏฺฐกถา (มธุรตฺถวิลาสินี)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขจากคัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา จะแจ้ง เล่ม ข้อ หน้า ตัวอย่างเช่น องฺ. อ. ๓/๓๕/๔๕ หมายถึง อังคุตตรนิกาย อรรถกถา เล่มที่ ๓ ข้อที่ ๓๕ หน้าที่ ๔๕ และฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย จะแจ้ง เล่ม/หน้า ตามลำดับตัวอย่างเช่น ธ. อ. ๘/๘๐ หมายถึง ธมฺมปทฏฺฐกถา เล่มที่ ๘ หน้า ๘๐.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนเป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้น พระสงฆ์สาวกนับว่า เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะท่านเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย หนึ่งในพุทธบริษัทซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบหลักของพระพุทธศาสนา[๑] พระพุทธสาวกของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควร และยึดมั่นในคุณธรรมของผู้แสดงธรรมจึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น กระทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าประทานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสดงธรรม ให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น[๒]

---

[๑] เสฐียร พันธรังษี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพ ฯ : ผดุงวิทยา การพิมพ์, ๒๕๑๖) หน้า ๑๑.

[๒] องฺ ปญฺจก. ๒๒/๑๙๕/๑๗๔-๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

พระสารีบุตรเถระเป็นพระสาวกองค์หนึ่งซึ่งยึดมั่นอยู่ในหลักการดังกล่าวนั้น จึงทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ จนได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีปัญญาเลิศ อันเป็นผลมาจากการบรรลุอรหัตผลและทำงานเผยแผ่จนถึงนิพพาน

ประวัติและผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสารีบุตรนั้นมีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และ ฎีกา จึงเป็นการยากที่จะหาตำราเกี่ยวกับพระสารีบุตรที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์มาศึกษาได้ การที่เรื่องราวของท่านกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นนับว่า เป็นอุปสรรคมากสำหรับบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องราวของท่าน โดยละเอียดเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจชีวิตและผลงานของท่าน

การที่ผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เพราะเห็นว่าบทบาทของพระสารีบุตร ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรอง ๆ ในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง และมั่นคงสืบต่อมาได้จนถึงปัจจุบันนี้

ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่าพระสารีบุตรมีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ อย่างไร มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายอย่างไรตลอดถึงมีวิธีการดำรงรักษาพระสัทธรรมไม่ให้เสื่อมได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจและดำเนินชีวิตตลอดทั้งนำไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ต้องการศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระ โดยมุ่งประเด็นต่อไปนี้คือ

๑. เพื่อศึกษาชีวประวัติของพระสารีบุตร

๒. เพื่อศึกษาปฏิปทาเฉพาะตัวของพระสารีบุตร ที่ก่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในหมู่พุทธบริษัท และบุคคลอื่น ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระสารีบุตร กับบุคคลและสถานที่

๔. เพื่อศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. พระสารีบุตรมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

๒. พระสารีบุตรมีปฏิปทาเฉพาะตัวอย่างไร จึงก่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในหมู่พุทธบริษัท และบุคคลอื่น ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. พระสารีบุตรมีความสัมพันธ์กับบุคคลและสถานที่อย่างไร

๔. พระสารีบุตรมีวิธีการและบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สารี หมายถึง ชื่อของนางพราหมณีผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นมารดาของพระสารีบุตร[๓]

สารีบุตร หมายถึง ชื่อของพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า เกิดที่หมู่บ้านนาลกะ (บางแห่งเรียกนาลันทะ) ไม่ไกลจากเมืองราชคฤห์ เป็นบุตร

---

[๓] พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์ ๒๕๓๑), หน้า ๓๓๖

แห่งตระกูลหัวหน้าหมู่บ้านนั้น บิดาชื่อ วังคันตพราหมณ์ มารดาชื่อ สารี จึงได้นามว่า สารีบุตร แต่เมื่อยังเยาว์เรียกว่า "อุปติสสะ"[๕] หลังบวช ๑๕ วัน ได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องเวทนาปริคคหสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ทีฆนขปริพาชก ณ ถ้ำสุกรขาตา เขาคิชฌกูฏ ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล ได้รับการยกย่องเป็นพระธรรมเสนาบดี

บทบาท หมายถึง การทำท่าตามบท, โดยปริยาย หมายถึง การทำหน้าที่ตามที่กำหนดไว้[๖] เช่น บทบาทของพระมหากัสสปในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่ หมายถึง การทำให้ขยายออกไป, การทำให้เป็นที่แพร่หลาย ในที่นี้ หมายถึง การเผยแผ่ธรรมในรูปของการแสดงธรรม สนทนาธรรม ตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไป ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายไปทุกสารทิศ ตลอดถึงการรวบรวมรักษาพระสัทธรรมให้มั่นคงอยู่ตลอดไป

ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิได้กล่าวถึงพระสารีบุตรในหนังสือ"อสีติมหาสาวก"ว่า พระสารีบุตรมีนามเดิมว่า "อุปติสสะ" แต่เรียกตามชื่อมารดา ในหนังสือนี้ยังกล่าวถึงการศึกษาของท่านจบด้านศิลปวิทยา จึงถือได้ว่าท่านเป็นผู้มีความรู้นั้นๆเป็นอย่างดี ท่านชอบแสวงหาความรู้เพื่อออกจากทุกข์ในชีวิตฆราวาส จะเห็นได้จากการไปศึกษาอยู่ที่สำนักของสัญชัยเวลัฏฐบุตร ซึ่งสาเหตุเกิดจากการไปดูการละเล่นมหรสพ

---

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๖.

[๖] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม** ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๙.

ที่ยอดเขาแห่งเมืองราชคฤห์ ซึ่งจัดให้มีแต่ละปี การดูในครั้งนี้เกิดอาการเฉย จึงมีดำริว่า ไม่มีอะไรน่าสนใจ ตัวละครที่แสดงนี้ไม่ถึงร้อยปีก็ต้องตายไปแล้วมีตัวละครใหม่มาแสดงแทน เราเองก็มาหลงดูอยู่ทำไม ไฉนจึงไม่แสวงหาความหลุดพ้น เมื่อคิดได้ดังนี้แล้ว จึงชวนเพื่อนคือ โกลิตะ ไปแสวงหาอมตธรรมและยังสัญญากันไว้ว่าใครได้พบอมตธรรมก่อน จงบอกธรรมนั้นแก่กัน[๖]

ทั้งสองได้ไปศึกษาที่สำนักดังกล่าวแล้วแต่ก็ไม่พบอมตธรรมตามที่ต้องการ จึงได้ออกจากสำนักของสัญชัยเพื่อแสวงหาอมตธรรมต่อไป ในที่สุดก็พบกับพระสมณะรูปหนึ่ง คือ พระอัสสชิ หนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้ารุ่นแรกในเวลานั้น ท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระอัสสชิ เพียงสั้น ๆ ว่า

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุ
แห่งธรรมนั้น และตรัสถึงความดับแห่งธรรมนั้นด้วย
พระมหาสมณ มีปกติตรัสอย่างนี้[๗]

เพียงคำพูดแค่นี้ทำให้พระสารีบุตรเข้าใจได้ดวงตาเห็นธรรม เสร็จแล้วท่านจึงกลับไปบอกกับเพื่อนคือโกลิตะและชวนกันไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ฟังธรรมเทศนาแล้วจึงเข้าบรรพชาอุปสมบทในที่สุด

ในหนังสือเล่มเดียวกัน ยังกล่าวไว้อีกว่า ท่านเป็นผู้เสนอให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบท เพื่อช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคง และยังได้ทูลเสนอให้

---

[๖] บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕๑-๕๒.

[๗] วินย. ๔/๖๐/๕๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

พระพุทธเจ้าทำสังคายนา คือ รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ แต่ยังมิได้มีการปฏิบัติหลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปะ ได้ประชุมพระสงฆ์สาวกจัดทำสังคายนา ก็จัดตามแนวที่พระสารีบุตรเสนอไว้

ดร. วิทย์ วิศวเวทย์ และรศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรียนสังคมศึกษาวิชาพุทธศาสนาว่า พระสารีบุตร นอกจากท่านมีปัญญาเลิศแล้ว ท่านยังมีคุณธรรมที่เด่นชัด ๓ ประการ คือ[๘]

๑. มีขันติธรรมไม่ปรากฏว่าโกรธใครเลย

๒. มีความกตัญญูกตเวที เห็นได้จากการบวชให้ราธะพราหมณ์เป็นต้น

๓. มีความอ่อนน้อมถ่อมตน แม้จะได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะ แต่ท่านก็ไม่ลืมตัว ไม่เคยยกตนเสมอท่าน วางตัวเสมือนบุตรเสมอ

นอกจากนี้พระสารีบุตรก่อนที่จะนิพพาน ยังได้โปรดมารดาของท่านซึ่งนับถือลัทธิอื่นให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นผลสำเร็จ นับเป็นการตอบแทนพระคุณต่อบุพการีอย่างสูงสุด และหนังสือเล่มนี้ยังได้ยกเอาคุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่างที่ดีไว้คือ[๙]

๑. เป็นผู้มีปัญญามาก สามารถเข้าใจเรื่องราวลึกซึ้ง และอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้

---

[๘] ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ และ รศ. เสฐียรพงษ์ วรรณปก หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา **พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์การพิมพ์ ๒๕๓๓), หน้า ๒๙

[๙] คณะตรีมิตร.**ประวัติอนุพุทธ ๘๐ องค์** ,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง ๒๕๓๐) หน้า ๒๔.

๒. เป็นผู้มีความอดทนเป็นเลิศ มีความสงบเสงี่ยมไม่คิดร้ายต่อใคร ๆ และไม่คิดตอบโต้แก่ผู้เบียดเบียนรังแก

๓. เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีเป็นเลิศ ใครที่มีอุปการะแก่ท่าน ท่านจะไม่ลืมคุณเลย

๔. เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนแม้จะได้รับการยกย่องจากพระพุทเจ้าว่ามีปัญญาเลิศทัดเทียมกับพระองค์ท่านก็มิได้ลืมตัว ยิ่งได้รับการยกย่องมากท่านยิ่งอ่อนน้อม ถ่อมตนมาก อ่อนโยนและอ่อนน้อมต่อทุกคน

คุณสมบัติเหล่านี้เอง ที่ทำให้ท่านเป็นที่รักของหมู่พระสาวกด้วยกันเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าท่านนิพพานก่อนพระผู้มีพระภาคก็ตาม แต่คุณความดีของท่านยังปรากฏให้เห็นและเป็นแบบอย่างที่ดี ที่ควรนำมากล่าวต่อไป

การศึกษาวิจัยดังกล่าว เป็นเพียงการศึกษาประวัติ และความเป็นเอตทัคคะของท่าน และยังได้ศึกษาในเรื่องที่พระสารีบุตรเถระเผยแผ่พระสัทธรรม แสดงธรรม เป็นที่ปรึกษาธรรมให้โอวาทและตอบปัญหาเหล่าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดถึงบุคคลอื่น ๆ นอกจากพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แบบ

ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่สมควรแก่การศึกษาวิจัยและสรุปให้ชัดเจนว่าพระสารีบุตรเถระ ซึ่งเป็นประตูจมือขวาของพระผู้มีพระภาคได้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งก่อนและหลังนิพพานอย่างไร

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของพระสารีบุตรเถระจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราอื่น ๆ

๒. ศึกษา แปล วิเคราะห์ข้อมูล

๓. เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบชีวประวัติความเป็นมาของพระสารีบุตรอย่างถูกต้อง

๒. ทำให้ทราบปฏิปทาเฉพาะตัวของพระสารีบุตรที่ก่อให้ความเคารพนับถือในหมู่พุทธบริษัท และบุคคลอื่น ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. ทำให้ทราบความสัมพันธ์กับบุคคลและสถานที่ของพระสารีบุตรเถระ

๔. ทำให้ทราบบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของพระสารีบุตร

พระสารีบุตรเถระ หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า "พระสารีบุตร" ท่านเป็นพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้ารูปหนึ่ง ซึ่งรวมอยู่ในพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ ซึ่งมีความเป็นเลิศทางปัญญา และเป็นพระสาวกที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามากรูปหนึ่ง เมื่อท่านเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าและรับใช้พระพุทธเจ้าเป็นระยะเวลา ๔๔ พรรษา นับจากปีที่บวชในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้รับการยกย่องว่าเป็น **"พระธรรมเสนาบดี"**[๑๐] ผู้มีปัญญามาก สามารถแสดงธรรมหรือ อธิบายธรรมได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า[๑๑] จนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามาก[๑๒]

การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในประเด็นที่จะนำมากล่าวเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายนั้น ผู้วิจัยขอเริ่มที่

---

[๑๐] คณาจารย์, **พระอสีติมหาสาวกนิพพาน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิทยาการ ๒๕๑๔), หน้า ๗๕.

[๑๑] พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์** ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ด่านสุทธาการพิมพ์ พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๐.

[๑๒] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, (ยุวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุดมวิชชาการ (เหมือน อินฺทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘), หน้า ๓๗.

๒.๑ ชาติภูมิ

พระสารีบุตร เกิดในตระกูลอุปติสสะซึ่งเป็นวรรณะพราหมณ์ ที่หมู่บ้านอุปติสสะ เมืองนาลันทา บิดาเป็นนายบ้านชื่อว่า "วังคันตะ" ส่วนมารดาชื่อว่า "สารี" ท่านมีน้องชาย ๓ คน คือ จุนทะ ๑ อุปเสนะ ๑ เรวตะ ๑ และมีน้องสาว ๓ คน คือ จาลา ๑ อุปจาลา ๑ สีสุปจาลา ๑ รวมทั้งท่านด้วยเป็น ๗ คน[๑๓] ตระกูลของอุปติสสะ เป็นตระกูลที่มั่งคั่งด้วยโภคสมบัติและปริวาร ถ้าลำดับความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านพระสารีบุตรมิได้เป็นญาติทางสายโลหิตแต่ประการใด

การศึกษาในด้านวิชาความรู้นี้ผู้วิจัย พบว่าท่านได้ศึกษาจบศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ[๑๔] เสมอด้วยพราหมณ์ผู้มั่งคั่งทั้งหลาย เพราะเกิดในวรรณะพราหมณ์ ท่านเองก็มีนิสัยรักการศึกษา มีปัญญาเฉียบแหลม มีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เป็นคนว่าง่ายมาแต่ต้นด้วยก็ทำให้แน่ใจว่าท่านจะได้รับความเมตตาปราณีจากตระกูลพราหมณ์ชั้นผู้ใหญ่เป็นอย่างดี ข้อนี้เป็นเหตุให้ท่านมีปัญญาเฉลียวฉลาด จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเยี่ยมกว่าพระสาวกทั้งหลายด้านปัญญา

---

[๑๓] จำเนียร ทรงฤกษ์ **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๖** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

[๑๔] เกิด ธนชาติ, **คลังปริยัติธรรม เล่ม ๒**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๔๑๐ - ๔๑๒ ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ คือ ๑ ความรู้ทั่วไป ๒ ความรู้กฎธรรมเนียม ๓ การคำนวณ ๔การใช้เครื่อง ๕ความรู้นิติ ๖การรู้พยากรณ์ ๗การร้องรำ ๘ความแคล่วคล่องด้วยกำลังกาย ๙การยิงธนู ๑๐การรู้เรื่องบุราณ ๑๑รู้วิชาแพทย์ ๑๒ วิชาอิติหาสะ ๑๓วิชาดูดาว ๑๔วิชาพิชัยสงคราม ๑๕วิชานิพนธ์ ๑๖วิชาพูด ๑๗วิชาเสก ๑๘ วิชาไวยากรณ์

๒.๒ การออกบวช

พระสารีบุตร ออกบวชเพราะสาเหตุได้ไปชมมหรสพบนยอดเขา มีเรื่องเล่าว่า ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาที่เมืองราชคฤห์นั้น ปรากฏว่ากำลังมีงานประจำปีอยู่อย่างหนึ่ง คือ การแสดงมหรสพบนยอดเขาอันได้แก่ การเล่นละคร แต่ละปีที่ผ่านมามีผู้คนทั้งในเมืองราชคฤห์และจากต่างเมืองเดินทางไปชมกันเป็นจำนวนมาก อุปติสสะและโกลิตะ ก็อยู่ในจำนวนนั้นด้วย ในปีนี้ก็เหมือนกัน มาณพทั้งสองได้ไปชมมหรสพด้วยกัน โดยบริวารจัดให้นั่งดูอยู่ด้วยกันเหมือนทุกปี

ตามปกติในปีก่อน ๆ ขณะนั่งดูมหรสพอยู่นั้น มีความรู้สึกคล้อยตามบทบาทของตัวละครถึงตอนหัวเราะสนุกสนาน ก็หัวเราะสนุกสนาน ถึงตอนหดหู่ก็แสดงความรู้สึกหดหู่ตามไปด้วย ถึงตอนให้รางวัลก็จะให้รางวัล มาในปีนี้ทั้งสองกลับมีกิริยาอาการและความรู้สึกไม่เหมือนทุกปี ถึงตอนหัวเราะสนุกสนานก็ไม่หัวเราะสนุกสนาน ถึงตอนเศร้าโศก ก็ไม่แสดงอารมณ์เศร้าโศก ถึงตอนจะให้รางวัลก็ไม่ให้รางวัล ตรงกันข้าม ทั้ง ๒ กลับแสดงอาการเฉยชา คิดอยู่ว่า

ไม่เห็นมีอะไรน่าสนใจ ตัวละครที่กำลังแสดงอยู่นี้
อยู่ได้ไม่ถึง ๑๐๐ ปีก็ต้องตายไปแล้ว มีตัวละครใหม่มาแสดงแทน
เราเองก็มาหลงอยู่ทำไม ไฉนจึงไม่แสวงหาความหลุดพ้น

สองสหายมีความเห็นร่วมกันอย่างนั้นแล้ว จึงได้พร้อมกันนำบริวารคนละ ๒๕๐ คน ได้พากันไปขอบวชอยู่ในสำนักของสัญชัยปริพาชก[๑๕] ซึ่งตั้งอยู่ใน

---

[๑๕] คณะตรีมิตร ประวัติอนุพุทธ ๘๐ องค์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒.

เมืองราชคฤห์และกำลังมีชื่อเสียงโด่งดัง

อุปติสสะและโกลิตะ เป็นผู้มีความฉลาดในการศึกษาคำสอนของสัญชัยปริพาชก อยู่ไม่นานก็เจนจบภายในเวลาไม่กี่วัน อาจารย์สัญชัยจึงให้เป็นผู้ช่วยสั่งสอนศิษย์ต่อไปแต่ ๒ สหายยังไม่พอใจในคำสอนของสัญชัย จึงชวนกันจาริกไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อพบปะสนทนากับนักบวชที่ทรงความรู้อันจะทำให้เขาได้พ้นความทุกข์ตามที่ต้องการ แต่แล้วก็พบกับความผิดหวังเพราะสนทนากันแล้วนักบวชเหล่านั้นก็ไม่สามารถชี้ทางแห่งความพ้นทุกข์ให้ได้ จึงหันหน้าเข้าปรึกษากันในที่สุดจึงแยกกันแสวงหาหนทางต่อไปและตกลงกันว่า เรา ๒ คน หากใครได้บรรลุอมตธรรมก่อน จงบอกแก่กัน

ในช่วงนี้เองที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมโพธิญาณและทรงสั่งสอนธรรมได้เพียงพรรษาแรก ก็ทรงมีพระสาวกอยู่ ๖๐ รูป ซึ่งล้วนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งขณะนั้นพระองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวกเหล่านั้น ออกไปประกาศพระศาสนาตามเมืองต่าง ๆ และบรรดาพระอรหันตสาวกเหล่านั้นมีพระอัสสชิรวมอยู่ด้วย เช้าวันหนึ่งพระอัสสชิเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ มีมารยาทก้าวไป ถอยกลับแลเหลียวดูแขน น่าเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลงถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ[๑๖] ในระหว่างทางได้สวนทางกับอุปติสสะ อุปติสสะเห็นเข้าเกิดความเลื่อมใส เพราะพระเถระเดินด้วยอาการสำรวมเหลียวซ้ายแลขวาอย่างระมัดระวัง

อุปติสสะ คิดว่า "การบวชแบบนี้เราไม่เคยเห็นมาก่อน คงจะเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ที่เขาว่ามีอยู่ในโลกนี้"[๑๗] อุปติสสะตัดสินใจ

---

[๑๖] วินย. ๔/๖๐/๕๑ ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๑๗] สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๒๖), หน้า ๒๓๓.

จะเข้าไปสนทนาด้วย แต่ท่านกำลังบิณฑบาตอยู่จึงเดินตามไปห่างๆ ครั้นพระอัสสชิกลับจากบิณฑบาตแล้วเดินกลับในระหว่างทางจะนั่งฉันอาหาร จึงเข้าไปแสดงความเอื้อเฟื้อ เมื่อพระเถระฉันเสร็จแล้วก็นำคณโฑน้ำดื่มเข้าไปถวายให้ท่านได้ฉันและใช้ ครั้นพระเถระพร้อมจะสนทนาด้วยแล้ว จึงเข้าไปใกล้แล้วเริ่มสนทนาว่า **อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร** พระอัสสชิตอบว่า **เราบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของเรา และเราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น** อุปติสสะจึงถามต่อไปอีกว่า **พระศาสดาของท่านมีปกติตรัสสอนอะไร** พระอัสสชิตอบว่า **อาตมาบวชใหม่เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยของพระศาสดาได้ไม่นาน** อาตมาจึงไม่สามารถพอที่จะบอกถึงคำสอนของพระศาสดาโดยพิศดารได้ แต่จักกล่าวใจความแก่ท่านโดยย่อ อุปติสสะจึงกล่าวต่อไปว่า ขอท่านว่าไปตามเท่าที่สามารถ จะน้อยหรือมากไม่เป็นไร การเข้าใจเนื้อหาของคำสอนเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าเอง พระอัสสชิได้กล่าวธรรม เป็นคาถา ๑ คาถาว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที มหาสมโณ.

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุ
แห่งธรรมเหล่านั้น และตรัสความดับแห่งธรรมเหล่านั้นด้วย
พระมหาพระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้.[๑๙]

หลังจากพระอัสสชิกล่าวจบ อุปติสสะเกิดความรู้แจ้งว่า “ทุกสิ่งเกิดขึ้นมา

---

[๑๙] วินย. ๔/๖๑/๕๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

แล้วมีอันต้องดับไปเป็นธรรมดา" แล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล ณ ที่นั่นเอง ครั้นพระอัสสชิเถระไปแล้ว อุปติสสะ ก็กลับมายังอารามของปริพาชก เล่าเรื่องที่ตนได้พบกับพระอัสสชิให้โมคคัลลานะ สหายฟัง พร้อมกับแสดงโมกขธรรมที่ตนได้บรรลุแล้วให้โมคคัลลานะฟังด้วย ในที่สุดทั้งสองจึงไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า[๑๙]

การบวชของพระสารีบุตรนั้น เป็นที่แน่นอนว่าพระผู้มีพระภาคทรงบวชให้เองการบวชเป็นวิธีการรับคนเข้าหมู่คณะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ มีหลายวิธีด้วยกันแต่วิธีที่น่าจะนำมาวิเคราะห์เฉพาะกรณีที่เกี่ยวกับการบวชของพระสารีบุตรเพียง ๔ วิธี คือ[๒๐]

๑. วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าประทานบวช ให้แก่กุลบุตรด้วยพระองค์เอง

๒. วิธีไตรสรณคมน์ เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวชในทิศนั้น

๓. วิธีญัตติจตุตถกรรม เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าประทานอนุญาตให้สงฆ์ตั้งแต่ ๕ รูป ขึ้นไปร่วมกันทำพิธีอุปสมบทให้แก่กุลบุตรที่ประสงค์จะอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

๔. โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา วิธีนี้พระพุทธเจ้าทำด้วยการประทาน

---

[๑๙] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, (ยุวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุดมวิชชาการ (เหมือน อินฺทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑.

[๒๐] พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม, **การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา** (วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต เอกศาสนา มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

โอวาทให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะอุปสมบทรับไปปฏิบัติ

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายคือ พระปัญจวัคคีย์ พระยสะ พร้อมกับสหายเก่าของพระยสะอีกรวมเป็น ๖๑ รูป[๒๑] บวชให้แก่กุลบุตรผู้ประสงค์จะออกบวชในสถานที่นั้น ๆ ด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ต่อมาพระองค์ทรงยกเลิก และทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ราธพราหมณ์ ด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม[๒๒] ขณะที่ประทับอยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ ขณะนั้นก็ทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ราหุลกุมาร ซึ่งมีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี พระสารีบุตรได้ทูลถามว่า จะให้บวชด้วยวิธีใด แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้บวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์อีก หลังจากที่ได้ทรงยกเลิกไปแล้ว ในคราวที่ทรงอนุญาตด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม

อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ได้กล่าวถึงจำนวนพระภิกษุที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาไว้ว่าในครั้งปฐมโพธิกาลพระพุทธเจ้าทรงให้กุลบุตรอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาอยู่ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น และภิกษุผู้อุปสมบทด้วยวิธีนี้มีจำนวน ๑๓๔๑ รูป พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะกับพระผู้เป็นสหายเก่า ๕๔ รูป พระภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป พระปุราณชฎิล ๑,๐๐๐ รูป ปริพาชกรวมกับพระอัครสาวกทั้งสองอีกเป็น ๒๕๐ รูป และพระองคุลิมาลอีก ๑ รูป จึงกล่าวว่าภิกษุ ๑,๓๐๐ รูป และภิกษุเหล่าอื่นอีก ๔๐ รูป ทั้งพระเถระผู้มีปัญญาอีก ๑ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดท่านกล่าวว่า เป็น เอหิภิกขุ[๒๓]

มีข้อที่น่าคิดว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุ อยู่อีก

---

[๒๑] วินย. ๔/๓๔/๒๙-๓๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๒๒] วินย. อ. ๓/๑๙-๒๐. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๒๒

[๒๓] วินย. อ. ๑/๒๕๕. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔

หรือไม่ ประเด็นนี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างพระเถระ เช่น **พระองคุลีมาล**ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกากล่าวว่า ท่านอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุ แต่ในขณะนั้นพระพุทธองค์ทรงให้อุปสมบทกุลบุตรด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมแล้วจึงเป็นไปได้หรือไม่ว่าที่พระองค์จะต้องทรงใช้วิธีเอหิภิกขุอยู่อีก จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุบวชให้แก่กุลบุตร ด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม เฉพาะที่บรรพชาอุปสมบทกับพระสาวกเท่านั้น แต่สำหรับพระองค์ทรงใช้วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาอยู่ แม้ภิกษุ เหล่าอื่น อีกจำนวนมากคือ เสลพราหมณ์และบริวาร ๓๐๐ รูป พระมหากัปปินะกับ บริวาร ๑,๐๐๐ รูป กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป พวกปารายนิกพราหมณ์ ๑๖,๐๐๐ รูป รวม ๒๗,๐๐๐ รูป ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์มิได้แสดงไว้ เพราะพระอุบาลีเถระมิได้แสดงไว้ในบาลีวินัยปิฎกจึงกล่าวว่า ภิกษุเหล่านี้ทั้งหมดคือ ๒๗,๐๐๐ รูป และ ๓๐๐ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกขุ[๒๔]

ในอรรถกถาพุทธวงศ์ กล่าวว่า พระพุทธเจ้าประสงค์ จะสงเคราะห์พระประยูรญาติจึงแวดล้อมด้วยพระขีณาสพ ๒๐,๐๐๐ รูป คือ ภิกษุชาวเมืองมคธและอังคะ ๑๐,๐๐๐ รูป ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เสด็จจากกรุง ราชคฤห์ถึงเมืองกบิลพัสดุ์ สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ ๒ เดือนจึงถึง[๒๕]

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า แม้พระพุทธองค์จะทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นผู้บรรพชาอุปสมบทให้แก่กุลบุตรที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาแล้ว แต่สำหรับพระองค์คงยังทรงใช้วิธีเอหิภิกขุอยู่ และจะต้องพร้อมด้วยหมู่สงฆ์ด้วย จึงเห็นด้วยกับ พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ที่กล่าวว่าเวลานั้นพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอุปสมบทวิธี คือ การรับกุลบุตรเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม ขึ้นใช้ในพระธรรมวินัยแล้ว ในขณะเดียวกัน พระพุทธองค์ก็น่าจะคงใช้วิธีเอหิภิกขุอยู่

---

[๒๔] วินย. อ. ๑/๒๔๕. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔

[๒๕] พุทธ. อ. ๑/๖. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔

เฉพาะพระพุทธองค์เท่านั้น

๒.๓ การบรรลุโสดาปัตติผล

พระสารีบุตร ได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน เพราะได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระอัสสชิที่แสดงให้ฟัง หลังฉันภัตตาหารนอกเมืองราชคฤห์ และพระพุทธองค์ก็เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ด้วย ซึ่งภายหลังพระสารีบุตรได้นำเอาพระธรรมไปเล่าให้โกลิตะปริพาชกผู้เป็นสหายฟังความว่า "ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุ แห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสสั่งสอนอย่างนี้"[๒๖] แม้โกลิตะปริพาชกได้ฟังแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน

พระสารีบุตรครั้นได้เป็นพระโสดาบันแล้ว ท่านยังกำหนดไว้ในใจอีกว่า คุณวิเศษขั้นสูงกว่านี้ยังมีอีกแน่ ในขณะเดียวกันจิตของท่าน ก็น้อมระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งพระอัสสชิกล่าวเรียกว่า มหาสมณะผู้ยิ่งใหญ่และอยากเดินทางไปเฝ้า แต่ยังไม่พร้อมที่จะไป เนื่องจากคิดถึงเพื่อนคือ โกลิตะปริพาชกผู้เพื่อนจึงได้นิมนต์พระอัสสชิล่วงหน้าไปก่อนแล้วจะตามไปเฝ้าพระศาสดาทีหลัง[๒๗]

หลังจากได้ฟังธรรมแล้ว พระสารีบุตรเกิดความคิดขึ้นว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา" เกิดขึ้นกับพระสารีบุตร จึงนับได้ว่าพระสารีบุตรได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบันแต่ยังมิได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาเลย

---

[๒๖] วินย. ๔/๖๑/๕๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๒๗] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, หน้า ๓๑.

จากนั้นท่านจึงได้กลับไปบอกเพื่อน แล้วชวนกันไปเฝ้าพระบรมศาสดา ซึ่งประทับอยู่ที่เวฬุวัน อันเป็นอุทยานของพระเจ้าพิมพิสาร และบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาในที่สุดเวลาต่อมา

๒.๔ การบรรลุพระอรหัตผล

พระสารีบุตร ได้สำเร็จพระอรหัตผลเป็นพระอเสขบุคคล ท่านได้ทูลลาพระพุทธเจ้าไปบำเพ็ญสมณธรรม ณ ถ้ำสุกรขาตาเชิงเขาคิชฌกูฏ เขตเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ นั้นเองวันที่จะได้บรรลุพระอรหัตผลนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรด โดยได้ประทับอยู่ในถ้ำนั้นกับท่าน ต่อมาปริพาชกชื่อทีฆนขะได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้า และสนทนาด้วยทีฆนขะปริพาชก กล่าวขึ้นว่า "ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวง ไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจหมด"

พระพุทธองค์ตรัสว่า "อัคคิเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นความเห็นอย่างนั้นก็ไม่ควรแก่ท่าน ท่านก็ต้องไม่ชอบความเห็นนั้นด้วย"

พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์จะชี้ให้ปริพาชกทีฆนขะ เห็นว่าเขามีความเห็นผิดจึงได้ตรัสต่อไป ถึงความเห็นของสมณพราหมณ์ ๓ จำพวก ซึ่งพอสรุปได้ว่า

> "สมณพราหมณ์บางพวก มีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบ ใจหมด สมณพราหมณ์บางพวก มีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจหมด สมณพราหมณ์บางพวก มีความเห็นว่า บางสิ่งควรแก่เรา เราชอบใจ บางสิ่ง ไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกแรก ใกล้ข้างความกำหนัดรักใคร่ยินดีในสิ่งต่าง ๆ ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่สอง ใกล้ข้างความเกลียดชังสิ่งต่าง ๆ ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกสุดท้าย ใกล้ข้างความกำหนัดรักใคร่ ในของบางสิ่ง ใกล้ข้างความ เกลียดชังของบางสิ่ง

ผู้รู้พิจารณาเห็นว่า ถ้าเราจักถือมั่นความเห็นอย่างไรอย่างหนึ่งแล้วกล่าวว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นไม่จริง ก็จะต้องวิวาทกัน จากนั้นก็จะเป็นความพิฆาตกัน แล้วตามมาด้วยการเบียดเบียนกันต่าง ๆ นานา ผู้รู้เห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละความเห็นนั้นเสียได้ และไม่ให้ความเห็นอย่างอื่นเกิดขึ้น"

เมื่อทรงแสดงโทษของความถือมั่นอย่างนี้แล้วพระพุทธเจ้าทรงแสดงต่อไปถึงอุบายวิธีที่เป็นเหตุให้ละความถือมั่นว่า

"อัคคิเวสสนะ กายนี้มี รูป ประกอบด้วย มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม เกิดมาจากบิดา มารดา เติบโตมาเพราะข้าวสุก และขนมสด ต้องคอยดับกลิ่นเหม็น และขัดสีอยู่เป็นนิตย์ มีอันจะต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา จึงควรที่จะพิจารณาให้เห็นว่า เป็นของไม่เที่ยง ทนได้ยาก เป็นของถูกเสียดแทง เป็นดังหัวผี เป็นดังลูกศร เป็นของชำรุดทรุดโทรม ว่างเปล่า ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง เมื่อพิจารณาเห็นได้อย่างนี้ย่อมละความรักใคร่กระวนกระวายในกามเสียได้ อัคคิเวสสนะ เวทนา (ความรู้สึก) มี ๓ อย่าง คือ สุข ทุกข์ และอุเบกขาเวทนา เวทนา ๓ อย่างนี้เกิดขึ้นไม่พร้อมกัน คราวใด บุคคลเสวยสุขเวทนา คือรู้ว่าสุข คราวนั้นไม่ได้เสวยทุกขเวทนาและอุเบกขาเวทนา คราวใดเสวยทุกขเวทนา คือรู้สึกเป็นทุกข์ คราวนั้นก็ไม่ได้เสวยสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนา คราวใดเสวยอุเบกขาเวทนา คือรู้สึกว่าไม่ทุกข์ไม่สุข คราวนั้น ก็ไม่ได้เสวยสุขเวทนาและ ทุกขเวทนา แต่ว่าเวทนาทั้ง ๓ นี้ เป็นอย่างเดียวกันตรงที่ว่าไม่เที่ยง มีปัจจัยปรุงแต่งอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเสื่อมไปสลายไปและดับไปเป็นธรรมดา"[๒๘]

---

[๒๘] ม. ม. ๑๓/๒๐๕/๑๘๑-๑๘๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ปริพาชกทีฆนขะอยู่นั้น พระสารีบุตรเถระก็นั่งถวายงานพัดอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ (ข้างหลัง) ท่านพิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนานั้นตลอดเวลา ครั้นจบพระธรรมเทศนาท่านก็ได้บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนปริพาชกทีฆนขะหลานของท่าน ได้บรรลุโสดาปัตติผล

ท่านพระสารีบุตรเถระ ได้บรรลุอรหัตผลในวันที่ ๑๕ หลังจากบวชแล้ว ซึ่งในวันนั้นตรงกับวันเพ็ญเดือนมาฆะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓) หลังจากทรงแสดงธรรมโปรดให้ท่านได้บรรลุอรหัตผลแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏมายังวัดเวฬุวัน เพื่อทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในตอนบ่าย[๒๙]

๒.๕ คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระสารีบุตร

พระสารีบุตร เป็นพระสาวกที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่โดดเด่นต่างจากพระสาวกรูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้มีปัญญา เฉลียวฉลาด น่าเลื่อมใส เป็นผู้มีความอดทน มีกัลยาณมิตร มีความกตัญญูกตเวทีมีปฏิภาณในการแสดงธรรม ช่างสังเกตสุภาพอ่อนโยน มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ และอนุเคราะห์ภิกษุด้วยกัน ดังจะทราบได้ในรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๕.๑. เป็นผู้มีปฏิภาณสามารถแก้ปัญหา ให้ผู้ที่สนทนาด้วยเข้าใจได้อย่างถูกต้อง ดังเช่น การสนทนากับพระยมกะ เล่ากันว่า ครั้งหนึ่งพระสารีบุตรเถระพักอยู่ที่วัดพระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี พระยมกะผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิได้

---

[๒๙] สํ. นิ. ๑๖/๒๕/๓๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

กล่าวกะท่านว่า พระขีณาสพเมื่อตายไปแล้วดับสูญ ย่อมพินาศ ย่อมไม่เกิดอีก ภิกษุทั้งหลายพากันไปถามพระยมกะว่า "ท่านเห็นอย่างนั้นจริงหรือ" พระยมกะตอบว่าจริง ภิกษุทั้งหลายจึงพากันห้ามมิให้กล่าวอย่างนั้น แต่พระยมกะไม่เชื่อฟัง ภิกษุทั้งหลายจึงได้พากันไปนิมนต์พระสารีบุตรเถระ มาสั่งสอนเพื่อแก้ความเห็นผิดของ พระยมกะนั้น เมื่อพระสารีบุตรมาแล้วได้ถาม พระยมกะ ท่านเห็นว่าพระขีณาสพตายแล้วดับสูญจริงหรือ พระยมกะตอบว่าจริง ท่านจึงถามต่อไปว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่า ขันธ์ ๕ เที่ยงหรือไม่เที่ยง พระยมกะตอบว่า ไม่เที่ยง ท่านจึงกล่าวว่า อริยสาวกผู้ได้ฟังคำสอนของพระอริยเจ้าอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในขันธ์ ๕ เมื่อเบื่อหน่ายก็คลาย เมื่อคลายก็หลุดพ้น ครั้นหลุดพ้นก็รู้ว่าหลุดพ้น รู้ว่าเราไม่ต้องเกิดอีก สำเร็จกิจแห่งพรหมจรรย์ ได้กระทำสิ่งที่ควรกระทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องกระทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

ท่านพระสารีบุตรจึงถามอีกว่า "ท่านเห็นว่าขันธ์ ๕ นั้น เป็นพระขีณาสพหรือ" พระยมกะตอบว่า "ไม่ใช่อย่างนั้น ขอรับ"

พระสารีบุตรเถระถามว่า "ท่านว่า พระขีณาสพมีอยู่ในขันธ์ ๕ หรือ" พระยมกะ ตอบว่า "ไม่ใช่อย่างนั้น"

พระสารีบุตรเถระถามว่า "ท่านเห็นว่า พระขีณาสพออกไปจาก ขันธ์ ๕ หรือ" พระยมกะตอบว่า "ไม่ใช่ ขอรับ"

พระสารีบุตรเถระถามว่า "ท่านเห็นว่า พระขีณาสพเป็นขันธ์ ๕ หรือ" พระยมกะตอบว่า "ไม่ใช่ ขอรับ"

พระสารีบุตรเถระถามว่า "ท่านเห็นว่า พระขีณาสพไม่มีขันธ์ ๕ หรือ" พระยมกะตอบว่า "ไม่ใช่ ขอรับ"

พระสารีบุตรเถระถามขึ้นอีกว่า "เมื่อท่านหาพระขีณาสพในขันธ์ ๕ ไม่ได้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ควรหรือที่ท่านจะกล่าวยืนยันว่า พระขีณาสพตายแล้วดับสูญ"

ท่านพระยมกะกล่าวอธิบายว่า "แต่ก่อนไม่รู้เรื่องจึงได้มีความเห็นผิดเช่นนี้ บัดนี้เมื่อได้ฟังท่านกล่าวชี้แจงแล้ว จึงละความเห็นผิดได้ และได้บรรลุธรรมพิเศษด้วย"

พระสารีบุตรเถระได้ถามเพื่อทดสอบอีกว่า "ถ้ามีผู้ถามท่านว่า พระขีณาสพตายแล้วเป็นอะไร ท่านจะแก้อย่างไร"

พระยมกะตอบว่า "ถ้ามีผู้ถามอย่างนี้ กระผมจะแก้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ดับไปแล้ว ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้"

พระสารีบุตรเถระกล่าวชมเชยว่า "ดีแล้ว กระผมจะอุปมาให้ฟังเพื่อท่านรู้ข้อความนี้ดียิ่งขึ้น เหมือนคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี ผู้มั่งมี ผู้มีทรัพย์สมบัติเครื่องใช้สอยมาก รู้จักรักษาตัวแข็งแรงดี แล้วมีผู้ใดผู้หนึ่งคิดจะฆ่าคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดีนั้น จึงนึกว่าเขาเป็นคนรวย บำรุงรักษาตัวดี จะฆ่าโดยพลกาลเห็นจะไม่ได้ง่ายนัก จำต้องรอบฆ่าด้วยอุบาย ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว จึงเข้าไปเป็นคนรับใช้และตั้งใจรับใช้ด้วยดี จนเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี ครั้นพอเห็นนายเผลอ ก็ฆ่าเสียด้วยศาตราอันคม ท่านยมกะ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีนั้น เวลาผู้ฆ่านั้นเข้ามารออยู่รับใช้ก็ดี เวลาให้ใช้สอยก็ดีเวลาฆ่าไม่รู้ว่าผู้รับใช้เป็นคนฆ่า ท่านมีความเห็นอย่างไร"

พระยมกะเถระตอบว่า "อย่างนั้น ขอรับ"

พระสารีบุตรเถระกล่าวเปรียบเทียบว่า "ข้อนี้ฉันใด ปุถุชนผู้ไม่ได้ฟัง ไม่ได้เห็นพระอริยเจ้า ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมะของพระอริยเจ้าหรือของสัตบุรุษ ก็ฉันนั้น เขาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่าเป็นตนบ้าง เห็นตนว่า มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณบ้าง เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในตนบ้าง เห็นตนในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณบ้าง ไม่รู้จักขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน มีปัจจัยตกแต่ง ย่อมยึดมั่นขันธ์ ๕ นั้นว่าเป็นตัวของเราขันธ์ ๕ ที่เขายึดนั้น ก็ทำให้ได้รับโทษทุกข์ภัยตลอดกาลนาน

ส่วนอริยสาวกผู้ได้ฟัง ได้เห็นพระอริยเจ้า ฉลาดในธรรมและได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้าหรือสัตบุรุษ ย่อมไม่เห็นเช่นปุถุชนนั้น ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่าขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนมีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นผู้ฆ่า ครั้นเห็นอย่างนี้ก็ไม่ยึดมั่นว่าเป็นตัวตนของเรา ย่อมได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน

พระยมกะเถระกล่าวยกย่องพระสารีบุตรเถระว่า"สมกับเป็นผู้อนุเคราะห์ ผู้มุ่งประโยชน์ผู้กล่าวสั่งสอน เมื่อได้ฟังธรรมจากท่านแล้ว จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายได้"[๓๐]

๒.๕.๒. เป็นผู้มีความฉลาดในการสั่งสอนธรรม พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลมฉลาดในการสั่งสอนธรรม เช่น ครั้งหนึ่งเมื่อท่านพักอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร เช้าวันหนึ่งท่านเข้าไปบิณฑบาตที่กรุงราชคฤห์ เสร็จจากบิณฑบาตแล้วกลับมา นั่งกระทำภัตกิจอยู่ที่เงาฝาเรือนแห่งหนึ่ง ในขณะนั้น นางสูจิมุขีปริพาชิกาไปพบท่านเข้าจึงถามท่านว่า "สมณะ เหตุไรท่านจึงนั่งก้มหน้าฉัน" ท่านตอบว่า "อาตมาไม่ได้นั่งก้มหน้าฉัน" นางสูจิมุขีปริพาชิกาจึงถามต่อไปว่า"ถ้าอย่างนั้นท่านก็เงยหน้าฉัน" พระสารีบุตรเถระตอบว่า "เปล่าอาตมาไม่ได้เงยหน้าฉัน" นางจึงถามต่อไปว่า "ถ้าอย่างนั้น ท่านก็ฉันด้วยหันหน้าไปทางทิศใหญ่" พระเถระตอบว่า "ไม่ใช่อีก" นางจึงถามต่อไปว่า "ถ้าอย่างนั้น ท่านก็ฉันหันหน้าไปทางทิศน้อย" ท่านพระสารีบุตรเถระก็ตอบว่า "หามิได้ปริพาชิกา"

นางสูจิมุขีปริพาชิกาเกิดความกังขายิ่งขึ้นจึงกล่าวว่า "สมณะ เมื่อข้าพเจ้าถามท่านอย่างนั้น ท่านก็ตอบปฏิเสธเสียทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านฉันด้วยวิธีการอย่างไร"

พระสารีบุตรตอบว่า "พระสมณพราหมณ์บางพวกที่เลี้ยงชีวิตในทาง ที่ผิด คือเลี้ยงชีวิตด้วยวัตถุวิชชาคือวิชาดูพื้นที่เรียกว่า ก้มหน้าฉัน พวกสมณพราหมณ์บางพวกเลี้ยงชีวิตด้วยขัตตวิชชา คือ วิชาดูดวงดาว เรียกว่า เงยหน้าฉัน พวกสมณพราหมณ์บางพวกเลี้ยงชีวิตด้วยการเป็นทูตของชาวบ้าน เรียกว่า ฉันหัน

---

[๓๐] สํ. ข. ๑๗/๘๕/๘๙. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

หน้าไปทางทิศใหญ่ สมณพราหมณ์บางพวกเลี้ยงชีวิตด้วยอังควิชา ได้แก่วิชา ดูอวัยวะน้อยใหญ่ เรียกว่า ฉันหันหน้าไปทางทิศน้อย ส่วนอาตมามิได้เลี้ยงชีวิตด้วยวิชาเหล่านั้น เที่ยวแสวงหาอาหารโดยชอบธรรม ได้มาแล้วฉัน"[๓๑]

คำตอบของพระสารีบุตรเถระทำให้นางสูจิมุขีปริพาชิกาพอใจและได้เที่ยวป่าวร้องไปทั่วกรุงราชคฤห์ว่า "ท่านทั้งหลายจงถวายอาหารแก่พวกสมณะศากยบุตร ผู้แสวงหาอาหารโดยชอบธรรมนี้เถิด"

สำหรับความสามารถของพระสารีบุตรเถระนั้น ท่านพระวังคีสะ ได้กล่าวยกย่องเทิดทูลท่านว่า "เป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้งสามารถชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นแจ้ง สมาทานอาจหาญ ร่าเริง ด้วยวาจาของชาวเมืองซึ่งมีความสละสลวย แนะนำ ชักชวนให้ภิกษุทั้งหลายอาจหาญ สมกับเป็นนักปราชญ์มีความฉลาดในทางมิใช่ทาง มีปัญญามาก ย่อมแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายได้ทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร เสียงก้องไพเราะราวกับเสียงนกสาลิกา ปฏิปทาญาณเกิดขึ้นไม่รู้สิ้นสุด เมื่อท่านแสดงธรรมอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ย่อมฟังเสียงอันไพเราะ น่ายินดีน่าฟังของท่านพระสารีบุตรเถระ"[๓๒]

๒.๕.๓. เป็นผู้มีความอดทน (ขันติ) เป็นเลิศ เช่น มีเรื่องเล่าในพระธรรมบทแห่งพราหมณวรรคว่า มีพราหมณ์มิจฉาทิฏฐิคนหนึ่งได้ฟัง ชนกลุ่มหนึ่งกล่าวถึงคุณความดีของพระสารีบุตรเถระว่า พระผู้เป็นเจ้าของพวกเราเป็นผู้ประกอบด้วยกำลังขันติธรรม เมื่อมีผู้ด่าก็ไม่โกรธตอบ เขาจึงถามว่าใครไม่โกรธ ชนกลุ่มนั้นตอบว่า "พระสารีบุตรเถระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา" พวกพราหมณ์มิจฉาทิฏฐิพูดแย้งขึ้นว่า "เห็นจะไม่มีผู้กระทำให้ท่านโกรธกระมัง" ชนเหล่านั้นกล่าวรับรองด้วยความ

---

[๓๑] สํ. ข. ๑๗/๓๔๑/๒๖๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๓๒] ขุทฺทก. อ. ๑/๓๒๐ ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

เชื่อมั่นว่า "ถึงมีก็ไม่โกรธ" พราหมณ์กล่าวหวังจะทดลองว่า "ถ้าอย่างนั้นเราจะทำให้โกรธเอง" ชนเหล่านั้นพูดท้าทายว่า "ถ้าหากท่านสามารถ ก็จงกระทำให้ท่านโกรธเถิด" พราหมณ์มิจฉาทิฏฐิฟังคำท้าทายดังกล่าวแล้วกล่าวตอบว่า เอาเถอะ เรามีวิธีกระทำต่อท่าน เวลาเขาเห็นพระเถระเข้าไปบิณฑบาตจึงเดินตามหลังไป พอเดินไปใกล้ได้ใช้มือตบที่กลางหลังของพระเถระอย่างแรง

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ เดินบิณฑบาตเฉยมิได้เหลียวมาดูว่า มีอะไรเกิดขึ้นกับท่าน ความเร่าร้อนได้เกิดขึ้นตลอดทั้งร่างกายของพราหมณ์ ๆ จึงคิดว่า โอ พระผู้เป็นเจ้าผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมความอดทน จึงหมอบลงในที่ใกล้เท้าของพระเถระแล้วกล่าวว่า "ขอท่านจงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด"[๓๓]

พระสารีบุตรเถระถามขึ้นด้วยยังไม่ทราบเหตุผลว่า "เรื่องอะไรกันเล่าพราหมณ์" พราหมณ์กล่าวชี้แจงว่า ข้าพเจ้าได้ตีที่หลังท่าน เพื่อทดลอง ขอรับ พระเถระกล่าวอดโทษต่อพราหมณ์ว่า พราหมณ์ อาตมายินดียกโทษให้ ถ้าท่านยกโทษให้ข้าพเจ้าขอจงเข้าไปนั่งรับภิกษาในเรือนของข้าพเจ้าเถิด พราหมณ์กล่าวนิมนต์ด้วยความศรัทธาในพระเถระ และยื่นมือออกไปขอรับบาตรจากพระเถระ ๆ ก็ส่งบาตรให้ แล้วพราหมณ์จึงนำพระเถระเข้าไปที่เรือนและจัดการถวายอาหาร แก่พระเถระ[๓๔]

คนทั้งหลายเห็นการกระทำของพราหมณ์นั้น แล้วต่างพากันโกรธแค้น บางคนคิดจะตี บางคนคิดจะฆ่าพรามหณ์ ต่างคนต่างถือหม้อค้อนก้อนดินเป็นต้น ไปยืนรออยู่ที่ประตูบ้านของพราหมณ์นั้น

---

[๓๓] ธ. อ. ๘/๑๐๙. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

[๓๔] ธ. อ. ๘/๑๐๙. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

ในขณะนั้นพระสารีบุตร จะลุกกลับได้ยื่นบาตรส่งให้พราหมณ์นั้น เมื่อคนทั้งหลายเห็นพราหมณ์นั้นไปกับพระเถระ จะกระทำร้ายก็ไม่กล้า จึงกล่าวว่าขอท่านจงถือเอาบาตรของท่านแล้วให้พราหมณ์กลับมาเถิด

พระสารีบุตรเห็นคนทั้งหลายถืออาวุธต่าง ๆ มายืนรอส่อพิรุธอยู่และบอกแก่ท่านเช่นนั้น จึงถามว่า "นี้เรื่องอะไรกัน"

คนทั้งหลายตอบว่า "เรื่องที่พราหมณ์ตีท่าน พวกกระผมจักพิจารณาสิ่งที่ควรทำแก่พราหมณ์นั้น ครับ"

พระสารีบุตรเถระจึงถามว่า "ดูก่อนท่านทั้งหลาย พราหมณ์ผู้ตีพวกท่านหรือว่าตีอาตมาเล่า คนทั้งหลายตอบว่า "พราหมณ์ผู้นี้ตีท่านครับ"

พระสารีบุตรเถระ จึงพูดตัดบทให้คนทั้งหลาย เลิกคิดทำร้ายต่อพราหมณ์นั้นว่า พราหมณ์ผู้นี้ได้ตีอาตมาและได้ขอโทษอาตมาแล้ว จึงเป็นอันเลิกแล้วต่อกัน ขอพวกท่านจงกลับไปเถิด พระสารีบุตรเถระบอกให้คนทั้งหลายเหล่านั้นกลับไปแล้ว และให้พราหมณ์นั้นกลับเข้าบ้าน ส่วนท่านมุ่งหน้าต่อไปสู่วิหาร[๓๕]

นี้เป็นการแสดงคุณธรรมด้านมีขันติ คือ ความอดทนอย่างสูงส่ง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้ายังตรัสรับรองคุณธรรมข้อนี้ของท่าน

อีกอย่างหนึ่ง เรื่องของพระสารีบุตรเถระมีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบทแห่งพรามหณวรรคว่า เมื่อพระสารีบุตรเถระเที่ยวไปบิณฑบาตกับพระภิกษุ๕๐๐ รูปได้ไปถึงประตูบ้านของนางพราหมณีผู้เป็นมารดาในบ้านนาลันทา

ครั้งนั้น นางพราหมณีผู้เป็นมารดานิมนต์ให้ท่านนั่ง จัดอาหารมาถวายแล้ว แต่ได้ด่าท่านว่า "เจ้าผู้กินเดน เจ้าไม่ควรจะได้น้ำข้าวที่เป็นเดน สิ่งที่ควรนั้น

---

[๓๕] ธ. อ. ๘/๑๐๙. ฉบับมหามกุฎอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

ควรจะได้บริโภคน้ำข้าวที่เขาถูด้วยหลังกระบวยในเรือนของคนอื่น ๆ เจ้าสละทรัพย์ถึง ๘๐ โกฏิ ออกบวช เจ้ากระทำให้เราพินาศ เจ้าจงกินอาหารนี้"

เมื่อนางสารีพราหมณี จะถวายอาหารแก่ภิกษุทั้งหลาย ก็พาลว่ากล่าวภิกษุเหล่านั้นว่า "พวกท่านได้ทำบุตรของเราให้เป็นคนใช้เล็ก ๆ ของตน เอ้าบัดนี้พวกท่านจงพากันกินเถิด"

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ ไม่ได้กล่าวโต้ตอบหรือแสดงกิริยาที่น่าเกลียดออกมาเลย ท่านสามารถควบคุมกิริยาอาการไว้ได้เป็นปกติ รับบิณฑบาตจากนางพราหมณีผู้เป็นมารดาแล้ว จึงลากลับวัด

คราวนั้น ท่านพระราหุลผู้ไปเที่ยวบิณฑบาตกับพระสารีบุตรกลับมาได้เข้าเฝ้าเพื่อจะกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเรื่องบิณฑบาต แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามก่อนว่า "ราหุลพวกเธอไปที่ไหนมา" พระราหุลกราบทูลตอบว่า "พวกข้าพระองค์ไปที่บ้านยายมา พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามต่อไปว่า

"ยายของเธอว่ากล่าวพระอุปัชฌาย์ของเธออย่างไรบ้าง"

"ยายของข้าพระองค์ด่าว่าพระอุปัชฌาย์ของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า"

"ไหน ยายของเธอด่าว่าอย่างบ้าง"

"ด่าว่าอย่างนี้ พระเจ้าข้า" พระราหุลกราบทูลเล่าเรื่องนั้นโดยตลอด

"พระอุปัชฌาย์ของเธอ กล่าวอย่างไรบ้างหรือเปล่า"

"ไม่ได้กล่าวอะไรเลย พระเจ้าข้า"[๓๖]

เรื่องของพระสารีบุตรเถระนี้รู้ถึงหูของพระภิกษุทั้งหลาย จึงนำไปสนทนากันใน โรงธรรมสภาว่า "ความดีของพระสารีบุตรเถระน่าอัศจรรย์แท้ เมื่อนางพราหมณีผู้เป็นมารดาของท่านด่าว่าท่าน ๆ ก็ไม่มีความโกรธแม้แต่น้อยนิด"

---

[๓๖] ธ. อ. ๘/๑๒๕. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมาตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายว่า สนทนาเรื่องอะไร และเมื่อทรงสดับคำกราบทูลตอบแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วย่อมไม่โกรธ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

อกฺโกธนํ วตฺตวนฺตํ สีลวนฺตํ อนุสฺสุทํ
ทนฺตํ อนฺติมสารีรํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺติ.

"เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตร มีศีล ไม่มีตัณหา
เครื่องฟูขึ้น ผู้ฝึกแล้ว มีสรีระในที่สุดนั้นว่าเป็นพราหมณ์"[๓๗]

๒.๔.๔. พระสารีบุตรเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที ที่หาผู้เสมอได้ยาก ซึ่งเรื่องของความกตัญญูกตเวทีของพระสารีบุตรเถระมีกล่าวไว้คัมภีร์พระธรรมบทแห่งพราหมณวรรคว่า นับตั้งแต่ท่านได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิเถระได้ธรรมจักษุ (ปัญญารู้เห็นธรรม) และได้อุปสมบทแล้ว พอทราบข่าวว่าพระอัสสชิเถระอยู่ใน ทิศใด ก่อนนอนท่านจะกราบไหว้ไปทางทิศนั้น และนอนหันศรีษะไปทางทิศนั้น

ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่รู้เรื่อง สำคัญผิดคิดว่า ท่านนอบน้อมเพื่อบูชาทิศตามลัทธิของพวกมิจฉาทิฏฐิ เมื่อความทราบถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงสั่งให้ตามพระสารีบุตรเถระมาเข้าเฝ้า และตรัสถาม เมื่อทรงสดับคำกราบทูลของพระสารีบุตรแล้ว จึงได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระสารีบุตรมิได้นอบน้อมทิศ แต่เธอนมัสการพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์ แล้วตรัสสอนว่า "ผู้นับถือพระพุทธศาสนารู้แจ้งธรรมที่พระบรมศาสดาแสดงแล้วจากท่านผู้ใด ควรนอบน้อมท่านผู้นั้นโดยความเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมไฟ ฉันนั้น"[๓๘]

---

[๓๗] ธ. อ. ๘/๑๒๖ ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔
[๓๘] ธ. อ. ๘/๑๑๓ ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

อีกเรื่องหนึ่ง มาในคัมภีร์พระธรรมบท คือเรื่องพระราธะเถระกล่าวว่า ท่านได้อนุเคราะห์ราธพราหมณ์ผู้มีอายุมากแล้วซึ่งต้องการจะบวช แต่ไม่มีใครจะช่วยอนุเคราะห์ให้บวชเป็นพระได้ พระสารีบุตรมานึกถึงอุปการะคุณของราธพราหมณ์ผู้เคยถวายบิณฑบาตแก่ท่านเพียงทัพพีเดียวเท่านั้น ครั้งเมื่อท่านเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ท่านจึงอนุเคราะห์ให้ราธพราหมณ์ได้บวชด้วยความเต็มใจ

ที่สำคัญยิ่งก็คือท่านได้แสดงความกตัญญูกตเวทีอันสูงสุด คือ การโปรดนางพราหมณีผู้เป็นมารดาของท่านผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ คือ มีความเห็นผิด ไม่เลื่อมใสพระพุทธศาสนา ให้เป็นสัมมาทิฏฐิ เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนเป็นอจลสัทธา คือ มีความเชื่ออันไม่หวั่นไหว เรื่องในตอนนี้มีขึ้นก่อนที่ท่านจะ ดับขันธ์เข้าสู่นิพพาน โดยปรากฏอยู่ในอรรถกถาแห่งคัมภีร์สังยุตตนิกายมหาวรรค และอรรถกถาแห่งมหาปรินิพพานสูตร ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินีว่า

พระสารีบุตรเถระเข้าผลสมาบัติอยู่ในที่พักกลางวันของท่าน เมื่อออกผลสมาบัติแล้วคิดพิจารณาดูว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลายกับพระอัครสาวกทั้งสอง ใครปรินิพพานก่อนกัน" ก็ทราบว่าพระอัครสาวกปรินิพพานก่อน จึงเล็งดูอายุสังขารของท่านต่อไป แล้วทราบว่าอายุสังขารของตนจะเป็นไปได้อีกเพียง ๗ วัน เท่านั้น แล้วคิดใคร่ครวญว่า "เราจะปรินิพพานในในที่ไหนจึงจะสมควร"[๓๙] ท่านนึกทบทวนถึงการนิพพานของท่านพระราหุลว่า ปรินิพพานในดาวดึงส์สวรรค์ ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ปรินิพพานที่สระฉัททันต์ ส่วนเราจะปรินิพพานที่ไหน ก็หวนคิดถึงมารดาได้ว่า มารดาของเราได้เป็นมารดาของพระอรหันต์ถึง ๗ รูป แต่ยังมิได้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย อุปนิสัยของมารดาของเราจะมีอยู่หรือ แล้วทราบว่า มีอุปนิสัยแห่งพระโสดาบัน และพิจารณาเห็นว่าจะสำเร็จเป็นพระโสดาบันเพราะฟังพระธรรมเทศนาของเราเท่านั้น เพราะฉะนั้นเราจักปลดเปลื้องนางพราหมณีผู้เป็น

---

[๓๙] สํ. อ. ๕/๔๒๗. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

มารดาของเราให้พ้นจากความเป็นมิจฉาทิฏฐิ แล้วจะนิพพานในห้องที่ตนเกิด

ครั้นท่านพระสารีบุตรเถระปลงใจได้ดังนี้แล้ว จึงคิดว่า วันนี้เราจักกราบทูลขออนุญาตจากพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วบอกแก่พระจุนทะเถระน้องชายว่า เรามาไปด้วยกันเถิดจุนทะ ท่านจงไปบอกภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เป็นบริวารของข้าพเจ้าให้ถือบาตรจีวรตามพระธรรมเสนาบดี ผู้ประสงค์จะไปยังบ้านนาลันทา ประเทศมคธ ในบัดนี้เถิด พระจุนทะเถระได้ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเถระพร้อมกับภิกษุทั้งหลาย แล้วจึงมาสู่สำนักของพระสารีบุตรเถระ ส่วนพระสารีบุตรเก็บกวาดเสนาสนะแล้ว ออกมายืนอยู่ที่ประตูดูที่กุฏิสงฆ์ด้วยคิดว่า "การเห็นครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย เราจะไม่ได้กลับมาเห็นอีกต่อไป"[๔๐] แล้วท่านก็พาภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูป ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วกราบทูลลา พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า "เธอจะนิพพานที่ไหน" พระสารีบุตรเถระ กราบทูลว่า "ข้าพระองค์ จักปรินิพพานที่ห้องเกิด ในบ้านของนางพราหมณี ผู้เป็นมารดาที่บ้านนาลันทาคาม พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูก่อนสารีบุตร เธอจงพิจารณาดูเวลา อันสมควรเถิด ต่อไปนี้ การที่ภิกษุทั้งหลายจะได้เห็นภิกษุผู้เช่นเธอ นับเป็นการยากเสียแล้ว เธอจงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย"[๔๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญ และรับสั่งให้พระสารีบุตรแสดงธรรม

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระได้แสดงปาฏิหาริย์และแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายตามพุทธบัญชา แล้วกระทำประทักษิณสามรอบ แล้วจึงกราบทูลลาไป

พระพุทธองค์ทรงพระกรุณาเสด็จลุกออกมาส่งที่หน้าพระคันธกุฎี และ

---

[๔๐] สํ. อ. ๕/๔๒๘. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

[๔๑] สํ. อ. ๕/๔๒๘. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า **"เธอทั้งหลายจะตามไปส่งพี่ชายของเธอก็ตามใจ"** พระภิกษุทั้งหลายพากันตามออกมาส่งพระเถระจนถึงซุ้มประตูพระเชตวันมหาวิหาร พระสารีบุตรเถระบอกให้พระภิกษุทั้งหลายหยุดอยู่ที่นั่นแล้วกล่าวสอนว่า "ท่านทั้งหลายจงอย่าได้ประมาท" และบอกให้พระภิกษุเหล่านั้นกลับไป ส่วนท่านนำพาพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นบริวารเดินทางไปสู่บ้าน นาลันทาคาม แคว้นมคธ โดยใช้เวลา ๗ วัน จึงไปถึงบ้านนาลันทาคาม ซึ่งเป็นบ้านนางพราหมณีผู้เป็นมารดา

ท่านพระสารีบุตรเถระได้พาพระภิกษุทั้งหลายไปถึงบ้านของนางพราหมณีผู้เป็นมารดาแล้ว ตัวท่านก็เข้าไปสู่ที่ห้องเกิดของตน เมื่อนั่งในห้องแล้วจึงบอกแก่ภิกษุทั้งหลายให้เข้าพักในสถานที่ซึ่งนางพราหมณีผู้เป็นมารดาให้คนจัดไว้รับรอง เมื่อพระภิกษุทั้งหลายเข้าสู่ที่พักแล้วอาการอาพาธอันแรงกล้าได้เกิดขึ้นแก่พระสารีบุตรเถระ อันสามารถจะกระทำให้มรณภาพได้ ถึงอาพาธจะหนักอย่างไรท่านก็ยังอดทนไว้ได้ จนในที่สุดก็ได้แสดงธรรมแก่นางพราหมณีผู้เป็นมารดาได้ โดยยกพระพุทธคุณมาแสดงแก่มารดาความว่า "ดูก่อนนางพราหมณีผู้เป็นมารดา ในคราวที่พระบรมศาสดาของเราประสูติ เสด็จออกทรงผนวช ตรัสรู้ และทรงแสดงธรรมจักร หมื่นโลกธาตุได้เกิดกัมปนาทหวั่นไหว ผู้ที่จะเสมอกับพระบรมครูของเราด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติญาณทัสสนะนั้นไม่มี พระบรมครูของเรานั้นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า"[๔๒] ดังนี้เป็นต้น

นางสารีพราหมณีได้พิจารณาฟังพระพุทธคุณแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน คือเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้น แล้วจึงได้กล่าวเป็นเชิงตำหนิพระสารีบุตรเถระว่า "ดูก่อนพ่ออุปติสสะ เหตุไร พ่อจึงไม่ให้ อมตธรรม อันประเสริฐแก่มารดาตลอดกาลนานถึงเพียงนี้แล้ว"

---

[๔๒] สํ. อ. ๕/๔๓๔. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๕

พระสารีบุตรเถระเมื่อได้บรรลุอรหันต์แล้ว ปรากฏว่าเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดได้เป็นกำลังใหญ่ของพระบรมศาสดา ในการประกาศพระพุทธศาสนาและเป็น พระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางปัญญา สามารถจะแสดงพระธรรมจักรและจตุราริยสัจให้กว้างขวางพิศดาร เหมือนกับพระพุทธองค์ได้ ใช่แต่เท่านั้นท่านยังมีคุณความดีที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องอีกหลายสถาน ซึ่งถือเป็นพระเถระที่มีบทบาทในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีขันติธรรม เป็นผู้ฉลาด มีความกตัญญูกตเวที ท่านก็มิได้ทนงตัวเองแต่อย่างไรเป็นผู้ที่ถ่อมตน เสมอต้นเสมอปลายตลอดมาตั้งแต่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จนถึงปรินิพพานดังกล่าว

๒.๖ ชีวิตในบั้นปลาย

ชีวิตในบั้นปลาย ของพระสารีบุตรหลังจากที่ท่านได้ช่วยงาน ประกาศพระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายแล้ว ท่านจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่หมดไปด้วยการอบรมสั่งสอนทั้งพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น สนทนาธรรมกับท่านภูมิชะ[๕๓] พระมหาโกฏฐิตะ[๕๔] คฤหบดีชื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐี[๕๕] เป็นต้น นับเป็นเวลาถึง ๔๔ ปี จึงพิจารณาเห็นอายุสังขารเหลืออยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น ดังนั้นท่านจึงนึกถึงที่ที่จะนิพพาน ก็เห็นว่าควรจะไปนิพพาน ที่บ้านเกิด ทั้งนี้เพื่อจะได้โปรดนางพราหมณีผู้เป็นมารดา ซึ่งยังเป็นมิจฉาทิฏฐิอยู่ให้ได้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย อีกทั้งยังเห็นด้วยว่านางพราหมณีผู้เป็นมารดามีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุมรรคผลได้ ถ้าได้ฟังธรรมที่ท่านแสดง เมื่อปลงใจได้ดังนั้นแล้ว ท่านจึงแจ้งแก่

---

[๕๓] สํ. นิ. ๑๖/๒๕/๓๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๕๔] องฺ. เอกฺก. ๒๐/๒๑/๑๑๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๕๕] ม. อุ. ๑๔/๓๘๔/๓๒๙. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

พระจุนทะผู้เป็นน้องชายให้ทราบ และบอกพระจุนทะให้แจ้งแก่บรรดาศิษย์ของท่านให้ทราบด้วย เมื่อสั่งเสร็จแล้วท่านได้เก็บกวาดเสนาสนะ แล้วออกมายืนอยู่หน้าเสนาสนะนั้น จึงมองดูทุกสิ่งทุกอย่างเป็นครั้งสุดท้าย แล้วพาพระจุนทะและพระบริวาร ๕๐๐ รูป เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลถวายบังคมว่า "ข้าแต่พระบรมศาสดา อายุของข้าพระองค์ใกล้สิ้นแล้ว ข้าพระองค์ขอกราบพระบาทเป็นครั้งสุดท้าย เพราะนับจากนี้ไปอีก ๗ วัน ข้าพระองค์จะได้ทอดทิ้งร่างกายขอได้ทรงพระกรุณาอนุญาตให้ข้าพระองค์นิพพานด้วยเถิด พระเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า "สารีบุตร เธอจักไปนิพพานที่ไหน"

"ที่บ้านเกิด พระเจ้าข้า"

สารีบุตร พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก พร้อมทั้งอนุญาตแล้วตรัสต่อไปอีกว่า "ต่อนี้ไปภิกษุทั้งหลายจะไม่ได้เห็นพระสาวกเช่นเธออีกแล้ว ขอเธอได้ช่วยอนุเคราะห์แสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังก่อนเถิด"[๑๖]

ท่านเข้าใจถึงพุทธประสงค์ได้ดีจึงลุกขึ้นถวายบังคมรับพุทธดำรัส แต่ก่อนที่จะแสดงธรรม ท่านได้เหาะขึ้นไปสูงได้ชั่วลำตาล ๑ แล้วกลับลงมาถวายบังคมพระพุทธเจ้า จากนั้นก็ได้เหาะกลับขึ้นไปอีก แล้วกลับลงมาถวามบังคมพระพุทธเจ้าอีก ท่านทำอยู่อย่างนี้ถึง ๗ ครั้ง กล่าวคือท่านเหาะขึ้นไปสูงสุด ๗ ชั่วลำตาลในแต่ละชั่วลำตาลท่านได้เหาะกลับลงมาถวามบังคมพระพุทธเจ้าทุกครั้ง ขณะที่เหาะอยู่สูงถึง ๗ ชั่วลำตาลนั้น ท่านได้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ มากกว่าร้อยแล้วจึงแสดงธรรม ขณะที่แสดงธรรมอยู่นั้นท่านก็ได้แสดงฤทธิ์ด้วย โดยบางครั้งทำให้คนเห็นตัวท่าน แต่ บางครั้งก็ทำให้ไม่เห็น คงให้ได้ยินแต่เสียงหรือให้เห็นเพียงครึ่งตัว เสียงของท่าน บางครั้งก็ได้ยินจากข้างบน บางครั้งก็ได้ยินจากเบื้องล่าง ท่านปรากฏกายให้เห็นเป็นรูปต่าง ๆ

---

[๑๖] คณะสงฆ์, **พระสาวกนิพพาน**, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล, ในงานออกเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (จวน อุฏฐายี) ณ. พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส สำนักพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕, หน้า ๕๖-๘๒.

บางครั้งเป็นรูปพระจันทร์ บางครั้งเป็นรูปพระอาทิตย์ บางครั้งเป็นรูปภูเขา บางครั้งเป็นรูปมหาสมุทร บางครั้งเป็นพระจักรพรรดิ บางครั้งเป็นท้าว เวสสุวรรณ บางครั้งเป็นพระอินทร์ บางครั้งเป็นท้าวมหาพรหม ครั้นแสดงฤทธิ์และแสดงธรรมถวายตามพุทธประสงค์แล้วท่านก็เหาะกลับลงมาถวายบังคมพระพุทธเจ้า แล้วเข้าไปประคองพระบาท พลางกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระบรมศาสดา ข้าพระองค์สู้สร้างบารมีมาช้านานนับได้ ๑ อสงไขย กับ ๑๐๐,๐๐๐ กัปป์ ก็ด้วยตั้งใจจะถวายบังคมพระบรมบาท"[๔๗]

จากนั้นท่านได้กราบถวายบังคมลา พระพุทธเจ้าเสด็จออกมาส่งหน้าพระคันธกุฎีและตรัสบอกพระสาวกทั้งหลายในที่นั้นให้ไปส่งท่าน ครั้นถึงซุ้มประตูเชตวันมหาวิหาร ท่านบอกพระที่ตามมาส่งท่านให้กลับ พร้อมทั้งกล่าวสอนไม่ให้ประมาท ท่านพร้อมด้วยพระจุนทะและพระบริวารเดินทางอยู่ ๗ วัน ก็ถึงอุปติสสคามบ้านเกิดของท่านที่เมืองนาลันทา แคว้นมคธ ท่านพร้อมด้วยคณะได้ยืนพักเหนื่อยอยู่ที่โคนต้นไทรใกล้ทางเข้าบ้านของท่านและได้พบกับอุปเรวตะ ผู้หลานชายจึงได้แจ้งความประสงค์ที่มาพักที่บ้านกับนางพราหมณีผู้เป็นมารดา ให้หลานชายทราบ

ฝ่ายนางสารีนางพราหมณีผู้เป็นมารดาเมื่อได้ทราบว่า พระลูกชายพาพระบริวารมาเยี่ยม ก็รู้สึกดีใจเป็นกำลังจึงสั่งคนงานในบ้าน ให้จัดการต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่ จัดที่พักและตามประทีปไว้พร้อมสรรพ และเมื่อได้ทราบว่าท่านประสงค์จะพักในห้องที่ท่านเกิด นางสารีก็จัดให้ตามประสงค์ แต่ในขณะเดียวกันก็สงสัยอยู่ว่า ทำไมพระลูกชาย จึงได้พาพระบริวารมามากมาย หรือว่ามาเพื่อจะสึก[๔๘]

เมื่อท่านพร้อมด้วยพระจุนทะ และพระบริวารเข้าไปพักสถานที่ที่นาง

---

[๔๗] บรรจบ บรรณรุจิ, **อสีติมหาสาวก**, หน้า ๖๓.

[๔๘] สํ. อ. ๕/๔๓๒. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๔

พราหมณีผู้เป็นมารดาให้คนจัดให้ตามประสงค์ แล้วตกดึกคืนนั้นเองท่านได้ป่วยเป็นโรคปักขันทิกาพาธ (โรคท้องร่วง) ท่านได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส พระจุนทะและพระบริวารได้ช่วยกันพยาบาลอย่างใกล้ชิด ฝ่ายนางพราหมณีผู้เป็นมารดา เห็นว่าท่านอาพาธหนัก จึงมาเฝ้าดูอาการด้วยความเป็นห่วง

ขณะนั้น เทวดาองค์สำคัญ ๆ ต่าง ๆ มาเยี่ยมอาการป่วยของท่านตามลำดับ คือ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้แก่ ท้าวธตรัฐ ท้าววิรูปักษ์ ท้าววิรูฬหก และท้าวเวสสุวรรณ ผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์) ผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้าวสุยามาผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ ชั้นยามา ท้าวสันดุสิตผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นดุสิต ท้าวสุนิมมิตะผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ ชั้นนิมมานรดี และท้าวปรนิมมิตวสวัตตี ผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี รวมทั้งท้าวมหาพรหมแห่งพรหมโลก ชั้นสุทธาวาสก็ได้มาเยี่ยมอาการป่วยของท่านด้วยเทวดาและท้าวมหาพรหมแห่งพรหมโลกนั้นแต่ละองค์ล้วนมีรัศมีกายเปล่งปลั่งงดงามต่างพากันมาเยี่ยมอาการป่วยของท่าน ด้วยความเป็นห่วงและความเคารพอย่างยิ่ง

นางสารีเห็นเหตุการณ์นั้นตลอด เมื่ออาการของพระเถระค่อยบรรเทาลงนางได้เข้าหาและสนทนาด้วยโดยถามถึงเทวดาองค์สำคัญ ๆ ที่มาเยี่ยม ซึ่งนางไม่ทราบว่าเป็นใคร ท่านได้บอกนางพราหมณีผู้เป็นมารดาให้ได้ทราบตามลำดับจนกระทั่งถึงท้าวมหาพรหม นางพราหมณีผู้เป็นมารดาเรียกชื่อเดิมของท่านด้วยความอัศจรรย์ใจว่า "อุปติสสะ นี้ลูกของแม่ใหญ่กว่าท้าวมหาพรหมอีกหรือ" ท่านตอบรับว่า "ใช่" ทันใดนั้นนางพราหมณีผู้เป็นมารดาก็เกิดปีติอย่างใหญ่หลวง สีหน้าเอิบอิ่ม เมื่อได้ทราบว่าพระลูกชายยิ่งใหญ่กว่าท้าวมหาพรหมที่ตนเคารพ นางคิดไม่ถึงว่าพระพุทธเจ้าจะเป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ถึงขนาดนี้ พระเถระสังเกตดูนางพราหมณีผู้เป็นมารดาตลอดเวลา เมื่อ เห็นว่าจิตใจเริ่มอ่อนโยนเหมาะจะรับน้ำย้อม

คือ คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้จึงเริ่มแสดงธรรมโปรด[๔๔]

พระสารีบุตรได้ ตอบแทนพระคุณนางพราหมณี ผู้เป็นมารดาด้วยการตอบแทนที่ล้ำค่าให้พ้นจากความเห็นผิดที่มีมานานเสียได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าสรรเสริญสอนนางพราหมณีผู้เป็นมารดารู้สึกเสียดาย เวลาที่ผ่านมาที่มิได้สัมผัสอมตธรรม จึงพูดกับท่านเป็นเชิงต่อว่า "ลูกรัก ทำไมจึงเพิ่งมาให้อมตธรรมนี้แก่แม่เล่า"

หลังจากนางพราหมณีผู้เป็นมารดาได้ลากลับไปพักผ่อนแล้ว พระสารีบุตรได้บอกพระจุนทะให้นิมนต์พระบริวารมาประชุมพร้อมกัน ขณะนั้นเป็นเวลาใกล้สว่างท่านเหนื่อยเต็มที่แต่ถึงกระนั้นก็พยายามยันกายลุกขึ้นนั่งโดยพระจุนทะคอยประคองอยู่ตลอดเวลา

พระสารีบุตรเถระกล่าวขึ้นด้วยน้ำเสียงแหบพร่าว่า "ท่านทั้งหลาย ผมกับท่านอยู่ด้วยกันมาถึง ๔๔ ปี หากกายกรรมและวจีกรรมอันใดของท่านไม่เป็นที่พอใจ ขอได้อภัยให้ผมด้วย พระบริวารกล่าวตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกกระผมติดตามท่านมานานยังมองไม่เห็นกายกรรมและวจีกรรม อันใดของท่านที่ไม่เหมาะสมเลย แต่พวกกระผมสิจะต้องขอให้ท่านได้โปรดยกโทษในกายกรรมและวจีกรรมที่ไม่สมควร"

พระสารีบุตรกับพระบริวารต่างกล่าวคำขอขมากันและกันแล้ว แสงเงินแสงทองเริ่มจับขอบฟ้าแล้วพอถึงเช้าวันนั้น เบญจขันธ์อันอ่อนล้า ของพระสารีบุตรเถระก็ดับลงอย่างสนิท ท่านนิพพานเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ในห้องที่ท่านเกิด เทวดาและมนุษย์ได้พร้อมใจกันฌาปนกิจศพของท่านอย่างสมเกียรติ พระจุนทะนำผ้าขาวมาห่ออัฐิของท่านแล้วนำไปพร้อมทั้งบาตรและจีวร เพื่อมอบให้พระอานนท์นำไปถวายพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับอัฐิของท่านแล้วโปรดให้สร้างสถูปบรรจุไว้ ที่ใกล้ประตูเชตวันมหาวิหาร เพื่อให้พุทธบริษัทได้สักการะต่อไป

---

[๔๔] NYANAPONIKA THERA, The Life of Sariputt, Buddhist Publication Society 1966 P. 76.

บทที่ ๓

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสารีบุตรเถระกับบุคคลสำคัญ

พระสารีบุตร เป็นพระเถระที่มีบทบาทในการประกาศพระธรรม มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ รูปหนึ่ง ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ นับแต่ พระพุทธเจ้า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนถึงบุคคลสำคัญต่าง ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งพอจะแยกเป็นหัวข้อศึกษาได้ดังนี้

๓.๑ ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า

พระสารีบุตรเถระ เป็นพระสาวกรูปหนึ่งในจำนวนพระภิกษุชาวเมืองราชคฤห์ ที่ออกบวชในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกไปประกาศ พระพุทธศาสนารุ่นแรก ส่วนพระพุทธองค์เองก็เสด็จไปประกาศพระศาสนาที่เมืองราชคฤห์ เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองเมือง และพระสารีบุตรเถระก็ได้ออกบวชในครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้เอง ท่านจึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. **ในฐานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา** พระสารีบุตรเถระ เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วเพื่อนสหธรรมิกเรียกตามชื่อมารดาว่า พระสารีบุตร นับโดยความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านมิได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยทางญาติสายโลหิตแต่อย่างใด แต่เมื่อบวชแล้วไม่นาน ก็ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้เป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวา ซึ่งเป็นผู้มีปัญญามากคู่กับพระมหา โมคคัลลานะผู้เป็นเลิศด้านมีฤทธิ์มาก

๒. **ฐานะในเป็นพระธรรมเสนาบดี** พระสารีบุตรได้รับการยกย่องอีกฐานะหนึ่งจากพระพุทธเจ้าคือ เป็นพระธรรมเสนาบดี ซึ่งหมายถึงแม่ทัพธรรมที่พระธรรมราชาทรงยกย่อง เนื่องจากท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ แสดงธรรมให้ พิศดาร ได้ดีเยี่ยมคล้ายกับพระพุทธองค์ พร้อมกับเป็นผู้มีความประพฤติดีเยี่ยม นอกจากนั้นยังเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้าในการประกาศพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่แพร่หลาย จึงได้รับการยกย่องให้เป็นพระธรรมเสนาบดีคู่กับพระนามของพระบรมศาสดาที่เรียกพระนามว่า พระธรรมราชา

ในครั้งปฐมโพธิกาลนั้น หลังจากที่พระสารีบุตรเถระเข้ามาบวชใน พระพุทธศาสนาแล้ว ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาแล้ว ท่านก็ยัง มิได้ยอมรับหรือดีใจแต่ประการใด ถึงแม้ว่าจะถูกคัดค้านก็ตาม แต่ท่านกลับไม่มีอาการโต้ตอบหรือคัดค้านแต่อย่างไร คงปล่อยให้เป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่เห็นความเหมาะสมมากกว่า ในเวลาต่อมาพระพุทธเจ้าไม่มีภิกษุที่จะอุปัฏฐากเป็นประจำทำให้พระองค์มีความลำบาก ครั้งหนึ่งพระเมฆิยะเป็นผู้อุปัฏฐากและตามเสด็จไปยังหมู่บ้านชันตุคาม เขตปราจีนวังสะ เมื่อถึงแล้วเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ได้เห็น สวนมะม่วงเป็นที่ร่มรื่นที่ฝั่งแม่น้ำ พระเมฆิยะคิดที่จะไปพักผ่อนและบำเพ็ญสมณะธรรมในสวนมะม่วงนั้น จึงกราบทูลลาพระพุทธเจ้า พระองค์ให้ทรงรับเอาบาตรจีวร และทรงห้ามไว้ถึง ๓ ครั้ง เพราะในที่นั้นไม่มีพระภิกษุอื่นเลย แต่พระเมฆิยะก็ยัง ดื้อดึง ได้ละทิ้งพระพุทธเจ้าไว้เพียงพระองค์เดียว[๑๐] ด้วยเหตุนี้เองในพรรษาที่ ๒๐ ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี จึงทรงรับสั่ง ให้ประชุมสงฆ์แล้วกล่าวว่า พระองค์ทรงชรามากแล้ว ภิกษุบางรูปได้ทอดทิ้งพระองค์ไปตามที่ตนต้องการจะไป จึงขอให้สงฆ์เลือกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นอุปัฏฐากประจำ

---

[๑๐] อง. นวก. ๒๓/๓/๒๙๓-๔. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐

สาวกทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสดังนั้นแล้วต่าง ก็รู้สึกสังเวชสลดใจ

ทันใดนั้นเอง พระสารีบุตรเถระได้ลุกขึ้นอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลขอรับอาสาเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำ แต่พระองค์ห้ามไว้ว่า "อย่าเลยสารีบุตร เธออยู่ในทิศใด ๆ ทิศนั้น ๆ ก็ไม่สูญเปล่า โอวาทของเธอก็เหมือนกับโอวาทของ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เธออย่าพอใจกระทำกิจคือการอุปัฏฐากเลย เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระสารีบุตรเถระเหมาะในการอบรมสั่งสอนบริษัทแทนพระองค์ได้ จึงไม่ต้องการให้พระสารีบุตรทำหน้าที่นี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าเคยตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรเถระ ในขณะที่ประทับอยู่ ณ ปุพพโกฏฐกะถึงเรื่องความเชื่อและความไม่เชื่อว่า "ดูก่อนสารีบุตรเธอเชื่อหรือว่า สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญแล้ว บุคคลกระทำให้มากแล้วย่อมหยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ฯลฯ" พระสารีบุตรกราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ไม่เชื่อ เพราะว่า อมตะนั้นชนเหล่าใด ไม่รู้ไม่ทราบ ไม่เห็นไม่กระทำให้แจ้ง ไม่พิจารณาด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นเชื่อตามผู้อื่น ต่อเมื่อบุคคลได้เจริญสัทธินทรีย์ ฯลฯ กระทำให้มากแล้วด้วยตนเอง ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด"[๕๑] เมื่อพระสารีบุตรกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นด้วยและกล่าวสรรเสริญพระสารีบุตรเถระ

อีกเรื่องหนึ่งขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาตา ณ ที่นั้นพระองค์ได้ตรัสเรียกพระสารีบุตรมาแล้วตรัสถามว่า"ดูก่อนสารีบุตร พระขีณาสพเห็นอำนาจประโยชน์อะไรจึงประพฤตินอบน้อมอย่างยิ่งในตถาคต ในศาสนาของตถาคต" พระสารีบุตรกราบทูลว่า "พระภิกษุผู้ขีณาสพเห็นธรรมเป็นแดนเกษมจาก

---

[๕๑] สํ. ม. ๑๙/๕๑๔/๑๙๔. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

โยคะ อันยอดเยี่ยม จึงประพฤตินอบน้อมอย่างยิ่ง นั่นคือย่อมเจริญสัทธินทรีย์อันให้ถึงความตรัสรู้ ย่อมเจริญวิริยินทรีย์อันให้ถึงความสงบ ย่อมเจริญ สตินทรีย์อันให้ถึงการตรัสรู้ ย่อมเจริญสมาธินทรีย์อันให้ถึงความสงบ ย่อมเจริญ ปัญญินทรีย์ อันให้ถึงความสงบตามตรัสรู้ ธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม พระภิกษุผู้ขีณาสพจึงประพฤตินอบน้อมอย่างยิ่งในตถาคตในศาสนาของตถาคต" พระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสว่า "ถูกแล้ว"[๕๒]

จะเห็นได้ว่าพระสารีบุตรเถระนั้นไม่เหมาะในตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก เพราะเป็นเถระที่มีความชำนาญในด้านการแสดงธรรม เหมาะแก่การทำหน้าที่อย่างอื่นมากกว่า

การอธิษฐานจิตเพื่อเป็นพระอัครสาวก ความจริงพระสารีบุตรได้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระอัครสาวก ไว้ตั้งแต่พระศาสนาของพระอโนมทัสสี พุทธเจ้า ครั้งนั้นท่านเป็นโอรสของพราหมณ์มหาศาลชื่อ "สรทะ" เมื่อบิดาได้ล่วงลับไปแล้วท่านได้ดูแลทรัพย์สมบัติแทน อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่ท่านอยู่ตามลำพัง ก็คิดถึงความเป็นไปของชีวิตในลักษณะต่าง ๆ แล้วสรุปได้ว่า "สรรพสัตว์และสรรพสิ่ง ต้องตายและแตกดับ ไม่มีใครหรืออะไรจะรอดพ้นความตาย และความแตกดับนั้น ไปได้ เราก็เป็นหนึ่งในสรรพสัตว์และสรรพสิ่งนั้น ฉะนั้นเราจึงควรออกบวชแสวงหาความหลุดพ้นจากความตาย และความแตกดับนั้นให้ได้"

ครั้นคิดได้อย่างนี้จึงเดินทางไปหาสิริวัฑฒะผู้เป็นเพื่อน เล่าให้ทราบถึงความคิดของตนแล้วชวนสิริวัฑฒะให้ออกบวชด้วย เมื่อสิริวัฑฒะบอกว่ายังไม่พร้อมจะออกบวช สรทะก็ยังไม่เลิกล้มความตั้งใจ ครั้นกลับไปถึงบ้านก็ให้เปิดเรือนคลังเก็บ

---

[๕๒] สํ. ม. ๑๙/๕๒๘/๒๐๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

รัตนชนิดต่าง ๆ แล้วแจกจ่ายให้เป็นทานแก่คนทั่วไป พร้อมทั้งได้สละบ้านเรือนออกไปอยู่ป่าแล้วอธิษฐานจิตบวชเป็นฤาษี อยู่ในป่านั่นเองโดยมีบุตรพราหมณ์จากตระกูลต่าง ๆ ออกบวชตามจำนวน ๗๔,๐๐๐ คนฤาษีสรทะได้ตั้งใจบำเพ็ญเพียรฝึกจิตจนในไม่ช้าก็ได้บรรลุอภิญญาและสมาบัติขั้นสูง จากนั้นได้สอนวิธีเพ่งกสิณให้แก่ฤาษีบริวารเหล่านั้นจนได้บรรลุอภิญญาและสมาบัติชั้นสูงเช่นเดียวกับตน

ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าอโนมทัสสีเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ไปตามสถานที่ต่าง ๆ วันหนึ่งพระองค์ทรงทราบด้วยญาณว่าฤาษีสรทะพร้อมด้วยบริวารมีอุปนิสัยสามารถบรรลุธรรมได้พระองค์จึงทรงดัดสิน พระทัยเสด็จไปโปรดฤาษีสรทะ

พระพุทธเจ้าอโนมทัสสีเสด็จไป แต่ลำพังพระองค์ทรงมุ่งหวังที่จะให้ฤาษีสรทะเห็นเป็นอัศจรรย์ และรู้ว่าพระองค์คือพระพุทธเจ้า จึงเหาะไปลงที่หน้าอาศรมของท่านเพื่อให้เห็นกับตา ฤาษีสรทะมองดูนักบวชที่เหาะลงหน้าอาศรมของตนอยู่ ไม่นานก็รู้ได้ตามมหาปุริสลักษณะว่า นักบวชรูปนี้ไม่ใช่คนธรรมดา แต่เป็นพระสัพพัญญูพุทธต่างหาก จึงลุกขึ้นถวายการต้อนรับโดยปูลาดอาสนะถวายแล้วกราบทูลให้เสด็จมาประทับนั่ง ส่วนตนเองก็นั่งเฝ้าอยู่ไม่ไกล เวลานั้นบรรดาฤาษีผู้เป็นศิษย์ที่ออกไปเก็บผลไม้พากันกลับมาถึง เห็นการนั่งของฤาษีสรทะผู้เป็นอาจารย์และนักบวชอาคันตุกะแล้วให้รู้สึกแปลกใจ

ฤาษีรูปหนึ่งพูดขึ้นว่า "ท่านอาจารย์ เมื่อก่อนพวกเราเที่ยวอวดใครต่อใครว่าผู้ที่ยิ่งใหญ่กว่าอาจารย์ไม่มีอีกแล้ว แต่มาบัดนี้พวกเราเริ่มไม่แน่ใจนักบวชรูปนี้เห็นจะใหญ่กว่าท่าน" ฤาษีสรทะแสดงท่าขวยเขินแล้วพูดว่า "พวกพ่อพูดอะไร ทำไมเอาเขาพระสุเมรุมาเทียบกับเมล็ดพันธุ์ผักกาด ขอพวกพ่ออย่าได้เอาเรา ซึ่งเท่ากับเมล็ดพันธุ์ผักกาดไปเทียบกับพระพุทธเจ้าผู้อุปมาเหมือนเขาพระสุเมรุเลย"

เมื่อได้ฟังคำชี้แจงอย่างนั้นบรรดาฤาษีผู้เป็นศิษย์ต่างคิดยอมรับความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าจึงพร้อมกันมาหมอบกราบลงแทบพระบาทของพระพุทธเจ้า

จากนั้นฤาษีสรทะ ได้บอกบรรดาฤาษีเหล่านั้นให้ช่วยกันจัดผลไม้ถวายพระพุทธเจ้า ท่านได้นำผลไม้ที่บรรดาศิษย์จัดมานั้น น้อมถวายพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง

หลังจากพระพุทธเจ้าอโนมทัสสีเสวยผลไม้แล้ว ฤาษีสรทะได้บอกบรรดาฤาษีผู้เป็นศิษย์ ให้เข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้าใกล้ ๆ พร้อมกัน พระพุทธเจ้าทรงมองดูฤาษีสรทะพลางส่งพระทัยไปให้ผู้เป็นพระอัครสาวกมาเฝ้าพระองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวนมาก ณ บัดนี้ พระอัครสาวกทั้ง ๒ ทราบพระพุทธดำริแล้วก็พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๑๐๐,๐๐๐ รูป เดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าทันที ถวายบังคมแล้วยืนเฝ้าอยู่ไม่ไกลที่นั่นเอง

ฤาษีสรทะเห็นพระมากันเป็นจำนวนมากก็เกิดกุศลจิต จึงบอกบรรดาฤาษีผู้เป็นศิษย์ให้นำดอกไม้มาทำเป็นอาสนะ ถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวก บรรดาฤาษีผู้เป็นศิษย์เหล่านั้นก็เกิดกุศลจิตเช่นเดียวกับอาจารย์ จึงใช้อำนาจฤทธิ์นำดอกไม้หลายสีหลากกลิ่นมาจัดปูเป็นอาสนะดอกไม้ถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวกตามที่อาจารย์สั่งและเมื่อการจัดอาสนะดอกไม้เสร็จเรียบร้อยแล้ว ฤาษีสรทะได้ยืนประนมมือต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าขอพระองค์ได้โปรดประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้เพื่ออนุเคราะห์ข้าพระองค์ด้วยเถิด”

พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี ประทับนั่งตามที่ฤาษีสรทะกราบทูล จากนั้นพระอัครสาวกและพระอรหันต์บริวารก็ได้นั่งบนอาสนะ ที่สมควรแก่ตนตามลำดับ

ตามปกติทานที่ถวายแด่พระที่พึ่งออกจากนิโรธสมาบัติย่อมมีผลมาก พระพุทธเจ้าอโนมทัสสีทรงมีพระประสงค์จะให้ทานของฤาษีสรทะและศิษย์เป็นเช่นนั้น จึงทรงเข้านิโรธสมาบัติ ฝ่ายพระอัครสาวกและพระอรหันต์ที่เหลือทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงเข้าสมาบัติจึงเข้าตาม ขณะที่พระพุทธองค์และพระสาวกกำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่นั้น ฤาษีสรทะได้ยืนกั้นร่มดอกไม้ถวายตลอดเวลา ส่วนฤาษีผู้เป็นศิษย์ได้ยืนประนมมือเฝ้าพระพุทธเจ้า และพระสาวกตลอดเวลาเช่นกัน

พระพุทธเจ้าอโนมทัสสีทรงเข้านิโรธสมาบัติอยู่ ๗ วัน ครั้นออกแล้ว ได้รับสั่งให้พระนิสภเถระพระอัครสาวกเบื้องขวา กล่าวอนุโมทนาอาสนะดอกไม้เพื่อให้ฤาษีสรทะและศิษย์ได้เกิดปีติโสมนัส เมื่อพระนิสภเถระกล่าวอนุโมทนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอโนมเถระพระอัครสาวกเบื้องซ้าย แสดงธรรมต่อไป ฤาษีทั้งหลายได้ฟังพระอัครสาวกทั้ง ๒ กล่าว อนุโมทนา และแสดงธรรมแล้วหาได้บรรลุธรรมแต่ประการใดไม่คงเกิดแต่ปีติโสมนัสในทาน และธรรมเท่านั้น ความจริงแล้ว พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น เพราะฤาษีทั้งหมดนั้นเป็นพุทธเวไนยสัตว์ กล่าวคือ จะบรรลุธรรมได้ต้องให้ฟังจากพระพุทธเจ้าเท่านั้นเพราะพระสาวกไม่ว่ารูปใดไม่สามารถสอนให้บรรลุธรรมได้ แต่ที่ทรงให้พระนิสภเถระกล่าวอนุโมทนาและทรงให้พระอโนมเถระกล่าวธรรมตามลำดับนั้นก็โดยทรงมีพุทธประสงค์ให้ฤาษีเหล่านั้นได้ฟังธรรมเป็นอุปนิสัยปัจจัยเพื่อให้ได้บรรลุธรรมในคราวที่ได้ฟังธรรมจากพระองค์โดยตรง

โดยเหตุที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าฤาษีเหล่านั้น เป็นพุทธเวไนยสัตว์ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้า อโนมทัสสีทรงแสดงธรรมจบลง ฤาษีทั้งหมดยกเว้นฤาษีสรทะก็ได้บรรลุพระอรหัตผล ครั้นแล้วก็ได้ทูลขอบวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงบวชให้ตามประสงค์ด้วยวิธีบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา

กล่าวถึงฤาษีสรทะการที่ไม่ได้บรรลุมรรคผลขั้นใดนั้นเป็นเพราะความฟุ้งซ่าน คือ ขณะที่นั่งฟังพระพุทธเจ้าแสดงธรรมอยู่นั้นใจ ก็คิดปรารถนาอยู่แต่เพียงขอให้จะได้เป็นพระอัครสาวกโดยคิดอยู่ว่า ทำอย่างไรเราจึงจะได้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าสักพระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนอย่างที่พระนิสภเถระได้เป็นอยู่นี้

และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบ ท่านก็เข้าไปกราบถวายบังคมแทบพระบาทแล้วเปล่งวาจาปรารถนาตำแหน่งเอตทัคคะและการเป็นพระอัครสาวก พระพุทธเจ้าอโนมทัสสีทรงตรวจดูด้วยพระอนาคตังสญาณ ก็ทรงทราบดีว่าความปรารถนาของฤาษีสรทะนั้นสำเร็จได้แน่จึงตรัสพยากรณ์ว่า "จากนี้อีก ๑ อสงไขยกับ

อีก ๑๐๐,๐๐๐ กัป เธอจักได้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าโคดมและจักมีชื่อว่า สารีบุตร"

จากนั้นพระองค์ได้ตรัสธรรมกถาประคับประคอง ศรัทธาของฤาษีให้กล้าแข็งยิ่งขึ้นและเมื่อทรงเห็นว่าประทับอยู่พอสมควรแก่เวลาแล้วก็ทรงพาพระสงฆ์สาวกทั้งหมดเหาะกลับพระวิหาร ฝ่ายฤาษีสรทะ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพาพระสาวกกลับไปแล้วก็หวนนึกถึง สิริวัฑฒะบุตรคฤหบดีผู้เป็นเพื่อนเก่าจึงเดินทางไปหา

ฤาษีสรทะแจ้งข่าวดีให้ฟังว่า "เพื่อนรัก บัดนี้พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้วข้าพเจ้าได้เฝ้าพระองค์และได้ตั้งจิตปรารถนาเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า พระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคต พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ข้าพเจ้าจักได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าโคดม ซึ่งจะเสด็จอุบัติขึ้นในอนาคต ข้าพเจ้ามาระลึกถึงว่าตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องซ้ายยังไม่มีผู้ใดปรารถนา จึงคิดถึงท่านอยากให้ท่านตั้งจิตปรารถนาเพื่อไปเกิดด้วยกัน สิริวัฑฒะกล่าวด้วยความสนใจว่า "ขอบคุณ สรทะที่ท่านได้นำข่าวดีมาบอกแต่ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะต้องทำอย่างไร ขอให้ท่านโปรดแนะนำด้วย" ฤาษีสรทะแนะนำว่า "ท่านควรถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวก"

เมื่อสิริวัฑฒะตกลงใจที่จะถวายทานแล้ว ฤาษีสรทะก็รับอาสาไปนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกให้ ฝ่ายสิริวัฑฒะเมื่อฤาษีสรทะกลับแล้ว ก็ลงมือเตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอย่างเต็มที่ ขั้นแรกให้คนเกลี่ยพื้นดินหน้าประตู เข้าบ้านซึ่งกว้างพอประมาณให้เรียบร้อยเสียก่อนแล้วให้โปรยข้าวตอกดอกไม้ลงพื้นดินบริเวณนั้น จากนั้นให้ทำปะรำมุงด้วยดอกอุบลเขียวแล้วให้ปูลาดอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าและพระสาวกไว้พร้อมสรรพ สุดท้ายสั่งให้เตรียมอาหารและเครื่องสักการะไว้มากมาย

สิริวัฑฒะถวายทานอยู่ ๗ วัน วันสุดท้ายถวายจีวรมีราคาแพงให้พระพุทธเจ้าและพระสาวกครองด้วยแล้วได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งเอตทัคคะ และการเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต พระพุทธเจ้า

อโนมทัสสีทรงตรวจดูด้วยพระอนาคตังสญาณ แล้วทรงทราบว่าความปรารถนาของท่านสำเร็จได้แน่จึงทรงพยากรณ์ เหมือนอย่างที่ทรงพยากรณ์แก่ฤาษีสรทะ นับแต่นั้นมาสิริวัฑฒะ ได้ทำบุญสนับสนุนตลอดชีวิต ตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ ส่วนฤาษีสรทะยังคงบำเพ็ญฌานสมาบัติอยู่อย่างสม่ำเสมอ มรณภาพแล้วได้ไปในพรหมโลก ท่านทั้ง ๒ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสุคติภูมิจนถึงระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ท่านจึงได้มาเกิดเป็นบุตรพราหมณ์นายบ้านแห่งเมืองนาลันทา แคว้นมคธ และมีความผูกพันกัน ครั้นออกบวชก็ได้บรรลุอรหัตผล พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ และพระอัครสาวกดังกล่าวมาแล้วสมปรารถนาทุกประการ[๕๓]

พระสารีบุตรเถระ เมื่อได้รับหน้าที่พระอัครสาวกเบื้องขวาแล้ว ก็ตั้งใจปฏิบัติงานด้วยเคารพและเต็มความสามารถที่ได้รับตำแหน่งอัครสาวก ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรโดยที่พระสารีบุตรได้กราบทูลถึงความปริวิตกแห่งใจว่า “ ภิกษุ เคารพสักการะ อาศัยพระศาสดาอยู่ พึงละอกุศล เจริญกุศล ภิกษุเคารพ อาศัยธรรมของพระศาสดา อาศัยพระสงฆ์ของพระศาสดา อาศัยสิกขา สมาธิ อาศัยความไม่ประมาท จะพึงละอกุศล เจริญกุศล ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนสารีบุตร ภิกษุเคารพในพระศาสดา จักไม่เคารพในพระธรรมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้าภิกษุเคารพในพระศาสดา ชื่อว่าเคารพในพระธรรมวินัยด้วย ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท ชื่อว่าเคารพในพระศาสดา ย่อมทำจิตไว้ในอำนาจได้ไม่เป็นไปตามอำนาจของอกุศล และเป็นผู้ฉลาดในสมาธิ[๕๔] เป็นต้น

ครั้งหนึ่ง หลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมให้แก่ภิกษุ

---

[๕๓] ขุ. อ. ๘/๔๒๗. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

[๕๔] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๗๐/๙๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐

ทั้งหลายฟังแล้ว และที่ทรงแสดงธรรมให้มัลลกษัตริย์ฟังจนดึก และตรัสให้กลับไป ในขณะนั้น ภิกษุสงฆ์ยังไม่ง่วง จึงทรงให้พระสารีบุตรเถระ แสดงธรรมแทน พระองค์ให้แก่ภิกษุทั้งหลายฟัง โดะแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่นาน โดยปรารภความแตกแยกของพวกนิครนถ์นาฏบุตร ที่แตกความสามัคคีกัน[๕๕]

ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ที่ พระเชตวันมหาวิหาร พระองค์ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญามาก มีปัญญากว้างขวาง มีปัญญารุ่งเรือง มีปัญญาว่องไว มีปัญญาเฉียบแหลม ทำลายกิเลสเห็นแจ้งธรรมตามลำดับบทได้เพียงกึ่งเดือน"[๕๖] คือ พระสารีบุตรสงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลาย รู้แจ้งสิ่งที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป มีใจที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดน คือกิเลสได้แล้วรู้ชัดซึ่งธรรมเครื่องสลัดออกจากทุกข์ได้ มี ใจที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้ว[๕๗] ดังนี้

การปฏิบัติศาสนกิจ ที่ได้รับมอบหมาย จากพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น พระสารีบุตรสามารถปฏิบัติงานสนองพระองค์ไม่บกพร่องเลย ทั้งยังเป็นรูปแบบที่ภิกษุจะเอาเป็นแบบอย่างได้เป็นอย่างดี เช่น ในครั้งหนึ่งท่านพระสารีบุตรผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ บำเพ็ญความเพียร บำเพ็ญสมถวิปัสสนานั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นท่านในขณะที่ท่านนั่งอยู่นั้น จึงทรงเปล่งอุทานว่า

"พระมุนีมีจิตมั่นคง ไม่ประมาท ศึกษาอยู่ในโมไนยปฏิปทา

---

[๕๕] ที. ปา. ๑๑/๓๐๒/๑๙๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

[๕๖] ม. อุ. ๑๔/๙๓/๗๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

[๕๗] ม. อุ. ๑๔/๙๓/๗๗ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

มีจิตไม่หวั่นไหว สงบระงับ มีสติอยู่เสมอ ย่อมไม่มีความโศก”[๕๘]

ทั้งยังเป็นผู้ที่มีความเมตตาธรรมมีขันติธรรมเป็นเลิศ ที่สำคัญคือเป็นผู้บวชให้สามเณรและพระเถระหลายองค์ที่มีชื่อเสียง ท่านมีความจงรักและภักดีต่อพระพุทธเจ้า ได้ปฏิบัติหน้าที่ของพระอัครสาวกด้วยความศรัทธายิ่ง ถึงแม้จะเหน็ดเหนื่อยแค่ไหนก็ทำหน้าที่ของท่านอย่างเต็มความสามารถทีเดียว

๓.๒ ความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท

๓.๒.๑ **ความสัมพันธ์กับภิกษุ** พระสารีบุตรเถระ เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้วท่านเปรียบเสมือนมือขวาของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นท่านจึงมีบทบาทและความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท ในที่นี้ขอกล่าวถึงความสัมพันธ์กับภิกษุ คือ

๑.) **เป็นที่ปรึกษา** ซึ่งหมายถึง เมื่อภิกษุใดที่มีปัญหาในเรื่องความเข้าใจที่ยังไม่แจ่มแจ้ง ท่านมักให้คำปรึกษาที่ถูกต้องชัดเจนแก่ภิกษุที่มาปรึกษาอยู่เสมอ เช่น ท่านได้กล่าวกับพระมหากัสสปะ ถึงผู้ไม่มีความเพียรเครื่องเผากิเลสว่า “ผู้ไม่มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ไม่มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความตรัสรู้ ไม่ควรเพื่อนิพพาน ไม่ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม ส่วนผู้มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ควรเพื่อการตรัสรู้ ควรเพื่อนิพพาน ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ อย่างยอดเยี่ยม”[๕๙] พระมหากัสสปะกล่าวเห็นด้วยกับที่ท่านกล่าวไว้

วันหนึ่ง ท่านพักอยู่ ณ พระเชตวัน พระนครสาวัตถี พระภูมิชะ เข้าไปหา

---

[๕๘] ขุ. อุ. ๒๕/๓๗/๑๕๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๕๙] สํ. นิ. ๑๖/๑๔๕/๑๘๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

แล้วกล่าวว่ามีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ผู้เป็นกัมมวาทีกล่าวว่า สุขและทุกข์ ตนเป็นคนทำเอง อีกพวกกล่าวว่า สุขและทุกข์ ผู้อื่นเป็นคนทำให้ อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า สุขและทุกข์ ตนเป็นผู้ทำเองและผู้อื่นทำให้ด้วย อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า สุขและทุกข์ทั้งตนเองและผู้อื่นไม่ได้ทำให้เกิดขึ้นเอง เราจะกล่าวอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่ากล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ และไม่ถูกติเตียน พระสารีบุตรเถระตอบว่า สุขและทุกข์ เป็นของอาศัยเหตุเกิดขึ้น นั่นคืออาศัยผัสสะเกิดขึ้น บุคคลผู้กล่าวดังนี้จึงจะ ชื่อว่าเป็นผู้กล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ และจะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชน จะพึงติเตียนได้ พระอานนท์ได้ยินท่านทั้งสองคุยกัน จึงนำเอาเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคเจ้า และพระองค์ก็ตรัสกับพระอานนท์ว่า "ตามที่พระสารีบุตรกล่าวนั้นเป็นการกล่าวโดยชอบแล้ว"[๖๐] ดังนี้

ครั้งหนึ่ง ขณะที่ท่านพระสารีบุตรเถระพักอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร พระมหาโกฏฐิตะเข้าไปหาท่านแล้วกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลเป็นสุข ขอกรรมนั้นจงให้ผลเป็นทุกข์แก่เราดังนี้ ได้หรือหนอ ฯลฯ พระสารีบุตรกล่าวตอบว่า ดูก่อนอาวุโส สิ่งใดแล ที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่กระทำให้แจ้ง ไม่ตรัสรู้ บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อกระทำให้แจ้ง เพื่อตรัสรู้สิ่งนั้น ดูก่อนอาวุโส สิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลุ ไม่กระทำให้แจ้ง ไม่ตรัสรู้ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง เพื่อตรัสรู้สิ่งนั้น[๖๑] ดังนี้

ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระสารีบุตรเถระพักอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร พระ

---

[๖๐] สํ. นิ. ๑๖/๒๕/๓๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๖๑] องฺ. นวก. ๒๓/๑๓/๓๑๔. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

อานนท์เข้าไปหาท่านแล้วได้ถามว่า ดูก่อนอาวุโสสารีบุตร ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล ภิกษุจึงจะเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เรียนได้ดี เรียนได้มาก และสิ่งที่เธอเรียนแล้วย่อมไม่เลือนไป พระสารีบุตรได้กล่าวตอบว่า ท่านพระอานนท์แลเป็นพหูสูตร ข้อความนั้นย่อมแจ่มแจ้งแก่ท่านอานนท์ทีเดียว พระอานนท์จึงกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสสารีบุตร ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ดังนี้ แล้งจึงกล่าวว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ฉลาดในอรรถ ฉลาดในธรรม ฉลาดในพยัญชนะ ฉลาดในนิรุตติ และฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แลภิกษุจึงเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็วในธรรมทั้งหลาย เรียนได้ดี เรียนได้มาก และสิ่งที่เธอเรียนแล้วย่อมไม่เลือนหายไป พระสารีบุตรกล่าวชมว่า น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาก่อนเลยตามที่ท่านกล่าวไว้ดีแล้วนี้ พวกเราย่อมจำท่านอานนท์ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ว่า ท่านอานนท์เป็นผู้ฉลาดในอรรถ ฉลาดในธรรม ฉลาดในพยัญชนะ ฉลาดในนิรุตติ และฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย [๖๒] ดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเถระเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานเถระ แล้วถามว่า ดูก่อนผู้มีอายุมหาโมคคัลลานะ ปฏิปทา ๔ ประการ เป็นไฉน ปฏิปทา ๔ ประการนั้นคือ ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา ๑ ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ๑ สุขปฏิปทา ทันธาภิญญา ๑ สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ๑ ในปฏิปทาทั้ง ๔ ประการนี้ จิตของท่านหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน เพราะอาศัยปฏิปทาข้อไหน พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า จิตของผมพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน เพราะอาศัย ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา [๖๓] ดังนี้

๒.) **การสงเคราะห์** ครั้งหนึ่งขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อราธะ อาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถี ในเวลา

---

[๖๒] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๖๙/๑๘๙-๑๙๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๖๓] อํ. จตุกฺก ๒๑/๑๖๗/๑๗๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

เป็นคฤหัสถ์ เป็นคนยากจน ได้เข้าไปขออยู่ในสำนักของภิกษุทั้งหลาย โดยคอยรับใช้ภิกษุด้วยการ ดายหญ้า กวาดบริเวณวัด ถวายน้ำเป็นต้น อยู่มาได้ไม่นาน วันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่งทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์นั้นว่า จักสามารถเป็นพระอรหันต์ได้ ในเวลาเย็นพระองค์จึงเสด็จไปสู่สำนักของพราหมณ์แล้วถามว่าเธอทำอะไรอยู่ ราธะพราหมณ์กราบทูลว่า ทำวัตรปฏิบัติแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ แล้วตรัสถามต่อไปว่า เธอได้การสงเคราะห์จากสำนักของภิกษุเหล่านั้นหรือ พราหมณ์กราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้เพียงอาหาร แต่ภิกษุทั้งหลายไม่ให้ข้าพระองค์บวช

พระศาสดาจึงรับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์แล้วตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลายมีใครบ้างที่ระลึกถึงคุณของพรามหณ์นี้ได้บ้าง" ในขณะนั้นพระสารีบุตรกราบทูลว่า "ข้าพระองค์ระลึกได้ เมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์พราหมณ์นี้ได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่งที่เขานำมาเพื่อตน ข้าพระองค์ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้" พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "สารีบุตร ก็การที่เธอปลดเปลื้องพราหมณ์ผู้มีอุปการะอันกระทำแล้ว จากทุกข์ไม่ควรหรือ" พระสารีบุตรกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักให้เขาบวช"

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้พระสารีบุตรบวชให้ราธะพราหมณ์ เมื่อบวชให้แล้ว พระสารีบุตรได้พาท่านไปสู่ที่จาริก กล่าวสอนท่านเนืองๆ ว่า สิ่งนี้คุณควรทำ สิ่งนี้คุณไม่ควรทำ ท่านก็มีปกติรับเอาโอวาทของพระเถระไปปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ไม่นานนักพระราธะก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ นับว่าพระสารีบุตรเกี่ยวข้องกับพระราธะอย่างใกล้ชิด และเป็นต้นแบบแห่งคุณธรรม คือความกตัญญูกตเวที เป็นอย่างดี[๖๔]

ครั้งหนึ่ง พระสวิฏฐะ กับพระมหาโกฏฐิตะ เข้าไปหาพระสารีบุตรเถระถึง

---

[๖๔] ธ. อ. ๔/๑-๓. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

ที่อยู่ แล้วพระสารีบุตรได้ถามพระวสิฏฐะว่า ในโลกนี้มีบุคคลอยู่ ๓ จำพวก คือ กายสักขีบุคคล ทิฏฐิปัตตบุคคล สัทธาวิมุตตบุคคล ใน ๓ จำพวกนี้ท่านชอบใจจำพวกไหน ซึ่งเป็นผู้งามและประณีต ท่านพระวสิฏฐะตอบว่า ในบุคคล ๓ จำพวกนี้ กระผมชอบใจบุคคลผู้มีศรัทธาวิมุตติ ซึ่งเป็นผู้งามและประณีตกว่า เพราะว่า สัทธินทรีย์ของบุคคลนี้มีประมาณยิ่ง แต่ก็ไม่เป็นที่ตกลงว่าบุคคลจำพวกใด เป็นผู้งามและประณีตกว่า จึงได้ชวนกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า การที่จะพยากรณ์อย่างนั้นเป็นการยาก เพราะว่า บุคคลผู้มีทิฏฐิปัตต เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์ บุคคลผู้มีสัทธาวิมุตติ เป็นพระสกทาคามี หรือพระอนาคามี แม้บุคคลผู้มีกายสักขี ก็พึงเป็นพระสกทาคามี หรือพระอนาคามี[๖๕] ดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรชวนพระมหาจุนทะเข้าไปหา พระฉันนะซึ่งกำลังอาพาธอยู่ เมื่อไปถึงที่อยู่ของท่านแล้วทักทายกันพอสมควรแล้วจึงถามว่า “ฉันนะเธออดทนได้หรือ พอยังอัตภาพให้เป็นได้หรือ ทุกขเวทนาลดลงไม่กำเริบขึ้น ความทุเลาปรากฏ ความกำเริบไม่ปรากฏหรือ” พระฉันนะกล่าวว่า กระผมทนไม่ไหว ยังอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนากำเริบหนัก ความทุเลาไม่ปรากฏ เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังเอาเหล็กคมทิ่มที่ศีรษะฉันใด ลมอันแรงกล้ายิ่งเข้ากระทบที่ศีรษะของกระผมฉันนั้น ผมไม่ปรารถนาที่จะยังอัตภาพให้เป็นอยู่ พระสารีบุตรกล่าวตอบไปว่า ท่านจงเยี่ยวยายังอัตภาพให้เป็นไปเถิด เราทั้งหลายปรารถนาให้ท่านเยี่ยวยายังอัตภาพให้เป็นอยู่ ถ้าโภชนะเป็นที่สบายไม่มีแก่ท่าน ผมจะแสวงหามาให้ ผมจะอุปัฏฐากท่านเอง[๖๖] ดังนี้

---

[๖๕] องฺ. ติกฺก. ๒๐/๒๑/๑๑๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

[๖๖] สํ. สฬ. ๑๘/๘๗/๕๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ท่านได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลายนิพพานนี้เป็นสุข เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ ท่านพระอุทายีซึ่งอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วยได้กล่าวกะท่านว่า ดูก่อนอาวุโสสารีบุตร ก็นิพพานนี้ไม่มีเวทนา จะเป็นสุขได้อย่างไร ท่านพระสารีบุตรกล่าวตอบว่า นิพพานที่ไม่มีเวทนา นั่นแหละเป็นสุข ดูก่อนอาวุโสกามคุณ ๕ ประการนี้เป็นไฉน คือรูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รักยั่วยวน ชวนให้กำหนัด เสียงที่พึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯโผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกายอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจเป็นที่รักยั่วยวนชวนให้กำหนัด กามคุณ ๕ ประกานี้แล ดูก่อนอาวุโส สุขโสมนัสย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้ นี้เรียกว่า กามสุข[๖๗]

๓.) **เป็นผู้ประสานสามัคคี** ท่านเป็นผู้มีบทบาทในการทำให้พระสงฆ์ที่เข้าใจกันผิด เพราะเหตุแห่งการยุยงของผู้ไม่ประสงค์ดีให้หันหน้ามาสามัคคีกันเหมือนเดิม เช่น ครั้งหนึ่ง พระเทวทัตพาภิกษุวัชชีบุตร ๕๐๐ รูป ที่ยังไม่เข้าใจพระธรรมวินัยดีพอแยกจากพระผู้มีพระภาคเจ้าไปสู่คยาสีสะ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบจึงส่งพระสารีบุตรเถระและพระโมคคลัลานะเถระไปเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้าใจ แล้วนำกลับสู่สำนักของ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อไปถึงแล้วพระสารีบุตรเถระ ได้กล่าวสอนจนภิกษุวัชชีบุตรเข้าใจแล้ว ท่านจึงนำภิกษุเหล่านั้นกลับสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผลสำเร็จ[๖๘] ซึ่งถือเป็นความสำเร็จที่ พระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานเถระที่ทำให้สงฆ์ที่เข้าใจผิดเกิดความรู้จริงและเกิดความสามัคคีกันสืบไป

---

[๖๗] องฺ. นวก. ๒๓/๓๔/๓๔๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๖๘] ธ.อ. ๑/๑๓๓. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๓๕

๓.๒.๒ ความสัมพันธ์กับภิกษุณี

พระสารีบุตรเถระ เป็นผู้มีจิตเมตตา มีความอดทน มีความกตัญญู เมื่อเห็นความสำคัญของผู้อื่นที่พอจะช่วยให้พ้นทุกข์ หรือเข้าใจหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องได้ ท่านจำต้องช่วยบุคคลเหล่านั้นเสมอ โดยเฉพาะท่านเป็นผู้มีความสามารถแสดงธรรมได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า ท่านจึงมีบทบาทในการแสดงธรรมเป็นอย่างมาก ได้โอกาสแสดงแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น ต่อไปนี้ขอนำความสัมพันธ์กับภิกษุณีของท่านมาเป็นตัวอย่าง เช่น

ครั้งหนึ่งธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ถูกสามีผู้เป็นโจรต้องการทรัพย์สมบัติจากนางหาอุบายจะฆ่านาง โดยวิธีผลักลงในเหว แต่เพราะความฉลาดของนางทำให้เอาตัวรอดมาได้จะไปสู่ตระกูลก็ไม่กล้า จึงได้เข้าไปสู่อาศรมของปริพาชกแห่งหนึ่งแล้วขอบรรพชาในสำนักนั้น และปริพาชกก็ให้นางบรรพชา ต่อจากนั้นหลังจากเรียนวาทะอันเป็นประโยชน์สูงสุดแห่งบรรพชาของปริพาชกได้แล้ว นางจึงเที่ยวไปถามปัญหากับผู้ที่ตนเห็น ซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่สามารถตอบปัญหาของนางได้ วันหนึ่งนางเข้าไปสู่บ้านเพื่อภิกษา และก่อกองทรายเอากิ่งไม้ปักไว้มีข้อความว่า "ถ้าผู้ใดสามารถตอบปัญหากับนางได้จงเหยียบ กองทรายและกิ่งไม้นี้ แต่ก็ไม่มีใครทำลาย จนในเช้าวันหนึ่งพระสารีบุตรเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตเห็นกองทรายและข้อความนั้นเข้าจึงสั่งให้เด็กที่ยืนล้อมกิ่งไม้นั้นให้เหยียบ ตอนแรก เด็กไม่กล้าทำลาย จนในที่สุดจึงได้ทำตามคำของพระสารีบุตรเถระ เมื่อนางกลับมาพบเข้าจึงดุเด็ก พวกเด็กเหล่านั้นบอกกับนางว่าทำตามพระผู้เป็นเจ้าผู้ใช้ให้เหยียบ จึงได้ถามพระเถระและท่านก็ตอบกับนางว่าจริง เสร็จแล้วนางจึงได้ไปสู่สำนักของพระสารีบุตรเถระเพื่อถามปัญหา ซึ่งมีผู้ตามไปฟังเป็นจำนวนมาก ในที่สุดปัญหาของนางพระสารีบุตรตอบได้หมด เสร็จแล้วย้อนถามปัญหานางบ้าง นางก็พร้อมที่จะตอบพระสารีบุตรจึงได้ถามนางว่า อะไรชื่อว่าเป็นหนึ่ง นางไม่สามารถตอบได้ พระเถระจึงแก้ให้ในที่สุดนางเกิดเลื่อมใส ขอบรรพชากับพระสารีบุตรเถระ ท่านจึงได้มอบให้ภิกษุณีบรรพชาอุปสมบทให้แก่นาง ซึ่งมีชื่อว่า "กุณฑลเกสีเถรี" ต่อมาไม่นานก็บรรลุ

พระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาเพียง สองสาม วันเท่านั้นนับว่าพระสารีบุตรเถระได้ทำประโยชน์อันยิ่งแก่นางเป็นผลสำเร็จ ในกิจแห่งพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

นอกจากนี้นางจารา อุปจารา สุปอุปาจารา ซึ่งเป็นน้องโดยสายโลหิตของพระเถระก็ออกบวชตามพี่ชายคือพระสารีบุตรเถระและได้บรรลุอรหัตผลเหมือนกับท่าน นับเป็นกำลังสำคัญและความสัมพันธ์ที่ดียิ่งต่อภิกษุณีน้องหญิงของพระเถระสืบมา[๖๙]

๓.๒.๓ ความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกา

พระสารีบุตรเถระ มีบทบาทและความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกาในฐานะเป็นพระอัครสาวกทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ความสัมพันธ์ของท่านกับอุบาสกอุบาสิกานั้น เป็นไปในลักษณะของการแสดงธรรมให้ฟังจนอุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนาและให้ความอุปถัมภ์อย่างดี ฉะนั้นความสัมพันธ์ของท่านกับอุบาสกอุบาสิกาจึง มีความใกล้ชิดทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น

๑.) **เป็นที่ปรึกษา** ท่านให้โอวาทแนะนำสั่งสอนในทางที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือบางครั้งก็เป็นการแสดงธรรมให้ฟัง เมื่ออุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้นได้ฟังแล้วเกิดความปิติยินดีมีศรัทธาในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สุดก็หันมานับถือแล้วให้ความอุปถัมภ์ในด้านต่าง ๆ ทั้งที่อยู่อาศัยและปัจจัย ๔ เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำเนินไปอย่างมั่นคง

ครั้งหนึ่งคฤหบดีชื่อนกุลบิดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทราบถึงวิธีที่จะทำให้เกิดความสุข พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงกายอันกระสับกระส่าย

---

[๖๙] ธ. อ. ๔/๑๐๔. ฉบับมหามกุฎอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

เหมือนฟองไข่อันมีผิวหนังหุ้มไว้ คฤหบดีชื่นชมยินดีกับพุทธภาษิต แล้วทูลลาพระองค์มุ่งหน้าสู่ที่อยู่ของพระสารีบุตรเถระ ครั้นถึงแล้วจึงขอให้ท่านสอนธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า ดูก่อนคฤหบดีบุคคลผู้มีกายอ่อนเพลีย กระสับกระส่าย เป็นเพราะไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในสัปปุริสธรรม ย่อมเห็นรูปโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีรูป ย่อมเห็นรูปในตน ย่อมเห็นตนในรูป เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นรูป รูปของเรา เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ รูปนั้นย่อมแปรปรวนเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรปรวนเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส จึงเกิดขึ้น ฯลฯ ย่อมเห็นวิญญาณโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีวิญญาณ ย่อมเห็นวิญญาณในตน ย่อมเห็นตนในวิญญาณ เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า เราเป็นวิญญาณ วิญญาณของเรา เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ วิญญาณนั้นย่อมแปรปรวนเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ย่อมเกิดขึ้น[๗๐] ดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเถระอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้อุกกเจลนครแคว้นวัชชี พราหมณ์สามัณฑกะเข้าไปหา แล้วได้กล่าวถึงนิพพานและข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานกับพระสารีบุตรเถระ ท่านกล่าวว่านิพพานเป็นชื่อของความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ ข้อปฏิบัติที่จะทำให้เกิดนิพพานนั้นได้แก่อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ เมื่อพระสารีบุตรกล่าวจบแล้ว พราหมณ์สามัณฑกะได้กล่าวชื่นชนยินดีในคำกล่าวของพระสารีบุตรเป็นอย่างยิ่ง

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระสารีบุตรเถระพักอยู่ที่กรุงราชคฤห์ ได้มีพราหมณ์คน

---

[๗๐] สํ. ข. ๑๗/๑/๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

หนึ่งชื่อธนัญชานิเข้าไปหาท่าน ท่านได้ถามว่า พราหมณ์ ท่านเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่หรือ พราหมณ์ตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ประมาท เพราะตนมีภาระต้องเลี้ยงมารดาบิดา บุตรภริยาและคนใช้ ดังนี้เป็นต้น พระสารีบุตรเถระจึงถามว่า ผู้ประพฤติไม่เป็นธรรม ประพฤติผิดเพราะเหตุแห่งมารดาบิดา เป็นต้น นายนิรยบาลจะยอมให้แก้ตัวได้อย่างนั้นหรือ พราหมณ์ตอบว่า ไม่ได้ แล้วถามต่อไปว่า ผู้ประพฤติไม่เป็นธรรม ประพฤติผิด กับผู้ประพฤติเป็นธรรม ประพฤติไม่ผิดเพราะเหตุแห่งมารดา ใครประเสริฐกว่ากัน พราหมณ์ตอบว่าผู้ประพฤติเป็นธรรม ประพฤติไม่ผิด ประเสริฐกว่า พระสารีบุตรจึงกล่าวสรุปว่า ยังมีการงานที่ถูกต้องตามธรรมอย่างอื่นที่จะพึงกระทำแก่มารดาบิดาโดยไม่ต้องทำบาป และได้บำเพ็ญปฏิปทาอันเป็นบุญด้วย แล้วแสดงธรรมให้ฟัง โดยยกข้อปฏิบัติเพื่อให้ไปเกิดในพรหมโลก และการเจริญพรหมวิหารธรรม ๔ ประการขึ้นมาแสดงให้ธนัญชานิพราหมณ์ฟัง จนพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระสารีบุตรแล้วตั้งอยู่ในความไม่ประมาทสืบไป[๗๑]

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ฝั่งสระโบกขรณีชื่อว่าคัคครา ใกล้นครจำปา มีอุบาสกชาวเมืองจำปาจำนวนมากเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระเพื่อที่จะให้ท่านนำไปเฝ้าและฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคเจ้า พระสารีบุตรได้นำไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคในวันอุโบสถ และทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงผลทานที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก และทานที่บุคคลให้แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ทานดังกล่าวนั้นมีอยู่ พระสารีบุตรจึงทูลถามต่อไปว่า เพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า การให้ทาน เพราะหวังผล มีจิตผูกพันธ์ในผล และมุ่งต่อการสั่งสม ไม่มีผลและอานิสงส์มาก แต่การให้ทานโดยไม่หวังผล และให้ด้วยจิตศรัทธา มีผลและอานิสงส์มาก[๗๒] ดังนี้

---

[๗๑] ม. มู. ๑๓/๔๔๕-๖/๕๓๔-๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๗๒] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๕๒/๕๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเถระและพระมหาโมคคัลลานเถระ เที่ยวไปในทักษิณาคีรีชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ครั้งนั้นนันทมารดาอุบาสิกา ชาวเมืองเวฬุกัณฎกะ สวดปารายนสูตรในเวลาเช้าจบแล้ว ท้าวเวสสุวรรณมหาราชทรงทราบ จึงอนุโมทนา และได้แจ้งข่าวการมาของพระสารีบุตรเถระพร้อมด้วยคณะสงฆ์ให้นางทราบ เพื่อถวายภัตตาหารเช้าแก่พระเถระและคณะสงฆ์ นางจึงได้จัดเตรียมขาทนียโภชนียาหารอันประณีตไว้ต้อนรับ เมื่อพระสารีบุตรเถระพร้อมคณะมาถึงเวฬุกัณฎกนคร นางจึงส่งคนไปนิมนต์มาฉันภัตตาหารในนันทมารดานิเวศน์ เมื่อพระสารีบุตรพร้อมคณะไปถึงนางจึงอังคาสด้วยภัตตาหารอันประณีตด้วยตนเอง เสร็จแล้วพระสารีบุตรเถระได้ถามว่า ใครเป็นคนบอกการมาของภิกษุสงฆ์ นางจึงเล่าเหตุการณ์ให้พระสารีบุตรฟังจนถึงการสวดปารายนสูตร พระเถระกล่าวว่าน่าอัศจรรย์จริงที่นางกล่าวกับท้าวเวสสุวรรณมหาราชได้ ต่อจากนั้น พระสารีบุตรได้ชี้แจงให้นันทมารดาอุบาสิกาเห็นแจ้ง ให้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยการแสดงธรรมให้ฟัง หลังจากจบลงแล้วก็ลุกจากอาสนะหลีกไป[๗๓]

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเถระอาศัยอยู่ ณ นาลกคามแคว้นมคธ ปริพาชกชื่อสามัณฑกานิเข้าไปหาแล้ว ได้ถามถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดสุขและทุกข์ พระสารีบุตรเถระได้ตอบว่า การเกิดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะเมื่อเกิดมาแล้วเป็นทุกข์ คือทุกข์เพราะความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย สัมผัสร้อนหนาว เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น การไม่เกิดเป็นเหตุให้เกิดสุข เพราะว่าถ้าไม่มีการเกิดแล้ว สุข คือความไม่หนาว ไม่ร้อน ไม่หิว ไม่กระหาย ไม่ต้องอุจจาระ ไม่ต้องปัสสาวะ ไม่ต้องสัมผัสร้อน สัมผัสหนาว ไม่สัมผัสท่อนไม้และศัสตรา ไม่มีความโกรธเคืองกันและกัน เป็นต้น จึงเกิดขึ้น[๗๔]

---

[๗๓] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๕๓/๕๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๗๔] องฺ. ทสก. ๒๔/๖๕/๙๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

๓.๒.๔ ความสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป

พระสารีบุตรเถระนอกจากมีบทบาท และความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท โดยทั่วไปแล้ว ท่านยังมีบทบาท และความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา อีกด้วย ดังเช่น :-

๑.) **เป็นที่ปรึกษา** ครั้งหนึ่ง ท่านอยู่ที่พระเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ขณะนั้นเป็นเวลาเช้า ท่านกำลังจะเข้าบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ แต่ท่านเห็นว่าในขณะนั้นยังเป็นเวลาเช้าอยู่ ท่านจึงไปที่อารามของพวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์ และได้สนทนากับพวกอัญญเดียรถีย์พอสมควรแล้ว พวกอัญญเดียรถีย์จึงกล่าวกับท่านว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งผู้เป็นกัมมวาที บัญญัติว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยตนเองทำให้เกิดขึ้น อีกพวกหนึ่งบัญญัติว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยตนเองด้วย และผู้อื่นด้วย อีกพวกหนึ่งบัญญัติว่า ทุกข์เกิดขึ้นเองโดยไม่ต้องอาศัยตนเอง และไม่ต้องอาศัยผู้อื่นทำ อีกพวกหนึ่งบัญญัติว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยผู้อื่นทำให้ ในวาทะทั้ง ๔ นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว การกล่าวเช่นนี้ จะไม่เป็นการกล่าวตู่พระสมณโคดมด้วยคำไม่จริงหรือ พระสารีบุตรตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ทุกข์เป็นของอาศัยเหตุเกิดขึ้น ทุกข์อาศัยผัสสะเกิดขึ้น ผู้กล่าวดังนี้ จึงจะชื่อว่ากล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว และไม่เป็นการกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง ในวาทะทั้ง ๔ นั้น แม้พวกที่มีวาทะว่า ทุกข์เกิดเพราะอาศัยตนเองก็ตาม ทุกข์นั้นย่อมเพราะอาศัยผัสสะเป็นปัจจัย แม้พวกที่มีวาทะว่า ทุกข์เกิดเพราะอาศัยผู้อื่นทำให้ ทุกข์นั้นก็เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัยเช่นกัน แม้พวกที่มีวาทะว่า ทุกข์เกิดเพราะอาศัยทั้งตนเองและผู้อื่นทำให้ ทุกข์นั้นก็เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะเป็นปัจจัยเช่นกัน แม้พวกที่มี วาทะว่า ทุกข์เกิดเพราะไม่อาศัยทั้งตนเองและผู้อื่นทำให้ ทุกข์นั้นก็เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะเป็นปัจจัยเช่นกัน ในวาทะทั้ง ๔ นั้น ทั้งพวกที่กล่าวว่า ตนทำเองก็ตาม ผู้อื่นทำให้ก็ตาม ตนทำเองด้วยและผู้อื่นทำให้ด้วยก็ตาม หรือตนทำเองก็ไม่ใช่ ผู้อื่นทำให้ก็ไม่ใช่ หากเว้นจากผัสสะเสียแล้ว วาทะทั้ง ๔ นั้น ก็ไม่ใช่เป็นการกล่าวตามที่

พระสมณะโคดมกล่าวไว้[๗๕] ดังนี้

๒.) **การสงเคราะห์** ครั้งหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน พระสารีบุตรเข้าไปสู่สำนักของพราหมณ์ผู้เป็นลุงของท่าน ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ได้สนทนาพอสมควร จึงได้ถามพราหมณ์ผู้เป็นลุงว่า ได้ทำกุศลอะไรเอาไว้ พราหมณ์ตอบว่า กุศลที่ได้ทำนั้น ก็คือการบริจาคทรัพย์เป็นจำนวนมากทุกๆเดือนให้แก่พวกนิครนถ์ พระสารีบุตรถามต่อไปว่าท่านปรารถนาอะไรจึงได้ทำบุญด้วยบริจาคทรัพย์จำนวนมากทุกเดือนอย่างนั้น พราหมณ์จึงกล่าวว่าความปรารถนาของกระผมก็คือการได้ไปสู่พรหมโลก เพราะการบริจาคทรัพย์นี้เป็นหนทางสู่พรหมโลกเหมือนรู้ทางไปสู่พรหมโลกตามที่พวกอาจารย์ของผมกล่าวไว้ พระสารีบุตรจึงกล่าวว่า ท่านไม่รู้ทางไปสู่พรหมโลก แม้พวกอาจารย์ของท่านก็ไม่รู้ทางไปสู่พรหมโลกเช่นกัน ผู้ที่รู้ทางไปสู่พรหมโลกมีแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นศาสดาของเราเท่านั้น แล้วจึงชวนพราหมณ์ผู้เป็นลุงของตนไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อให้พระองค์ตรัสบอกทางแห่งการไปสู่พรหมโลกให้ จากนั้นพรหมณ์จึงยอมไปกับพระสารีบุตรเพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ตรัสได้ถามและทรงทราบเนื้อความตามที่พราหมณ์กราบทูลแล้ว จึงตรัสว่าการกระทำอย่างนั้นไม่ใช่หนทางไปสู่พรหมโลก แต่การแลดูสาวกของเราด้วยจิตอันเลื่อมใสเพียงครู่เดียว หรือการถวายอาหารเพียงภิกษาทัพพีเดียว ก็มีผลมากเท่าทานที่ท่านให้แก่พวกนิครนถ์นั้นตั้งร้อยปี พราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระได้ฟังแล้วเกิดความปีติยินดียิ่ง และมีศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้าและพระอัครสาวก พระองค์ทรงแสดงธรรมให้พราหมณ์นั้นฟัง จนหันมานับถือพระพุทธศาสนาและได้บรรลุโสดาปัตติผลในที่สุด[๗๖]

---

[๗๕] สํ. นิ. ๑๖/๒๔/๓๒-๓๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐

[๗๖] ธ. อ. ๔/๑๐๙. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

นับว่าพระสารีบุตรเถระเกี่ยวข้องกับพราหมณ์ทางสายโลหิตแล้วท่านยังได้อนุเคราะห์พราหมณ์ให้หันมานับถือพระพุทธศาสนากลายเป็นโสดาบันดังกล่าว ถือได้ว่าท่านเกี่ยวข้องกับพราหมณ์ ทั้งสายโลหิตและสายธรรมเป็นอย่างดี

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเข้านิโรธสมาบั ติตลอด ๗ วัน หลังจากนั้นท่านได้ออกจากนิโรธสมาบัติ แล้วตรวจดูว่าควรจะอนุเคราะห์ใคร เห็นนายปุณณะเข้าข่ายที่จะต้องอนุเคราะห์ แล้วตรวจดูต่อไปว่า นายปุณณะมีศรัทธาหรือไม่ ทราบว่าเขามีศรัทธา จึงได้ถือบาตรและจีวรไปสู่ที่ไถนาของเขา เมื่อนายปุณณะเห็นพระเถระจึงวางไถ เข้าไปกราบพระเถระแล้วถวายไม้ชำระฟัน และกรองน้ำถวายท่าน เสร็จแล้วพระสารีบุตรได้ไปสู่เรือนของนายปุณณะ ในระหว่างทางนั้นได้พบกับภรรยาของเขาซึ่งกำลังมุ่งหน้าไปสู่พระนคร เมื่อนางพบกับพระเถระ นางได้วางภาชนะใส่อาหารลงแล้วไหว้พระเถระ และกล่าวกับท่านว่า ท่านผู้เจริญขอท่านจงทำความสงเคราะห์แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พระเถระน้อมบาตรเข้ารับภัตตาหารจากนาง เสร็จแล้วนางได้ทำความปรารถนาขอให้ตนเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระเถระเห็นแล้ว พระสารีบุตรกล่าวว่า "ขอความปรารถนาของท่าน จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด"[๗๗] แล้วอนุโมทนา และได้นั่งทำภัตตกิจในที่ที่สะดวกแห่งหนึ่ง

เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว นางก็นำเอาภัตรส่วนที่เหลือไปส่งสามี ด้วยนางคิดว่าเขาคงโกรธ จึงได้กล่าวกับสามีว่า จงทำจิตให้ผ่องใส เหตุที่มาช้าก็เพราะว่า ขณะที่ฉันนำอาหารมาให้ท่านแต่เช้าตรู่ ในระหว่างทางได้พบกับพระเถระจึงได้ถวายภัตรส่วนหนึ่งแก่พระเถระไป เมื่อนายปุณณะได้ฟังดังนั้น จึงได้กล่าวกับภรรยาของตนว่าได้ทำดีแล้ว แม้ตัวเองก็ได้ถวายไม้ชำระฟัน และน้ำแก่พระเถระในตอนเช้า ทั้งสองมีจิตเลื่อมใสเพลิดเพลินในคำกล่าวของกันและกัน จนในที่สุด ด้วยผลของการให้ทาน

---

[๗๗] ธ. อ. ๖/๑๖๖. ฉบับมหามกุฎอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

ถวายภัตตาหารแก่พระสารีบุตร ทำให้สองสามีภรรยาเกิดความสุขด้วยข้าวของเงินทองเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากผลของการถวายภัตร และไม้ชำระฟันพร้อมน้ำดื่ม และการฟังพระธรรมเทศนาของพระสารีบุตร จึงทำให้นายปุณณะและภรรยากลายมาเป็นเศรษฐี แล้วตั้งอยู่ในฐานะของอุบาสิกและอุบาสิกา ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงต่อมา

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเถระเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ได้ไปถึงบ้านมหาเสนพราหมณ์ผู้เป็นสหายของวังคันตพราหมณ์ผู้เป็นบิดาของท่าน แต่ในขณะที่ท่านไปถึงนั้นพราหมณ์ไม่มีสมบัติ เป็นคนยากจน เสนพราหมณ์คิดว่า บุตรของเรามาบิณฑบาตที่ประตูเรือนของเรา คงจะไม่ทราบว่า เราเป็นคนยากจน จึงไม่มาพบพระสารีบุตร แต่พระสารีบุตรก็มิได้หยุดเพียงนั้น วันที่สองวันที่สามก็เข้าไปบิณฑบาตเหมือนเดิม จนในวันหนึ่ง พราหมณ์ได้รับถาดที่เต็มด้วยข้าวปายาส พร้อมกับผ้าสาฎกเนื้อหยาบจากพราหมณ์อีกคนหนึ่ง ได้ถือกลับบ้าน พอถึงเรือนแล้ว นึกถึงพระเถระที่มาบิณฑบาต ในขณะนั้น พระสารีบุตรเถระได้เข้าฌาณสมาบัติ ออกจากสมาบัติแล้ว ทราบว่าพราหมณ์คิดจะถวายไทยธรรมให้ จึงนำบาตรเดินไปสู่ประตูเรือนของมหาเสนพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์เห็นพระสารีบุตรเถระแล้ว จิตของเขาเกิดความเลื่อมใส จึงเข้าไปหาพระเถระ หลังจากไหว้แล้ว ได้นิมนต์ให้เข้าไปนั่งในเรือนของตน พราหมณ์จึงถือถาดอันเต็มด้วยข้าวปายาสใส่ลงในบาตรของพระเถระ พอได้สักครึ่งหนึ่ง พระสารีบุตรจึงเอามือปิดบาตร ขณะนั้นพราหมณ์ตกใจจึงกล่าวกับพระสารีบุตรว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าวปายาสนี้เป็นส่วนของๆคนเดียวเท่านั้น ขอท่านจงทำความสงเคราะห์ในปรโลกแก่กระผมเถิด, อย่าทำความสงเคราะห์ในโลกนี้เลย กระผมปรารถนาถวายไม่ให้เหลือเลย”[๗๘] พระเถระจึงเปิดบาตรให้ และได้ทำภัตตกิจในที่นั้น เมื่อเสร็จภัตตกิจแล้ว พราหมณ์ก็นำเอาผ้าสาฎกมาถวายอีกครั้งหนึ่ง แล้วตั้งความ

---

[๗๘] ธ. อ. ๓/๑๗๔. ฉบับมหามกุฏอรรถกถาภาษาไทย ๒๕๒๕

ปรารถนาเพื่อบรรลุธรรมที่พระสารีบุตรได้บรรลุแล้ว จากนั้นพระสารีบุตรจึงแสดงธรรมีกถา อนุโมทนา แก่พราหมณ์นั้น แล้วจึงหลีกไป

บทที่ ๔

บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาในหลักของศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหน้าที่สำคัญที่จะต้องปฏิบัติตั้งแต่เริ่มแรกของภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อบรรลุมรรคผลอย่างใดอย่างหนึ่งของตน การบรรลุมรรคผลของภิกษุเหล่านั้นในยุคแรก ๆ เกิดจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงส่งภิกษุเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนาด้วยพระวาจาว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราและเธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันสมบูรณ์อ้วยอรรถและพยัญชนะ สัตว์ที่มีธุลีในจักษุมีอยู่หากไม่ได้ฟังธรรม ก็จักเสื่อมจากธรรม ผู้ที่อาจรู้ทั่วถึงธรรมมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม[๗๕]

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศ ทั้งจำนวนคนที่ทำงาน และคนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็มีจำนวนมากขึ้นโดยลำดับจนกลายเป็นกลุ่มพุทธบริษัท ซึ่งเป็นองค์กรสำคัญที่ทำให้กองทัพธรรมโดยมีพระพุทธเจ้า เป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตร เป็นพระธรรมเสนาบดี

---

[๗๕] วินย. ๔/๓๒/๒๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐

พระมหาสาวกทั้งหลายมีพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น เป็นธรรมเสนา ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสารีบุตรเถระเป็นพระสาวกองค์หนึ่งในบรรดาพระสาวกผู้เป็นเอตทัคคะ เช่น พระมหากัสสปะ พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัจจายนะ พระอานนท์ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ เป็นต้น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการแสดงธรรม สนทนาธรรม วิสัชชนาปัญหาธรรม แก่ภิกษุทั้งภิกษุณีผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน แก่อุบาสกอุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์ด้วยสำนวนวาจาที่ไพเราะทำให้เกิดความซาบซึ้งในพุทธธรรม แก่บุคคลทั่วไป ให้มีความเข้าใจใน พุทธธรรมอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการประกาศพระศาสนาและทูลถามเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวกตลอดถึงเรื่อง ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งยากแก่การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด เรื่องเกี่ยวกับภิกษุและภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควรปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักธรรมวินัย ทั้งเป็นผู้ขยายความในพระธรรมให้กระจ่างชัดอีกด้วย เรื่องเกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์จะพึงปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติต่อบุคคลที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นต้น บทบาทของพระสารีบุตรเถระ ในด้านต่าง ๆ จึงสามารถแยกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

๔.๑ การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป

บทบาทของพระสารีบุตรในการแสดงธรรม สนทนาธรรม และตอบปัญหาธรรม แก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปนั้น พอจะแยกศึกษาได้ดังนี้

๔.๑.๑ แสดงธรรมแก่ภิกษุ ซึ่งเป็นเพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน เช่น

๑.) แสดงธรรมเรื่องการระงับความอาฆาตด้วยธรรม ๕ ประการแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเป็นเครื่องระงับความอาฆาตของภิกษุมี ๕ ประการ คือ ภิกษุพึงเจริญเมตตาในบุคคลนั้น เจริญกรุณาในบุคคลนั้น เจริญมุทิตาใน

บุคคลนั้น เจริญอุเบกขาในบุคคลนั้น และพึงถึงการไม่นึกไม่ใฝ่ใจในบุคคลนั้น ธรรม ๕ ประการนี้เป็นเครื่องระงับความอาฆาตที่เกิดขึ้น[๑๐]

๒) แสดงธรรมเรื่องโทษของการทุศีล และคุณแห่งการมีศีลแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อสมาธิไม่มี สัมมาทิฏฐิของภิกษุผู้ทุศีลย่อมถูกขจัด ยถาภูตญาณทัสสนะย่อมถูกขจัด นิพพานวิราคะย่อมถูกขจัด เมื่อนิพพิทาไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะ ย่อมถูกขจัด เปรียบเหมือนกับต้นไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติ ย่อมไม่สมบูรณ์ ฉันใด สัมมาทิฏฐิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุผู้ทุศีล ย่อมถูกขจัดเหมือนกัน ส่วนภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิ ผู้มีศีลสมบูรณ์ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะ ของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ ฉะนั้น[๑๑]

๓) แสดงธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยโพชฌงค์ ๗ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ทั้ง ๗ ประการนี้ ภิกษุปรารถนาอยู่ด้วยโพชฌงค์ใดโพชฌงค์หนึ่ง ในเวลาเช้า เวลาเที่ยง หรือเวลาเย็น ก็ขอให้อยู่ในโพชฌงค์นั้นๆ ตามที่ตนปรารถนา และให้รู้ว่าอยู่ในโพชฌงค์นั้นๆ ก็จักไม่เสื่อมจากโพชฌงค์นั้น ๆ ด้วย[๑๒]

๔) แสดงธรรมเป็นเครื่องอยู่อันเจริญและไม่เจริญแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ขวนขวายในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบการคุย ยินดีใน

---

[๑๐] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๒/๑๗๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๑๑] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๖๙/๑๘๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๑๒] สํ. ม. ๑๙/๑๘๕/๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

การคุย ฯลฯ ภิกษุดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ย่อมไม่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ที่เจริญ ตายแล้วก็ไม่เจริญ อย่างนี้เรียกว่า ยินดีสักกายะ ไม่ละสักกายะ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ ส่วนภิกษุใด ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่ขวนขวายการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่ชอบการคุย ไม่ยินดีการคุย ไม่ชอบและไม่ยินดีการหลับ ไม่ชอบและไม่ยินดีด้วยหมู่คณะ ไม่ชอบและไม่ยินดีขวนขวายธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า เป็นต้น ภิกษุนั้นย่อมสำเร็จการอยู่ที่เจริญ ตายแล้วก็เจริญ ยินดีในนิพพาน ละสักกายะเพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ[๘๓]

๕) แสดงธรรมเรื่องภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมในตน ๔ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุใดพิจารณาเห็นธรรม ๔ ประการในตน คือ ความเป็นผู้มีราคะไพบูลย์ ความเป็นผู้มีโทสะไพบูลย์ ความเป็นผู้มีโมหะไพบูลย์ และไม่มีปัญญาก้าวไปในฐานะและอฐานะอันลึกซึ้ง ภิกษุนั้นย่อมเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย แต่ถ้าภิกษุใดพิจารณาเห็นธรรม ๔ ประการนี้ในตน คือ ความเป็นผู้มีราคะเบา เป็นผู้มีโทสะเบา เป็นผู้มีโมหะเบา เป็นผู้มีจักษุปัญญาก้าวไปในฐานะและอฐานะอันลึกซึ้ง ภิกษุนั้นพึงหวังได้ว่า จะไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย[๘๔]

๖) แสดงธรรมเรื่องสังโยชน์ ๒ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ในบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายในและบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายนอกเหล่านั้น บุคคลผู้มีสังโยชน์ภายใน เป็นผู้มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เมื่อตายไปแล้วย่อมไปเกิดในเทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง เมื่อจุติจากอัตตภาพนั้นแล้วย่อมกลับมาเกิดเป็นอย่างนี้อีก เป็นอาคามี นี้เรียกว่าบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายใน ส่วนบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก เป็นผู้มี

---

[๘๓] องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๑๔/๒๘๓. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๘๔] องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๑๕๘./๑๖๔. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ศีล สำรวมในปาฏิโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยเพียงเล็กน้อย เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนัดในกามทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในเทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้นจุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว เป็นอานาคามี ไม่กลับมาเกิดเป็นอย่างนี้อีก นี้เรียกว่าบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายนอก[๔๕]

๗) แสดงธรรมคุณสมบัติของผู้สนทนา ๕ ประการแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อสนทนากับเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการนั้น คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยศีลสัมปทากถาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยสมาธิสัมปทากถาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยปัญญาสัมปทากถาได้ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ เป็นผู้ควรเพื่อสนทนากับเพื่อนพรหมจรรย์[๔๖]

๘) แสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์ แก่ภิกษุทั้งหลายความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์ใคร่จะโจทย์ผู้อื่น พึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในภายในก่อนจึงโจทย์ผู้อื่น ธรรม ๕ ประการ คือ เราจักกล่าวโดยอาการอันควร จักไม่กล่าวโดยอาการอันไม่ควร จักกล่าวด้วยเรื่องจริง จักไม่กล่าวด้วยเรื่องจริง จักกล่าวด้วยคำอ่อนหวาน จักไม่กล่าวด้วยคำหยาบ จักกล่าวด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่กล่าวด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ จักเป็นผู้กล่าวด้วยเมตตาจิต จักไม่กล่าวโดยเพ่งโทษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ใคร่จะโจทย์ผู้อื่นพึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการนี้ไว้ในภายในก่อน แล้วจึงโจทย์ผู้อื่น เราเห็นบุคคลบางคนในธรรมวินัย ถูกผู้อื่นโจทย์โดยอาการอันไม่ควร ไม่ถูกโจทย์โดยการอันควร ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทย์ด้วยเรื่องไม่จริง ไม่ถูกโจทย์ด้วยเรื่องจริง ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทย์ด้วยคำ

---

[๔๕] องฺ. ทุกฺก. ๒๐/๓๗/๖๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๔๖] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๖๓/๑๘๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

หยาบ ไม่ถูกโจทย์ด้วยคำอ่อนหวานก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทย์ด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกโจทย์ด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทย์ด้วยเพ่งโทษ ไม่ถูกโจทย์ด้วยเมตตาจิต ก็โกรธ บุคคลเช่นนี้ เป็นผู้ไม่มีคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์[๘๗]

๙) แสดงธรรมเรื่องเหตุแห่งการถามปัญหา ๕ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลาย ความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหากับภิกษุอื่นด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ถามภิกษุอื่นเพราะโง่เขลา เพราะหลงลืม ภิกษุบางรูปเป็นผู้มีความปรารถนาลามกมาก ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น ภิกษุบางรูปดูหมิ่น จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น ภิกษุบางรูปประสงค์จะรู้จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น อนึ่งภิกษุบางรูปคิดว่า ภิกษุอื่นถ้าถูกเราถามปัญหาก็จะแก้โดยชอบ นี้เป็นความดี แต่ถ้าถูกถามปัญหา แล้วไม่แก้โดยชอบ เราเองจักแก้โดยชอบแก่เธอ ดังนี้ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหากับภิกษุอื่นด้วยเหตุ ๕ ประการ ถ้าถูกถามปัญหาแล้วแก้โดยชอบ ข้อนั้นเป็นความดี แต่ถ้าถูกถามปัญหาแล้วไม่แก้โดยชอบ เราจักแก้โดยชอบแก่เธอ ดังนี้ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น[๘๘]

๑๐) แสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของผู้ควรอยู่ร่วมกัน แก่ภิกษุทั้งหลาย ความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเป็นอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการ คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยศีลสัมปทากถาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยสมาธิสัมปทากถาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยปัญญาสัมปทากถาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยวิมุตติสัมปทากถาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย

---

[๘๗] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๖๗/๑๘๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐

[๘๘] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๖๕/๑๘๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐

วิมุตติญาณทัสสนะโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยวิมุตติญาณทัสสนะสัมปทากถาได้ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ เป็นผู้ควรอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน ดังนี้[๘๙]

๑๑) แสดงธรรมเป็นเครื่องอยู่ที่ทำให้เดือดร้อนและไม่เดือดร้อน แก่ภิกษุทั้งหลาย ความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบการงาน ยินดีการงาน ขวนขวายความชอบการงาน ชอบการคุย ฯลฯ ภิกษุผู้สำเร็จการอยู่อย่างนี้ เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน เรียกว่าเป็นผู้ยินดีสักกายะ ไม่ละเพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ แต่เมื่อภิกษุ ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีการงาน ไม่ขวนขวายความชอบการงาน ไม่ชอบการคุย ฯลฯ ภิกษุผู้สำเร็จการอยู่อย่างนี้ เมื่อตายไปแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อน เรียกว่าเป็นผู้ยินดีนิพพาน ละสักกายะ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ ดังนี้ แล้วจึงกล่าวคาถาประพันธ์ต่อไปว่า

> *ผู้ใดประกอบด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ยินดีธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า เช่นนี้ ผู้นั้นย่อมไม่ได้ชมนิพพาน ที่เกษมจากโยคะ หาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ ส่วนผู้ใดละธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ยินดีในบทคือธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ผู้นั้นย่อมได้ชมนิพพาน ที่เกษมจากโยคะ หาธรรม อื่นยิ่งกว่ามิได้*[๙๐]

๑๒) แสดงธรรมว่าด้วยเรื่องโสกปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส แก่ภิกษุทั้งหลาย ความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราปริวิตกว่า โสกปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส พึงบังเกิดขึ้นแก่เรา เพราะเรายิ่งมีสัตว์และสังขาร ที่จะแปรปรวนเป็นอย่างอื่นอยู่ เพราะความดำริว่าโสกปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส ไม่บังเกิดแก่เรา

---

[๘๙] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๖๔/๑๘๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๙๐] องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๕/๒๘๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

เพราะเราไม่มีสัตว์และสังขารในโลกที่จะแปรปรวนเป็นอย่างอื่นสักนิด ในที่นี้ มีพระอานนท์อยู่ด้วย ท่านจึงกล่าวกับพระสารีบุตรเถระว่า โลกปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาสไม่พึงบังเกิดขึ้นแก่ท่าน แม้พระศาสดาจะแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไปก็ตาม เพราะท่านถอนอหังการมมังการและมานานุสัยได้แล้ว เพราะฉะนั้นโลกปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาสทั้งหลายจึงไม่เกิดขึ้นแก่ท่าน ดังนี้[๑]

๔.๑.๒ พระสารีบุตรเถระได้สนทนาธรรมกับเพื่อนสหธรรมิกและบุคคลทั่วไป พร้อมทั้งทูลถามปัญหาธรรมกับพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้เข้าใจ หลักธรรมที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลตามที่ปรารถนาและความเข้าใจที่ถูกต้อง เช่น

๑) สนทนาธรรมเรื่องสัญญา ๔ ประการกับพระอานนท์โดยที่พระอานนท์ได้ถามถึงเหตุและปัจจัยที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกไม่ถึงนิพพาน ในปัจจุบันว่ามีอะไรบ้าง พระสารีบุตรเถระตอบว่าสัตว์ทั้งหลายในโลกไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี้หานภาคิยสัญญา คือสัญญาฝ่ายเสื่อม นี้ฐิติภาคิยสัญญา คือสัญญาฝ่ายดำรงอยู่ นี้วิเสสภาคิยสัญญา คือสัญญาฝ่ายวิเสส นี้นิพเพธภาคิยสัญญา คือสัญญาฝ่ายชำแรกกิเลส ทั้งหมดนี้เป็นเหตุและปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ไม่ถึงนิพพานในปัจจุบัน ส่วนสาเหตุที่เป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกปรินิพพานในปัจจุบัน คือ สัตว์ทั้งหลายทราบชัดตามความเป็นจริงว่า นี้หานภาคิยสัญญา นี้ฐิติภาคิยสัญญา นี้วิเสสภาคิยสัญญา นี้นิพเพธภาคิยสัญญา จึงเป็นเหตุและปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกปรินิพพานในปัจจุบัน[๒]

๒) สนทนาธรรมเรื่อง ปฏิปทา ๔ ประการ กับพระมหาโมคคัลลานเถระ

---

[๑] สํ. นิ. ๑๖/๒๓๖/๒๖๐. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๒] องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๑๗๙/๑๙๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

โดยที่พระมหาโมคคัลลานะถามว่าจิตของท่านหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน เพราะอาศัยปฏิปทา ๔ ประการคือ ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา ๑ ทุกขาปฏิปทาขิปปาภิญญา ๑ สุขาปฏิปทาทันธาภิญญา ๑ สุขาปฏิปทาขิปปาภิญญา ๑ ข้อไหนใน ๔ เหล่านี้ พระสารีบุตร ตอบว่า ในบรรดาปฏิปทา ๔ ผมหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน เพราะอาศัยสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา จึงทำให้จิตของผมหลุดพ้นแล้วอาสวะทั้งปวงและไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน"[๙๓]

๓) สนทนาธรรมเรื่องการละธรรม ๓ ประการ กับพระอนุรุทธะที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โดยที่พระอนุรุทธะกล่าวว่า ผมตรวจดูตลอดพันโลกด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ผมปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไม่หลงลืม การสงบระงับไม่ระส่ำระสาย จิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตา ไฉนเล่าจิตของกระผมจึงยังไม่พ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น พระสารีบุตรกล่าวว่า ดูก่อนท่านอนุรุทธะ การที่ท่านคิดว่า "เราได้ตรวจดูตลอดพันโลกด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์" ดังนี้ เป็นเพราะมานะของท่าน การที่ท่านคิดว่า "ก็เราปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน ตั้งสติมั่น ไม่หลงลืม กายสงบระงับ ไม่ระส่ำระสาย จิตตั้งมั่น เป็นเอกัคคตา" ดังนี้ เป็นเพราะอุทธัจจะของท่าน ถึงการที่ท่านคิดอย่างนี้ว่า "ก็ไฉนเล่าจิตของเรายังไม่พ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือมั่น" ดังนี้ เป็นเพราะกุกกุจจะของท่าน ท่านจงละธรรม ๓ อย่างนี้ ไม่ใส่ใจธรรม ๓ อย่างนี้ แล้วน้อมจิตไปในอมตธาตุ ต่อมาพระอนุรุทธะได้ละธรรม ๓ อย่างนี้ ไม่ใส่ใจถึงธรรม ๓ อย่างนี้ น้อมจิตไปในอมตธาตุ ครั้นแล้ว ไม่นานท่านได้หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีตนอันส่งไปอยู่ ไม่นานนักท่านได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่รู้ชัดว่า ชาตินี้สิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีแล้ว"[๙๔] ดังนี้

---

[๙๓] องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๑๖๘/๑๗๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๙๔] องฺ. ติก. ๒๐/๑๓๑/๒๗๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

๔) สนทนาธรรมเรื่องการเกิดดับของสัตว์หลังจากตายไปแล้วเกิดอีกหรือไม่กับพระมหาโกฏฐิตะ โดยที่ท่านพระมหาโกฏฐิตะ ถามว่า สัตว์หลังจากตายไปแล้วเกิดอีกหรือไม่ พระสารีบุตรตอบว่าปัญหานี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ แต่พระมหาโกฏฐิตะถามซ้ำแล้วซ้ำเล่า พระสารีบุตรเถระก็ไม่ตอบ จึงถามต่อไปว่า อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหานี้ พระสารีบุตรจึงกล่าวต่อไปว่า สัตว์หลังจากตายแล้ว เกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี เกิดอีกก็มิใช่ ไม่เกิดอีกก็มิใช่ คำกล่าวเช่นนี้หมายถึง รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ดูก่อนท่านพระมหาโกฏฐิตะ สัตว์หลังจากตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี ย่อมเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ โดยรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นี้แหละเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนี้[๙๕]

๕) สนทนาธรรมกับปริพาชกชื่อว่า ชัมพุขาทกะ เรื่องนิพพาน ขณะที่อาศัยอยู่ ณ บ้านนาลกคาม แคว้นมคธ โดยที่ชัมพุขาทกะถามว่า นิพพานเป็นไฉน พระสารีบุตรตอบว่า ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ เรียกว่านิพพาน ชัมพุขาทกะถามต่อไปว่า มรรคและปฏิปทาเพื่อกระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง มีอยู่หรือ พระสารีบุตรตอบว่า มีอยู่ ชัมพุขาทกะถามต่อไปว่า มรรคและปฏิปทาเพื่อกระทำนิพพานให้แจ้งนั้น เป็นอย่างไร พระสารีบุตรตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งใจชอบ นี้เป็นมรรค เป็นปฏิปทาเพื่อกระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง เสร็จแล้วชัมพุขาทกะกล่าวว่า ดูก่อนท่านพระสารีบุตรผู้มีอายุ มรรคแลปฏิปทาเพื่อกระทำนิพพานให้แจ้ง ดีนัก และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท ดังนี้แล้วจึงลาพระสารีบุตรเถระกลับไป[๙๖]

---

[๙๕] สํ. สฬ. ๑๘/๔๑๒/๓๓๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๙๖] สํ. สฬ. ๑๘/๓๑๔/๒๓๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

๖) ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเรื่องผู้เป็นมหาบุรุษว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า มหาบุรุษ นั้น บุคคลจะเป็นมหาบุรุษได้ ด้วยเหตุเท่าไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราเรียกว่า มหาบุรุษเพราะเป็นผู้มีจิตหลุดพ้น บุคคลผู้มีจิตหลุดพ้น ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ฯลฯ เมื่อไม่ถือมั่นย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯ ลฯ ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกนี้เสียได้ เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ จิตย่อมคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ดูก่อนสารีบุตร บุคคลเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นอย่างนี้ เรียกว่า มหาบุรุษ เพราะเป็นผู้มีจิตหลุดพ้น พระสารีบุตรปีติเบิกบานในพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป"[๙๗]

๔.๒ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสารีบุตร

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เจริญแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระมหาสาวกทั้งหลายทรงใช้วิธีการสนทนา การบรรยาย การถาม และการตอบปัญหาเป็นส่วนใหญ่ การเผยแผ่นั้นต้องคำนึงถึงเนื้อหาสาระของธรรมที่สอน สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย ไปหาสิ่งที่เข้าใจยาก คือด้วยการสาวหาเหตุที่ยากลึกลงไป และชี้ทางแก้ไขให้ เป็นต้น

ในการเผยแผ่ธรรมนั้นพระสารีบุตรเถระ ใช้วิธีการแบบเดียวกับการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า นั้นคือ การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีมีส่วน

---

[๙๗] สํ. ม. ๑๙/๓๗๗/๑๓๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ในการเผยแผ่ให้สำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังได้สร้างบรรยากาศในการเผยแผ่ให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ แก่ผู้ฟังหรือผู้รับเป็นสำคัญ อนึ่ง การเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ ไม่กระทบทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่มุ่งเสียดสีใครๆ ใช้ภาษาสุภาพนุ่มนวลสละสลวย ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยเคารพ[๙๘]

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การเผยแผ่ธรรมของพระสารีบุตรเถระ แต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนบรรลุผลสำเร็จ ถ้ากล่าวถึงลักษณะลีลาในการสอนหรือการเผยแผ่แล้ว จะดำเนินไปในลักษณะ ๔ ประการ ดังนี้

๑) **สันทัสสนา** หมายถึง การอธิบายขยายความให้เห็นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือให้ไปเห็นและดูด้วยตา ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้เป็นอย่างดี

๒) **สมาทปนา** หมายถึง การจูงใจให้เห็นจริงด้วยตามนั้น ชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติจนบรรลุตามวัตถุประสงค์

๓) **สมุตเตชนา** หมายถึง การเร้าใจให้แกล้วกล้า เกิดกำลังใจ ให้มีอุตสาหะแข็งขัน ไม่ย่อท้อ และหวาดหวั่นต่อความเหนื่อยยากหรืออุปสรรคใด ๆ

๔) **สัมปหังสนา** หมายถึง การชโลมใจให้แช่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเป็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

การเผยแผ่หรือการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ ซึ่งพระสารีบุตรเถระได้นำมาดำเนินการเผยแผ่ มีอยู่หลายแบบ หลายอย่าง ที่จะนำมากล่าวและสามารถพบเป็น

---

[๙๘] พระราชวรมุนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ พิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๒.

ประจำ ได้แก่วิธีการเผยแผ่ที่มีลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑) **แบบสากัจฉาหรือการสนทนา** เป็นวิธีการที่พระสารีบุตรเถระใช้เป็นประจำ โดยเฉพาะกับผู้ที่ยังมิได้นับถือพระพุทธศาสนา ท่านใช้วิธีการแบบนี้ทั้งกับภิกษุด้วยกันเองก็มี เช่นสนทนาธรรมที่ควรใส่ใจโดยแยบคายกับท่านมหาโกฏฐิตะ ขณะที่อยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันว่า ภิกษุผู้มีศีล ควรกระทำอุปาทานขันธ์ ๕ ไว้ในใจโดยแยบคาย อุปาทานขันธ์ ๕ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ พึงทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล พระมหาโกฏฐิตะเกิดความสงสัยว่า เมื่อพระโสดาบันได้ทำอุปาทานขันธ์ ๕ ไว้ในใจโดยแยบคายแล้ว พระโสดาบันควรกระทำธรรมเหล่าไหนไว้ในใจโดยแยบคาย พระสารีบุตรกล่าวว่า แม้ภิกษุผู้เป็นพระโสดาบัน เป็นสกทาคามี เป็นอนาคามี จนในที่สุด แม้กระทั่งผู้เป็นอรหันต์ ก็ควรทำธรรมคืออุปาทานขันธ์ ๕ ไว้ในใจโดยแยบคาย อุปาทานขันธ์ ๕ นั้น คือ อุปาทานขันธ์คือรูป อุปาทานขันธ์คือเวทนา อุปาทานขันธ์คือสัญญา อุปาทานขันธ์คือสังขาร และอุปาทานขันธ์คือวิญญาณ เพราะเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดังผี เป็นดังลูกศร เป็นความคับแค้น อาพาธ แปรปรวน เป็นของไม่ใช่ตัวตน ดังนี้ ทำให้ท่านพระมหาโกฏฐิตะเข้าใจและชื่นชมเบิกบานในการสนทนากับพระสารีบุตร[๙๙]

๒) **แบบบรรยาย** วิธีการแบบนี้ เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บรรยายแก่พุทธบริษัทโดยทั่วไป ทรงใช้การบรรยายนี้ ในการแสดงธรรม วิธีการแบบนี้ส่วนมากจะใช้กับผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนา มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว และมาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม หรือมาปฏิบัติเพื่อความสงบสุขทางจิตใจ

ส่วนพระสารีบุตรเถระ ก็ได้ใช้วิธีการบรรยายนี้ ในการเผยแผ่พระพุทธ

---

[๙๙] สํ. ข. ๑๗/๑๒๒/๑๓๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น การบรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยผู้มีธรรม ๖ ประการ ที่เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น โดยยกภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการว่าเป็นผู้สามารถในการปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น ว่าเป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย, เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว, พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว, รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, เป็นผู้มีวาจางาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์, เป็นผู้ชี้แจงเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายให้เห็นแจ้ง แล้วให้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้ พระสารีบุตรบรรยายหัวข้อธรรมนี้แก่ภิกษุทั้งหลายโดยพิศดาร โดยสรุปว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้ เป็นผู้สามารถในอันจะปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น[๑๐๐]

ตัวอย่างการเผยแผ่ หรือการสอนโดยวิธีการแบบนี้ของพระสารีบุตร ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก แม้แต่พระสาวกอื่น ๆ ก็ได้ใช้วิธีการเผยแผ่แบบการบรรยายนี้ด้วยเช่นกัน

๓) **แบบตอบปัญหา** การเผยแผ่หรือการสอนแบบนี้ ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากเป็นผู้ที่มีความสงสัยแล้ว ยังเป็นผู้ที่ข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ ด้วยและมีการถามปัญหาเพื่อลองภูมิปัญญาอีกด้วย โดยมากการเผยแผ่หรือการสอนแบบนี้ ผู้ที่ถามมักเป็นผู้ที่นับถือลัทธิศาสนาอื่น บางทีก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อข่มให้จนปัญญาไม่สามารถตอบได้ หรือให้ได้รับความอับอายในการตอบปัญหานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ไว้ในสังคีตสูตร ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบ ๔ อย่างคือ

---

[๑๐๐] องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๖๒/๒๔๔. ฉบับมหาพาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

๓.๑ **ปัญหาที่พึงตอบตรงไปตรงมาตายตัว** พระอรรถกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น ถามว่า "จักษุเป็นอนิจจังหรือ" พึงตอบไปได้เลยว่า "ถูกแล้ว"

๓.๒ **ปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงตอบท่าน** ยกตัวอย่าง เช่น เขาถามว่า "โสตะก็เหมือนจักษุหรือ" พึงย้อนถามว่า ที่ถามนั้นหมายถึงแง่ใด ถ้าเขาว่าในแง่เป็นเครื่องมองเห็น พึงตอบว่า ไม่เหมือน ถ้าเขาว่าในแง่ เป็นอนิจจัง จึงควรตอบว่าเหมือนกัน

๓.๓ **ปัญหาที่ต้องแยกความตอบ** เช่น เมื่อเขาถามว่า สิ่งที่เป็นอนิจจังได้แก่จักษุใช่ไหม พึงแยกตอบว่า ไม่เฉพาะจักษุเท่านั้น ถึงโสตะ ฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง ดังนี้ ต้องแยกตอบว่าชนิดใด ติเตียน ชนิดใดไม่ติเตียน[๑๐๑] เป็นต้น

๓.๔ **ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย** ได้แก่ปัญหาที่ถามนอกเรื่องนอกประเด็น ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขว ยืดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่เรื่องที่ประสงค์ต่อไป ท่านยกตัวอย่างเมื่อถูกถามว่า ชีวะอันใด สรีระก็อันนั้น หรือ อย่างนี้ เป็นคำถามประเภทเก็งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจได้ พิสูจน์ไม่ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์แก่เขาด้วย

สำหรับพระสารีบุตรเถระแล้ว เกี่ยวกับการเผยแผ่ การตอบปัญหาธรรมแบบนี้ ท่านเคยถูกถามโดยนางปริพาชิกาชื่อสูจิมุขี ในสมัยที่ท่านพักอยู่ที่ พระวิหารเวฬุวัน ในขณะนั้นเป็นเวลาเช้าท่านเข้าไปบิณฑบาตตามลำดับตรอก ในพระนครราชคฤห์ หลังจากกลับออกมาแล้วท่านนั่งฉันอยู่ที่เชิงฝาแห่งหนึ่ง ขณะนั้นนางปริพาชิกาชื่อสูจิมุขี เข้าไปหาท่านแล้วถามว่า ดูก่อน สมณะ ท่านก้มหน้าฉันหรือ พระสารีบุตรเถระตอบว่า ไม่ได้ก้มหน้าฉัน นางจึงถามต่อไปว่า ถ้าอย่างนั้นท่านก็ต้อง

---

[๑๐๑] พระราชวรมุนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ พิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕.

แหงนหน้าฉัน แต่พระเถระก็ตอบปฏิเสธอีก นางจึงถามต่อไปว่า คงจะเป็นการดูทิศน้อยฉัน พระเถระก็ตอบปฏิเสธอีก จากนั้นจึงได้อธิบายการฉันของท่านให้นางปริพาชิกาสูจิมุขีฟัง จนในที่สุด เมื่อพระเถระอธิบายให้ฟังจบแล้วนางเกิดความเลื่อมใสในจริยวัตรและการปฏิบัติของพระเถระ ทำให้นางหันมานับถือพระพุทธศาสนา แล้วนางได้ประกาศให้แก่ชาวเมืองให้ทราบการฉันของพระเถระแล้ว ชักชวนให้ชาวเมืองหันมาถวายบิณฑบาตแก่สมณศากยบุตร และตัวของนางเองก็ได้ปฏิญญาณตนตั้งอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสืบมา

อีกเรื่องหนึ่ง มีภิกษุบางรูปเข้าใจผิดในเรื่องการเกิดดับของสัตว์ทั้งหลายแล้วไปถามท่านว่า สัตว์หลังจากตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ ท่านตอบว่าปัญหานี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เพราะเนื่องจากว่าเป็นปัญหาที่จำเป็นต้องอาศัยการเห็นแจ้งด้วยตนเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยที่จะทำให้เกิดอีกหรือไม่ นั่นก็หมายถึงต้องอาศัยเหตุและปัจจัยนั่นเองเป็นตัวตัดสิน ปัญหาที่ถามจึงเป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ไว้ ท่านได้อธิบายทั้งเหตุและปัจจัยให้ฟังจนทำให้ภิกษุท่านนั้น เกิดความเข้าใจเหตุผลของการไม่พยากรณ์นั้นได้[๑๐๒]

๔. **แบบวางกฎระเบียบ** เมื่อเกิดกรณีมีพระภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น พระสงฆ์สาวกและประชาชนเล่าลือโจทย์ขานติเตียนกัน มีผู้นำความมากราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับว่าตนได้ทำความผิดจริงแล้ว ก็จะทรงตำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาถึงผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น จากนั้นก็ให้สงฆ์รับทราบแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เพื่อเป็นบรรทัดฐานแห่ง

---

[๑๐๒] อ้างแล้ว, หน้า ๒๒.

การปฏิบัติดีสืบไป

สำหรับพระสารีบุตรเถระนั้น ครั้งหนึ่งท่านไปในที่สงัดแห่งหนึ่ง เกิดความปริวิตกว่า "พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ไหนไม่ดำรงอยู่นาน พระองค์ไหนดำรงอยู่นาน"[๑๐๓] จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อทราบเหตุผลที่พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ไหนดำรงอยู่นาน และไม่นานแล้ว ท่านได้ลุกจากอาสนะแล้ว ทำผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถึงเวลาที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท ที่จะทรงแสดงปาติโมกข์แก่สาวก อันจะเป็นเหตุให้พระศาสนานี้ยั่งยืนดำรงอยู่ได้นาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จงรอก่อนสารีบุตร จงยับยั้งก่อนสารีบุตร ตถาคตผู้เดียวจักรู้กาลในกรณีนั้น พระศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบท ยังไม่แสดงปาติโมกข์แก่สาวก ตราบใดที่ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ต่อเมื่อใดอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ปรากฏในสงฆ์ ในศาสนานี้ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวกเพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น

อีกเรื่องหนึ่ง เกี่ยวกับการบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อให้เป็นแบบแผนในการปฏิบัติให้เหมาะสมแก่สมณภาวะ ก็คือการเสนอให้สังคายนาพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ โดยนำเอาความแตกแยกของพวกนิครนถ์ เป็นเหตุยกขึ้นเพื่อเสนอให้มีการทำสังคายนา และเพื่อมิให้เกิดการแตกแยกของพระสงฆ์สาวก ความว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ประกาศไว้ดีแล้ว เป็นธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ออกจากทุกข์ได้ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า

---

[๑๐๓] อ้างแล้ว, หน้า ๙๓.

ประกาศไว้แล้วพวกเราควรทำสังคายนา ไม่พึงกล่าวแก่งแย่งกันในธรรมนั้น การที่พรหมจรรย์นี้จะพึงยั่งยืนตั้งอยู่ได้นานนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนมาก เพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่อความอนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย[๑๐๙]

---

[๑๐๙] วินย. ๑/๒๑/๑๑-๑๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย จากการศึกษาวิจัยบทบาทของพระสารีบุตรเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า ท่านมีบทบาทและ มีผลงานด้านการเผยแผ่ จนเป็นที่แพร่หลายและได้รับการยกย่องให้เป็นธรรมเสนาบดี และบรรดาบทบาทต่าง ๆ นั้น พอสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๕.๑ บทบาทโดยตรง

บทบาทนี้ ท่านเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยให้คำแนะนำ ปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาธรรมและการแสดงธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะท่านเองได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ประกอบกับปัญญาที่เฉลียวฉลาดของท่าน แล้วนำไปถ่ายทอดแก่พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

๕.๑.๑ วิธีอรรถาธิบาย เป็นการแสดงธรรมแบบกว้าง ๆ ในที่ประชุมใหญ่ มีผู้ฟังเป็นจำนวนมาก และผู้ฟังส่วนมากมักจะเป็นผู้ที่มีพื้นฐานดีมีความรู้ความเข้าใจดี และศรัทธาเลื่อมใสใคร่ที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เช่น ขณะที่ท่านพักอยู่พระเชตวันมหาวิหารได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วท่านแสดงธรรมให้ฟังความว่า ผู้ที่รู้ชัดถึงอกุศลและรากเหง้าอกุศล รู้ชัดแน่วแน่ในธรรม อกุศล ได้แก่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ อยากได้ของผู้อื่น ปองร้าย เห็นผิด รากเหง้าของอกุศลคือ โลภะ โทสะ โมหะ กุศลได้แก่ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจาการพูดส่อเสียด ฯ รากเหง้าของกุศลได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ผู้ที่รู้ชัดแล้วนำไปปฏิบัติจึงจะชื่อว่า เป็นสัมมาทิฏฐิ

๕.๑.๒ วิธีอธิบายขยายข้อความธรรม เป็นวิธีที่ยกหัวข้อพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้สั้น ๆ เป็นหลักขึ้นมาอธิบายขยายความแห่งธรรมนั้น ๆ ให้เป็นที่กระจ่างชัด เช่น ขยายข้อความธรรมหลังจากแสดงเรื่องสังคีติสูตรว่า **ธรรมที่มีอุปการะมาก** ที่ภิกษุควรอบรม ควรกำหนดรู้ ควรละ ควรรู้แจ้งแทงตลอด ควรรู้ยิ่ง ควรทำให้แจ้ง ซึ่งพระสารีบุตรอธิบายว่า ธรรมที่มีอุปการะมากคือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรมที่ควรอบรม คือ กายคตาสติอันประกอบด้วยความยินดี ธรรมที่ควรกำหนดรู้คือผัสสะที่ยังมีอาสวะ มีอุปาทาน ธรรมที่ควรละคือ อัสมิมานะ ธรรมที่ควรรู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ จิตเป็นสมาธิเป็นลำดับติดต่อกันไปหาธรรมอื่นจะสะกัดกั้นมิได้ ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงชีพอยู่ได้ด้วยอาหาร ธรรมที่ควรทำให้แจ้งคือเจริญวิมุตติอันไม่เสื่อม

๕.๑.๓ วิธีเปรียบเทียบ

เป็นวิธีที่อธิบายจากรูปธรรมไปหานามธรรม และยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นวิธีที่ได้ผลมาก ดังที่ท่านได้เปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายเห็นถึงโทษของการทุศีล และคุณแห่งการมีศีลว่า ภิกษุผู้ทุศีล สัมมาสมาธิของภิกษุนั้นย่อมไม่มี เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะของภิกษุผู้ทุศีลย่อมถูกขจัด เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติ ต้นไม้นั้นย่อมไม่สมบูรณ์ ส่วนภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์ สัมมาสมาธิ ยถาภูตญาณ นิพพิทาวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เหมือนกับต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ ย่อมเจริญงอกงามสมบูรณ์เต็มที่ ให้ความร่มเย็นเต็มที่

๕.๑.๔ วิธีตอบคำถาม

วิธีตอบคำถามมักจะตอบคำถามด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

๑.) **ด้วยวิธีวิเคราะห์** เป็นการตอบอย่างพินิจพิเคราะห์ และเจาะลึกถึงแก่นของคำถามของผู้ถามไปโดยลำดับ เช่น ตอบคำถามของนางสูจิมุขี ถึงเรื่องการฉันภัตตาหารของภิกษุบริษัทโดยเฉพาะของท่านเองเมื่อถูกถามว่าก้มหน้าฉันแต่ท่านตอบว่าไม่ได้กระทำอย่างนั้น ที่ก้มหน้าฉันเป็นวิธีการของผู้ที่ดูพื้นที่ เพื่อจะให้ได้ลาภมา ผู้ที่แหงนหน้าฉันเป็นวิธีการของผู้ดูดวงดาว เพื่อให้ได้ลาภมา ผู้ที่มองทิศน้อยฉัน คือผู้ที่ดูดวงคือองค์อวัยวะเพื่อให้ได้ลาภมา ผู้ที่มองทิศใหญ่ฉัน คือผู้ที่ประกอบการรับส่งข่าวสาส์น เพื่อให้ได้ลาภมาแล้วจึงฉัน แต่ท่านแสวงหาโดยชอบธรรมแล้วจึงฉัน นางสูจิมุขีพอใจในคำตอบของท่านและเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาต่อมา.

๒ .) **ด้วยการย้อนถามกลับ** เป็นวิธีที่ช่วยกันคิดหาคำตอบที่ถูกต้อง เช่น ตอบปัญหาของพราหมณ์ธนัญชานิ พระสารีบุตรเถระถามว่า ท่านดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาทหรือ ซึ่งพราหมณ์ธนัญชานีก็ตอบว่า อยู่ด้วยความไม่ประมาท เพราะว่าตนมีภาระการเลี้ยงดูมารดา บุตร ภรรยา และทาสกรรมกร อยู่ พระสารีบุตรจึงถามต่อไปว่า การอยู่อย่างนั้นถ้าหากเป็นผู้ประพฤติผิด ประพฤติไม่เป็นธรรมเพราะเหตุแห่งการเลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้น นายนิรยบาลจะให้แก้ตัวได้หรือ พราหมณ์ธนัญชานิจึงตอบว่า ไม่สามารถแก้ตัวได้ แล้วท่านจึงถามต่อไปว่า ผู้ประพฤติไม่เป็นธรรมประพฤติผิด กับผู้ประพฤติไม่ผิดเพราะเหตุแห่งมารดาใครประเสริฐเท่ากัน พราหมณ์ธนัญชานิตอบว่า ผู้ประพฤติเป็นธรรม ประพฤติไม่ผิดประเสริฐกว่า พระสารีบุตรเถระจึงสรุปให้พราหมณ์ฟังว่าการงานที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์แก่มารดาบิดา โดยไม่ต้องทำบาปและได้บำเพ็ญปฏิปทาอันเป็นบุญยังมีอีกแล้วจึงแสดงถึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดในพรหมโลก ไม่เหมือนกับการการกระทำของพราหมณ์ที่ทำอยู่ขณะนั้น ท่านได้นำหลักธรรมแสดงให้ฟัง จนธนัญชานิพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสและตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

๓.) **ด้วยการปฏิเสธ** คือไม่ตอบเรื่องที่ถูกถาม แต่ จะนำเอาผู้ถามเข้าสู่เรื่องที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า ดังที่ท่านถูกถามถึงสัตว์ ที่ตายไปแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ซึ่งพระมหาโกฏฐิตะถาม การนำไปสู่ปัญหาก็คือ พระสารีบุตรเถระ

ตอบว่า ปัญหานี้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ไว้ แต่พระมหาโกฏฐิตะยังถามซ้ำแล้วซ้ำอีก พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวถึงสิ่งที่เป็นปัจจัย ให้เกิดอีกหรือไม่เกิด ว่าหมายเอาขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดหรือไม่เกิดอีก การจะเกิดหรือไม่เกิดมีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเป็นปัจจัย ดังนี้แล้วท่านก็อธิบายเหตุผลดังกล่าวให้พระมหาโกฏฐิตะฟังจนเข้าใจเป็นอย่างดี แม้ว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงพยากรณ์ก็ตาม

จึงนับว่าบทบาทส่วนนี้ของพระสารีบุตร ทำให้พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปเกิดศรัทธาเลื่อมใสหันมายอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แม้จะมีบางส่วนที่มิได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดกับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นบุคคลเหล่านั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นพิเศษก็มี ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนั้น

๕.๒ บทบาทโดยอ้อม

บทบาทนี้คือ การที่ท่านได้ทูลถามถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ถึงเรื่องที่เป็นสาเหตุให้บุคคลเป็นมหาบุรุษ เรื่องเกี่ยวกับการแตกแยกของลัทธิเรื่องการประพฤติไม่เหมาะสมของภิกษุ แล้วทูลขอให้ทำการสังคายนา พระธรรมวินัย เรื่องการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และเรื่องเกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์ที่จะพึงประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง เหมาะสมกับอาชีพการงาน ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดเผยเรื่องบางเรื่อง ที่พระองค์ยังมิได้นำมาแสดงแก่พุทธบริษัท แม้กระทั่งการที่นิครนถ์แตกกันทางความคิดเพราะการตายของผู้เป็นหัวหน้า พระสารีบุตรเถระเห็นความแตกแยกแล้ว จึงได้กราบทูลเสนอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ที่สำคัญยิ่งคือท่านได้จัดหมวดแห่งธรรมออกเป็นหมวดหมู่ ซึ่งถือเป็นพุทธธรรมเล่มแรกในพระพุทธศาสนา สามารถนำมาเป็นต้นแบบในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งแรกหลังจากพุทธปรินิพพาน

ดังนั้น จึงถือได้ว่าพระสารีบุตรเถระเป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย จนท่านได้รับยกย่องให้เป็นพระธรรมเสนาบดีคู่พระบารมีของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระธรรมราชา ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านยังเป็นพระเถระที่มีผลงานที่เป็นคติธรรมให้เป็นแนวคิดเป็นจำนวนมาก เป็นผู้ที่มีปัญญาหลักแหลม เฉลียวฉลาดทั้งในธรรมและมิใช่ธรรม ท่านได้รับคำชมเชยจากพระพุทธเจ้าว่าเป็น ผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดมาก ซึ่งทำให้การเผยแผ่พระพุทธแพร่หลายจนถึงทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยถึงบทบาทของพระสารีบุตรเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า ยังมีประเด็นหลายๆ ประเด็นที่น่าสนใจศึกษา อย่างเช่น บทบาทในการสร้างผลงาน คือ

๑. คัมภีร์มหานิทเทส หมายถึงคัมภีร์ที่อธิบายขายความที่พิศดารมาก หรือการอธิบายที่ยิ่งใหญ่ที่พระสารีบุตรเถระ ผู้เป็นเอตทัคคทางปัญญาได้ยกเอาพระสูตรซึ่งเป็นพุทธพจน์ แต่ละสูตรขึ้นมาตั้งเป็นหัวข้อ แล้วอธิบายให้ภิกษุทั้งหลายฟังทีละคำ ทีละตอน ตั้งแต่ต้นจนจบ ตัวอย่างการอธิบายพุทธพจน์ตามแนวของพระสารีบุตร ถือเป็นแบบอย่างที่พระอรรถกถาจารย์ได้ยึดเป็นแนวทางในการแต่งคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์มหานิเทศเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙

๒. คัมภีร์จูฬนิทเทส หมายถึงคัมภีร์ที่อธิบายขยายความที่ไม่กว้างขวางพิศดารมากนัก มีการอธิบายปัญหาแต่ละเรื่องของมาณพ ๑๖ คน มีอชิตมาณพเป็นต้น รวมอีก ๑ สูตร คือ ขัคควิสาณสูตร พระสารีบุตรเถระ ผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวา ได้ยกข้อความที่เป็นพุทธพจน์ขึ้นมาแล้วอธิยายความหมายของแต่ละคำที่ยังไม่แจ่มแจ้ง คัมภีร์จูฬนิทเทส เป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐

๓. คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เป็นคัมภีร์ที่มีลักษณะอย่างเดียวกับคัมภีร์มหานิเทศ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙ พระสารีบุตรเถระได้ยกพุทธพจน์ขึ้นมาเป็นบทตั้ง แล้วได้อธิบายพุทธพจน์เหล่านั้นแต่ละคำ แต่ละตอน อย่างละเอียดถี่ถ้วน ไปจนจบคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ถ้ามีการศึกษาค้นคว้าบทบาทของพระสารีบุตรเถระ ในการสร้างผลงานทางวิชาการดังกล่าว จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจพุทธธรรมได้อย่างถูกต้องชัดเจน ตามแนวที่ท่านได้อธิบายไว้ และทำให้นักวิจัยรุ่นหลัง ได้ทราบแนวทางการทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับงานวิชาการของพระสารีบุตรเถระ

บรรณานุกรม

หลักฐานปฐมภูมิ

ขุทฺทกนิกาย ปญฺจกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่ม ๒๒
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓

ขุทฺทกนิกาย ฉกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓

ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท อุทาน อิติวุตฺตก สุตฺตนิปาต, มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
เล่มที่ ๒๕ กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓

ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ เถรคาถา เถรีคาถา มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓

ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค สงฺคีติสุตฺต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๔

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๔

ธมฺทปทฏฺฐกถาย ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๔

ธมฺมปทฏฺฐกถาย จตุตฺโถ ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๔

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ฉฏฺโฐ ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๔

ธมฺมปทฏฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๓๔

ปรมตฺถโชติกา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย สุตฺตวณฺณนา,
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕
มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๓
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๒
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๔
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๔
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิสุทฺธนวิลาสินี นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย อปทานวณฺณนา
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕
สารตฺถปกาสินี นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย สุตฺตวณฺณนา
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕
สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๕
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค มหาจุฬาลงเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๖
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๗
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๘
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๙
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
องฺคุตฺตรนิกาย เอก ทุก ติกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๐
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓

องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๑
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐก นวกนิปาต มหาจุฬเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๓
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓
องฺคุตฺตรนิกาย ทสก เอกาทสกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๔
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓

หลักฐานทุติยภูมิ

เกิด ธนชาติ **คลังปริยัติธรรม เล่ม๒** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง จงเจริญ ๒๕๑๓

คณาจารย์ **พระอสีติมหาสาวกนิพพาน** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิทยาคาร ๒๕๑๔

คณะสงฆ์ **พระสาวกนิพพาน** พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานออกเมรุ พระศพสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) สกลมหาสังฆปรินายก ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๕ (โรงพิมพ์ศาสนา)

จำเนียร ทรงฤกษ์ **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๖** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย ๒๕๒๓

ตรีมิตร และ คณะ **ประวัติแห่งอนุพุทธ๘๐ องค์** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง ๒๕๓๐

บรรจบ บรรณรุจิ **อสีติมหาสาวก** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาวก ๒๕๓๖

__________ . **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม** วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิตภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๒

จิตติภัทร อาจลธมฺโม พระมหา. **การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา** วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต

เอกศาสนา มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ๒๕๓๘

พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ** ยุวพุทธชลบุรี ในสังฆราชูปถัมภ์จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุดมวิชชกร (เหมือน อินฺทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธานุพุทธประวัติ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๒๘/๒๕๓๔

พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์** ฉบับประมวลศัพท์ กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๓๑

พระราชวรมุนี,(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊พพิมพ์, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ ๒๕๒๕

วิทย วิศวเวช, ดร. และ รศ. เสถียรพงษ์ วรรณปก **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชาพระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร :, อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓

สมเด็จพระสังฆราช (สา), **พุทธประวัติ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๔๓/๒๕๓๒.

สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา

เสถียร พันธรังษี, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, กรุงเทพมหานคร :, ผดุงวิทยาการพิมพ์ พิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๑๖

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) สกลมหาสังฆปรินายก

สัมมาทิฏฐิตามเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่
๒/๒๕๓๖

NYANAPONIKA THERA, **The life of Sariputta,**
Buddhist Publication society 1966.

ภาคผนวก

ก. อดีตชาติของพระสารีบุตร

ในคัมภีร์ ขุททกนิกาย อปทาน (ขุ. อป. ๑/๒๓๐-๓/๔๒๕) กล่าวว่า พระสารีบุตร เคยเกิดเป็นจักรติราชถึงพันชาติ เป็นพระอินทร์พันชาติ และในอรรถกถาชาดกต่าง ๆ ได้กล่าวถึงกำเนิดในอดีตชาติของท่านไว้มาก ทั้งเป็นเทวดา มนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน คือ

เกิดเป็นเทวดา

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
รุกขเทวดา	สีลวนาคชาดก	๓/๑๘๘
เทวบุตร	กักการุชาดก	๓/๕๖๒
วาสุเทพ	ฆตบัณฑิตชาดก	๓/๙๘๓
เทวดา	ปุจิมันทชาดก	๓/๔๔๙
เทพบุตร	สมุททวาณิชชาดก	๓/๑๔๓
เทวดา	มหาปทุมชาดก	๓/๑๘๘
รุกขเทวดา	เสนกบัณฑิตชาดก	๒/๔๖๑
จันทเทพบุตร	พิลาพโกสิยชาดก	๓/๑๖๓
เทวดา	มหาปุมชาดก	๓/๒๖๙

เกิดเป็นพราหมณ์

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
ปุโรหิต	สารถชาดก	๓/๓๔๗

"	ภิกขาปรัมปรชาดก	๓/๕๓๙
นารทฤาษี	กุณาลชาดก	๔/๖๑๖
"	สุชาโภชนชาดก	๔/๕๑๓
ดาบส	โรมชาดก	๓/๒๒๐
"	อันกันตรชาดก	๓/๒๕๓
พราหมณ์	การันทิยชาดก	๓/๗๕๖
ฤาษี	ปโรสหัสสชาดก	๑/๒๔๙
"	ญานโสธกชาดก	๑/๓๓๔
"	จันทาภชาดก	๑/๓๓๖
พราหมณ์	นันทิยมิคราชชาดก	๒/๓๙๗
สรีสสรฤาษี	สรภังคชาดก	๔/๑๒๑
อาพารฤาษี	สังขปาลชาดก	๔/๑๓๗
พรานเจตบุตร	เวสสันตรชาดก	๕/๔๗๖

เป็นพระราชา

เป็น	**ชาดก**	**เล่ม/หน้า**
พระเจ้ามโนชราช	โสณนันทชาดก	๔/๓๒๓
พระราชาสาคละ	จุลลหังสชาดก	๔/๓๗๓
พระราช	มหาหังสชาดก	๔/๔๔๓
พระราชานารทะ	สาธินราชชาดก	๓/๕๐๗
พระเจ้ากรุงพาราณสี	ทุมเมธชาดก	๓/๔๗๔
พระราชา	สัพพทาฐชาดก	๓/๔๗๙
พระเจ้าวาสุเทพ	ฑตปัณฑิตชาดก	๓/๑๗๘
พระเจ้าพาราณสี	หังสชาดก	๓/๔๓๖
พระเจ้ามโนชราช	โสณนันทชาดก	๓/๒๓๗
พระเจ้าสังยมะ	มหาสังสชาดก	๔/๒๗๘
พระเจ้าจุลนี	มโหสถชาดก	๕/๒๒๔

พระมหากษัตริย์	โรหนมิคราชชาดก	๓/๔๓๑
พระเจ้าอุตตเสน	จัมเปยยชาดก	๓/๔๕๙

เป็นราชกุมาร

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
สุริยกุมาร	จันทกุมารชาดก	๔/๒๐๔
อุโบสถกุมาร	สังวรมหาราชชาดก	๓/๙๔
พระราชอนุราช	ชวนหังสชาดก	๓/๒๔๔
กุมารบุตรกุฎุมพี	นันทชาดก	๑/๙๔
อัสสปาลกุมาร	หัตถิปาลชาดก	๓/๕๖๙
สุทัสสกุมาร	ภูริทัตตชาดก	๕/๒๖๗
จันทกุมาร	เทวธรรมชาดก	๑/๒๑
สัญชัยกุมาร	สัมภวชาดก	๔/๕๓

เป็นดาบสและทิศาปาโมกข์

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
ทิศาปาโมกข์	สุสิมชาดก	๑/๔๐๖
พระดาบส	ภัพพันตรชาดก	๒/๑๐๗
ทิศาปาโมกข์	สีลวิมังสชาดก	๒/๑๘๔
"	การันทิยชาดก	๒/๓๐๕
"	ธัมมปาลชาดก	๓/๑๕๒
"	ทูตชาดก	๓/๒๘๘
มหารักขิตดาบส	โสมนัสสชาดก	๓/๔๕๐
นารทดาบส	สุทธาโภชนดาบส	๔/๓๐๑
ดาบส	ชยัททิสชาดก	๔/๓๖
นารทดาบส	กุณาลชาดก	๔/๓๕๐

"	มหาชนกชาดก	๕/๕๖
"	เนมิราชชาดก	๕/๕๖
ทิศาปาโมกข์	จุลลนันทิยชาดกา	๓/๓๙๔
ดาบสผู้มีศีล	โคชชาดกา	๓/๕๕๐
"	โรมชาดก	๓/๒๒๐
ดาบสผู้ให้มะม่วง	อัพภันตรชาดก	๓/๒๕๓
อัจจุดดาบส	เวสสันตรชาดก	๔/๘๑๔
อาณิมัณฑัพยดาบส	กัณหทีปายนชาดก	๓/๘๕๐

เป็นเศรษฐีมาณพและเสนาบดี

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
กาพหัตถีเสนาบดี	มหาสุตโสมชาดก	๔/๗๒๒
อถิปารกาเสนาบดี	อุมมาทันตีชาดก	๔/๗๖
มาณพ	โลหกุมภีชาดก	๓/๔๗๔
เสนาบดี	ขันตีวาทิชาดก	๓/๔๖๔
เศรษฐี	กุรุมธรรมชาดก	๓/๒๑๔
มาณพ	สุบินชาดก	๑/๙๙
เศรษฐี	คิชฌชาดก	๑/๔๐๘
มาณพ	อัสสกชาดก	๑/๕๐๗
กาเสนาบดี	สุปัตตราชชาดก	๒/๑๕๖
สาลิสสะดาบส	อินทริยชาดก	๓/๖๗
อภิปาลกเสนาบดี	อุมทมาทันตีชาดก	๔/๑๖๒
กาพหัตถีเสนาบดี	สุตโสมชาดก	๔/๓๗๖
มาณพ	มหาสุบินชาดก	๓/๒๔๑
ปุกกุสบัณฑิต	ทสัณณกชาดก	๒/๔๕๔

เป็นอามาตย์ บุรุษจัณฑาล และสารถี

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
อัสสาจารย์	โภชนาทิยชาดก	๑/๕๕
สารถี	ราโชวาทชาดก	๑/๓๗๖
ช่างกัลบก	ธัมมัทธราชชาดก	๑/๕๓๓
นันทเสน	จุลลกาลิงคชาดก	๒/๑๗๓
สัยหอามาตย์	สัยหชาดก	๒/๑๙๕
นารทอามาตย์	เกสวชาดก	๒/๒๘๔
บุรุษจันฑาล	เสตกตุชาดก	๒/๓๖๑
ศิษย์ของพราหมณ์	อัฏฐิสัททชาดก	๓/๓๕
สัยหอามาตย์	โสมสกัสสชาดก	๓/๑๐๓
อาจารย์	ทูตชาดก	๓/๒๖๓
นายหัตถาจารย์	มาตุโปสกชาดก	๓/๑๘๒
วิชัยอามาตย์	นารทชาดก	๕/๓๖๔
สุนันทสารถี	เตมิยชาดก	๕/๒๗
สารถีของพระเจ้าพิมพสาร	ราโชวาทชาดก	๓/๙
ฉัตตปาณิอุบาสก	ธัมมัทธราชชาดก	๓/๓๘๒
อาจารย์	สีลวิมังสชาดก	๓/๔๑๑
อามาตย์	มหานารทกัสสปชาดก	๔/๒๙๕
สุทัสสะ	ภูริทัตตชาดก	๔/๑๒๒
เจ้าลักษณ์	ทสรถชาดก	๓/๘๔

เป็นอันเตวาสิก

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
อันเตวาสิก	ปโรสหัสสชาดก	๓/๓๘๒
"	ฌานโสธนชาดก	๓/๕๓๓

"	จันทาภชาดก	๓/๕๓๕
"	มหามงคลชาดก	๓/๙๖๐

เป็นพญานาคและสัตว์เดรัจฉาน

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พญานาค	สีลานิสังสชาดก	๑/๔๖๖
"	ชรูทปานชาดก	๒/๑๓
"	มหาวานิชชาดก	๓/๓๘๓
"	ปัณฑรกชาดก	๔/๖๒
"	วิธุรชาดก	๕/๓๖๕
"	จตุโปสถิกชาดก	๓/๗๙๗
พญาครุฑ	โกฏิสิมพลีชาดก	๓/๙
พระลักษณ์	ธตรฐชาดก	๓/๒๑๐
พญานกออก	มหาอุปเสนชาดก	๓/๓๔๓
ราชสีห์	ติตตติรชาดก	๓/๗๕๕
"	วรรณาโรหชาดก	๓/๗๙๙
ลิง	สสบัณฑิตชาดก	๓/๕๘๙
ม้าสินธพ	สุกชาดก	๓/๓๙
"	กุณฑกกุจฉิสินธวชาดก	๓/๓๙
อัสดร	ติตถชาดก	๑/๒๘
ราชสีห์	พยัคฆชาดก	๒/๗๒
งู	วิสวันตชาดก	๑/๑๗๓
ช้าง	อลีนชาดก	๑/๓๙๑
หงษ์	ชวนหังสชาดก	๓/๒๘๕
ลูกหงษ์	วินีลกชาดก	๑/๓๙๙
นกกระไน	กุรุงคมิคชาดก	๑/๕๐๔
งู	อุโบสถชาดก	๓/๓๗๐

นกฮูก	เตสกุณชาดก	๔/๙๖
งู	สัจจังกิรชาดก	๓/๑๙๗
ลูกหมี	จตุมัฏฐชาดก	๓/๒๑๒
นกสตปัตตะ	กุรุงคมิคชาดก	๓/๓๐๓

ข. ทสุตตรสูตรที่พระสารีบุตรแสดง

พระสารีบุตร ได้แสดงทสุตตรสูตร ซึ่งเป็นไปเพื่อปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัด เพื่อบรรลุพระนิพพาน เพื่อกระทำที่สุดทุกข์ แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยแบ่งเป็น ๑๐ หมวด ดังต่อไปนี้

ธรรมหมวด ๑

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งมีอุปการะมาก ธรรมอยย่างหนึ่งควรอบรม ธรรมอย่างหนึ่งควรกำหนดรู้ ธรรมอย่างงหนึ่งควรละ ธรรมอย่างหนึ่งเป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรมอย่างหนึ่งเป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรมอย่างหนึ่งรู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรมอย่างหนึ่งควรให้เกิดขึ้น ธรรมอย่างหนึ่งความรู้ยิ่ง ธรรมอย่างหนึ่งควรทำให้แจ้ง ธรรมมีอุปการะมาก คือ กายคตาสติอันประกอบด้วยความยินดี ธรรมที่ควรกำหนดรู้ คือ ผัสสะที่ยังมีอาสวะมีอุปาทาน ธรรมที่ควรละ คือ อัสมิมานะ ธรรมที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม คือ การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ธรรมที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ คือ การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ธรรมที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ เจโตสมาธิเป็นอนันตริก ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น คือ ญาณที่ไม่เสื่อม ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงชีพอยู่ได้ด้วยอาหาร ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือ เจโตวิมุตติ อันไม่เสื่อม ทั้ง ๑๐ ประการเป็นของจริงแท้แน่นอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น อันพระผู้มีพระเจ้าตรัสรู้แล้วโดยชอบ[๑๐๕]

---

[๑๐๕] ที. ปา. ๑๑/๓๕๑/๒๔๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ธรรมหมวด ๒

ธรรม ๒ อย่างมีอุปการะมาก ธรรม ๒ อย่างควรอบรม ธรรม ๒ อย่างควรกำหนดรู้ ธรรม ๒ อย่างควรละ ธรรม ๒ อย่างเป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรม ๒ อย่างเป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรม ๒ อย่างรู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๒ อย่างควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๒ อย่างควรรู้ยิ่ง ธรรม ๒ อย่างควรกระทำให้แจ้ง ธรรม ๒ ที่มีอุปการะมาก คือ สติ สัมปชัญญะ ธรรม ๒ ที่ควรอบรม คือ สมถะ วิปัสสนา ธรรม ๒ ที่ควรกำหนดรู้ คือ นาม รูป ธรรม ๒ ที่ควรละ คือ อวิชชา ภวตัณหา ธรรม ๒ ที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม คือ ความเป็นผู้ว่ายาก เป็นผู้มีมิตรชั่ว ธรรม ๒ ที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย ความเป็นผู้มีมิตรดี ธรรม๒ ที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ สิ่งใดเป็นเหตุเป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของเหล่าสัตว์ สิ่งใดเป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ ธรรม ๒ ที่ควรให้เกิดขึ้น คือ ญาณในความสิ้นไป ญาณในความไม่เกิดขึ้น ธรรม ๒ ที่ควรรู้ยิ่งคือ สังขตธรรม อสังขตธรรม ธรรม ๒ ที่ควรทำให้แจ้ง คือ วิชชา วิมุตติ ธรรมที่กล่าวนี้เป็นของจริงแท้ แน่นอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่นอันพระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ[๑๐๖]

ธรรมหมวด ๓

ธรรม ๓ อย่างมีอุปการะมาก ธรรม ๓ ที่ควรอบรม ธรรม ๓ ควรกำหนดรู้ ธรรม ๓ ควรละ ธรรม ๓ เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรม ๓ เป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรม ๓ รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๓ ควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๓ ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๓ ควรทำให้แจ้ง ธรรม ๓ อย่างมีอุปการะมาก คือ การคบหาสัตบุรุษ การฟังธรรมของสัตบุรุษ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ธรรม ๓ ที่ควรอบรม คือ สมาธิ ๓ ได้แก่

---

[๑๐๖] ที. ปา ๑๑/๓๕๒/๒๔๒ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

สมาธิมีวิตกสมาธิมีวิจาร สมาธิไม่มีวิตกแต่มีวิจาร สมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจาร ธรรม ๓ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ เวทนา ๓ ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ธรรม ๓ ที่ควรละ คือ ตัณหา ๓ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ธรรม ๓ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม คือ อกุศลมูล ๓ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ ธรรม ๓ ที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ คือ กุศลมูล ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ธรรม ๓ ที่ควรรู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งความสลัดออก คือ เนกขัมมะเป็นที่ถ่ายถอนกาม อรูป เป็นที่ถ่ายถอนรูป นิโรธ เป็นที่ถ่ายถอนสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อาศัยเหตุเกิดขึ้นแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรม ๓ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น คือ ญาณ ๓ ประการ ได้แก่ อตีตังสญาณ อนาคตังสญาณ ปัจจุบันนังสญาณ ธรรม ๓ อย่างที่ควรรู้ยิ่งคือ ธาตุ ๓ ได้แก่ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ธรรม ๓ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ วิชชา ๓ ได้แก่ วิชชาคือความรู้ระลึกชาติหนหลังได้ (ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ) วิชชาคือ ความรู้ในการจุติ และอุบัติของสัตว์ ทั้งหลาย (จุตูปปาตญาณ) วิชชาคือความรู้ในความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (อาสวักขยญาณ) ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นของจริง เป็นของแท้ ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้วโดยชอบเอง[๑๐๗]

ธรรมหมวด ๔

ธรรม ๔ อย่างมีอุปการะมาก ธรรม ๔ อย่างที่ควรอบรม ธรรม ๔ อย่างควรที่กำหนดรู้ ธรรม ๔ อย่างที่ควรละ ธรรม ๔ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรม ๔ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรม ๔ อย่างรู้ที่แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๔ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๔ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๔ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ธรรม ๔ อย่างที่มีอุปการะมาก คือ จักร ๔ ได้แก่ การอยู่ในประเทศอันสมควร การคบสัตบุรุษ

---

[๑๐๗] ที. ปา ๑๑/๓๕๓/๒๔๓ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

การตั้งตนไว้ชอบ ความเป็นผู้มีบุญกระทำไว้แล้วในปางก่อน ธรรม ๔ อย่างควรอบรม คือ สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ พิจารณาเห็นกายในกายเนือง ๆ อยู่มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนือง ๆ อยู่ ฯลฯ ธรรม ๔ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ อาหาร ๔ ได้แก่ กวฬิงการาหารที่หยาบหรือละเอียด ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร วิญญาณาหาร ธรรม ๔ อย่างที่ควรละ คือ โอฆะ ๔ ได้แก่ โอฆะคือกาม โอฆะคือภพ โอฆะคือทิฏฐิ โอฆะคืออวิชชา ธรรม ๔ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม คือ โยคะ ๔ ได้แก่ โยคะคือกาม โยคะคือภพ โยคะคือทิฏฐิ โยคะคืออวิชชา ธรรม ๔ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ คือ ความพรากจากเครื่องเกาะเกี่ยว ๔ ได้แก่ พรากจากกามโยคะ พรากจากภวโยคะ พรากจากทิฏฐิโยคะ พรากจากอวิชชาโยคะ ธรรม ๔ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ สมาธิ ๔ ได้แก่ สมาธิเป็นไปในข้างเสื่อม สมาธิเป็นไปในข้างทรงอยู่ สมาธิเป็นไปในข้างเจริญ สมาธิเป็นไปในข้างรู้แจ้งแทงตลอด ธรรม ๔ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้นคือ ญาณ ๔ ได้แก่ ญาณในธรรม ญาณในความคล้อยตาม ญาณในความกำหนด ญาณในสมมติ ธรรม ๔ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทัยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ธรรม ๔ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ สามัญผล ๔ ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตตผล ธรรมทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นของจริงแท้ แน่นอน ไม่เป็นอย่างอื่น ไม่ผิดพลาด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้วโดยชอบ[๑๐๔]

ธรรมหมวด ๕

ธรรม ๕ อย่างที่มีอุปการะมาก ธรรม ๕ อย่างที่ควรอบรมธรรม ๕ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๕ อย่างที่ควรละ ธรรม ๕ อย่าง ที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรม

---

[๑๐๔] ที. ปา ๑๑/๓๕๔/๒๔๕ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

๕ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรม ๕ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๕ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น คือ ธรรม ๕ ที่มีอุปการะมากได้แก่ องค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร ๕ เป็นผู้มีศรัทธาเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เบิกบาน เป็นผู้จำแนกธรรม ๑ เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย ควรแก่การตั้งความเพียร ๑ เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เป็นคนเปิดเผยตามความเป็นจริงในพระศาสดาหรือเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ผู้เป็น วิญญู ๑ เป็นผู้บำเพ็ญความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อบำเพ็ญกุศลธรรม ไม่ทอดธุระเป็นกุศลธรรม ๑ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิดและความดับเป็นอริยะ เป็นไปเพื่อความรู้แจ้งแทงตลอด อันจะให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

ธรรม ๕ อย่างที่ควรอบรม คือ สัมมาสมาธิ อันประกอบด้วยองค์ ๕ ได้แก่ ปีติแผ่ไป สุขแผ่ไป การกำหนดใจผู้อื่นแผ่ไป แสงสว่างแผ่ไป นิมิตเป็นเครื่องพิจารณา ธรรม ๕ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ อุปาทานขันธ์ ๕ ได้แก่ อุปาทานขันธ์คือรูป อุปาทานขันธ์ คือเวทนา อุปาทานขันธ์คือสัญญา อุปาทานขันธ์คือสังขาร อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ ธรรม ๕ อย่างที่ควรละ คือ นิวรณ์ ๕ ได้แก่ กามฉันทนิวรณ์ พยาบาทนิวรณ์ ถีนมิทธนิวรณ์ อุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์ วิจิกิจฉานิวรณ์ ธรรม ๕ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม คือ เจโตขีลธรรม ๕ นั่นคือ ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ในพระศาสดา จิตของเราย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความหมั่นประกอบเพื่อความเพียรไม่ขาดสาย เป็นต้น ธรรม ๕ ที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ คือ อินทรีย์ ๕ ได้แก่ อินทรีย์คือพละ อินทรีย์คือศรัทธา อินทรีย์คือวิริยะ อินทรีย์คือสติ อินทรีย์คือสมาธิ ธรรม ๕ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งความถ่ายถอน ๕ ได้แก่ การกระทำไว้ในใจซึ่งกามทั้งหลาย จิตย่อมไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในกามทั้งหลาย แต่เมื่อกระไว้ในใจซึ่งเนกขัมมะ จิตย่อมแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ น้อมไปในเนกขัมมะ จิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ออกไปดีแล้ว พ้นดีแล้ว พรากจากกามทั้งหลาย อาสวะเหล่าใดบังเกิดขึ้น เพราะกามเป็นปัจจัยมีความทุกข์และความเร้าร้อน เธอพ้นแล้วจากอาสวะเหล่านั้น ไม่ต้องเสวยเวทนานั้น นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นที่ถ่ายถอนกามทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง

ภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งความเบียดเบียน แต่เมื่อกระทำไว้ในใจซึ่งความไม่เบียดเบียน จิตย่อมแล่นไป เลื่อมใส น้อมไปในความไม่เบียดเบียน จิตของเธอดำเนินไปดีแล้ว

ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น ๕ อย่างคือ สัมมาสมาธิประกอบด้วยญาณ ๕ ได้แก่ ญาณที่บังเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธิมีความสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากต่อไป ๑ ญาณบังเกิดขึ้นเฉพาะตนว่าสมาธินี้เป็นอริยะไม่มีอามิส ๑ ญาณบังเกิดขึ้นเฉพาะตนว่าสมาธิสงบประณีตมีปฏิปัสสัทธิอันได้แล้ว ถึงความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น และมิใช่ไม่ห้ามสังขารจิต ๑ ญาณบังเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ก็เรามีสติ เข้าสมาธินี้และมีสติ ออกจากสมาธินี้ ๑ ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ๕ อย่างคือ วิมุตตายตนะ ๕ ภิกษุย่อมรู้อรรถทั่วถึง รู้ธรรมทั่วถึงในธรรมนั้น ตามที่แสดง เมื่อรู้แล้วย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีใจกอปรด้วยปีติ กายย่อมสงบ กายสงบย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น

ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ๕ ประการ คือ ธรรมขันธ์ได้แก่ ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ วิมุตติญาณทัสสนขันธ์ ธรรมเหล่านี้ควร ทำให้แจ้ง ธรรมดังกล่าวนี้เป็นของจริงแท้ แน่นอน ไม่เป็นอย่างอื่น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้วโดยชอบ[๑๐๙]

ธรรมหมวด ๖

ธรรม ๖ อย่างที่มีอุปการะมาก ธรรม ๖ อย่างที่ควรอบรม ธรรม ๖ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๖ อย่างที่ควรละ ธรรม ๖ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรม ๖ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรม ๖ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๖

---

[๑๐๙] ที. ปา ๑๑/๓๕๕/๒๔๗ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๖ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๖ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๖ อย่างที่มีอุปการะมาก คือ ส เรณียธรรม ๖ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัย เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้การ กระทำให้เป็นที่รัก ให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็เป็นสารณียธรรมโดยการเข้าไปตั้งวจีกรรม มโนกรรม แบ่งปันลาภอันประกอบด้วยธรรม เป็นผู้มีศีลเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เป็นผู้มีทิฏฐิเสมอกันกับเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ในทิฏฐิอันประเสริฐ อันนำออกจากทุกข์นำผู้ปฏิบัติตามเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบการกระทำให้เป็นที่รัก ให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่มีอุปการะมาก

ธรรม ๖ อย่างที่ควรอบรม คือ อนุสติฐานะ ได้แก่ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณของพระธรรม ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ ระลึกถึงศีล ระลึกถึงทานที่ตนบริจาค ระลึกถึงคุณที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา

ธรรม ๖ อย่างที่ควรกำหนด คือ อายตนะภายใน ได้แก่ อายตนะคือตา อายตนะคือหู อายตนะคือจมูก อายตนะคือลิ้น อายตนะคือกาย อายตนะคือใจ เป็นธรรมที่บุคคลควรกำหนดรู้

ธรรม ๖ อย่างที่ควรละ คือ ตัณหา ได้แก่ ตัณหาในรูป ตัณหาในเสียง ตัณหาในกลิ่น ตัณหาในรส ตัณหาในโผฏฐัพพะ ตัณหาในธรรม นี้เป็นธรรมที่บุคคลควรละ

ธรรม ๖ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม คือ ความไม่เคารพ ได้แก่ภิกษุในพระธรรมวินัยไม่มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์

ในสิกขา ในความไม่ประมาท ในปฏิสันถารธรรมเหล่านี้ เป็นไปในข้างเสื่อมบุคคลควรละ

ธรรม ๖ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ คือ มีความเคารพยำเกรง ในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในความไม่ปรามาท ในปฏิสันถารธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเจริญที่บุคคลควรกระทำ

ธรรม ๖ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก คือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งความสลัดออก คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยพึงกล่าวว่า ก็เมตตาเจโตวิมุตติเราเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดังยาน กระทำให้เป็นดุจที่ตั้งคล่องแคล่วแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารถนาดีแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว พยาบาทยังครอบงำจิตเราอยู่ อย่าได้กล่าวตู่พระผู้มีพระภาค ซึ่งไม่ใช่ฐานะและโอกาส ฉะนั้นจึงไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เพราะว่าเมตตาเจโตวิมุตติ เป็นที่สลัดออกจากพยาบาท ภิกษุในพระธรรมวินัย พึงกล่าวว่าก็กรุณาเจโตวิมุตติ อันเราเจริญแล้ว ฯ มุทิตาเจโตวิมุตติ อันเราเจริญแล้ว ฯ อุเบกขาเจโตวิมุตติ อันเราเจริญแล้ว ฯ เจโตวิมุตติอันหานิมิตไม่ได้ อันเราเจริญแล้ว ฯ เมื่อการถือว่าเรามีอยู่ดังนี้ของเราหมดไปแล้ว เราก็ไม่ได้พิจารณาเห็นว่าเรามีอยู่ ท่านอย่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะไม่เป็นการดี เมื่อการยึดถือว่าเรามีอยู่หมดไปแล้ว ลูกศรคือความเคลือบแคลงสงสัย จักครอบงำจิตของภิกษุนั้นได้อยู่ ข้อนั้นไม่ใช่ฐานะ และโอกาส ฉะนั้นจึงไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เพราะว่าความถอนขึ้นซึ่งว่าอัสมิมานะนี้ เป็นที่สลัดออกจากลูกศรคือความเคลือบแคลงสงสัย

ธรรม ๖ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่เนือง ๆ ว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๑ ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๑ สูดดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๑ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๑ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๑ รู้

ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๑ ธรรมเหล่านี้ควรให้เกิดมีขึ้นในบุคคล

ธรรม ๖ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง คือ อนุตตริยะ ได้แก่ ทัสสนานุตตริยะ สวนานุตตริยะ ลาภานุตตริยะ สิกขานุตตริยะ ปาริจริยานุตตริยะ อนุสสตานุตตริยะ

ธรรม ๖ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ อภิญญา ภิกษุในพระธรรมวินัย ย่อมบรรลุอิทธิวิธีหลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว ทำให้ปรากฏ ทำให้หาย ทะลุฝากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่าง ผุดขึ้นกำลังแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดิน นั่งขัดสมาธิลอยไปในอากาศเหมือนสกุณปักษี ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอนุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ เธอย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ โดยทิพยโสตธาตุอันบริสุทธิ์ล่วงโสตวิสัยของมนุษย์ ๑ เธอย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือจิตมีราคะก็รู้ว่าจิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ หรือปราศจากโทสะ จิตมีโมหะหรือปราศจากโมหะก็รู้ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหรคต ก็รู้ว่าจิตเป็นมหรคต จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นหรือจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ๑

เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก ตลอดสังวัฏกัปวิวัฏกัป เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่อ มีโคตร มีผิวพรรณ มีอาหาร เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้นแม้ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตร มีผิวพรรณ มีอาหาร เสวยสุข เสวยทุกข์ อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพโน้นแล้วมาเกิดในภพนี้ ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการพร้อมทั้งอุเทศด้วยประการนี้ ๑ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดีตกยากด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุวิสัยของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า

สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ หลังจากตายแล้วเขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์ที่ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ หลังจากตายแล้ว เข้าสู่สุคติโลกสรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดีตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุวิสัยของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ดังนี้ ๑ เธอทำให้แจ้ง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันได้ ธรรมดังกล่าวนี้ควรทำให้แจ้ง เพราะเป็นของจริงแท้แน่นอนไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้วโดยชอบ[๑๑๐]

ธรรมหมวด ๗

ธรรม ๗ อย่างที่มีอุปการะมาก ธรรม ๗ อย่างที่ควรอบรม ธรรม ๗ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๗ อย่างที่ควรละ ธรรม ๗ อย่างที่เป็นไปในทางเสื่อม ธรรม ๗ อย่างที่เป็นไปในทางเจริญ ธรรม ๗ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอกได้ยาก ธรรม ๗ อย่างที่ควรทำให้บังเกิดขึ้น ธรรม ๗ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๗ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๗ อย่างที่ที่มีอุปการะมาก ได้แก่ อริยทรัพย์ ๗ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือหิริ ทรัพย์คือโอตตัปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา เป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่บุคคล

ธรรม ๗ อย่างที่ควรอบรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิ

---

[๑๑๐] ที. ปา ๑๑/๓๕๖/๒๕๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

สัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ธรรม ๗ ประการนี้ ควรอบรมให้มีในตน

ธรรม ๗ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ วิญญาณฐิติ ๗ คือ มีสัตว์ บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกมุษย์ พวกเทพบางหมู่ พวกเปรตบางหมู่ สัตว์พวกหนึ่งมีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพผู้นับเนื่องในหมู่พรหม ซึ่งเกิดในภูมิปฐมฌาน สัตว์พวกหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพเหล่าอาภัสสระ สัตว์พวกหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน ทั้งมีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพเหล่าสุภกิณหะ สัตว์พวกหนึ่งเข้าถึง อากาสานัญจายตนะ ด้วยมนสิการว่า "อนนฺโต อากาโส" อากาศหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงรู้สัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิฆสัญญา เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งนานัตตสัญญา สัตว์พวกหนึ่ง เข้าถึงชั้นวิญญาณัญจายตนะ ด้วยมนสิการว่า "อนนฺตํ วิญฺญาณํ" วิญญาณหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงอากาสานัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง สัตว์พวหนึ่ง เข้าถึงอากิญจัญญายตนะ ด้วยมนสิการว่า "นตฺถิ กิญฺจิ" ไม่มีอะไร เพราะล่วงวิญญาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง ธรรม ๗ ประการนี้ควรกำหนดรู้

ธรรม ๗ อย่างที่ควรละ ได้แก่ อนุสัย ๗ คือ อนุสัยคือกามราคะ อนุสัยคือปฏิฆะ อนุสัยคือทิฏฐิ อนุสัยคือวิจิกิจฉา อนุสัยคือมานะ อนุสัยคือภาวราคะ อนุสัยคืออวิชชา ทั้ง ๗ ประการนี้เป็นธรรมที่ควรละ

ธรรม ๗ อย่างที่เป็นไปในทางเสื่อม อสัทธรรม คือ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ มีสุตะน้อย เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทราม ธรรม ๗ ประการนี้เป็นไปในทางเสื่อม

ธรรม ๗ อย่างที่เป็นไปในทางเจริญ ได้แก่ สัทธรรม ๗ คือ เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตัปปะ มีสุตะมาก บำเพ็ญเพียร เข้าไปตั้งสติไว้ มีปัญญา ธรรม ๗ ประการนี้เป็นไปในทางเจริญ ธรรม ๗ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยากได้แก่ สัปปุริสธรรม ๗ คือ เป็นผู้รู้เหตุ รู้ผล รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้บริษัท รู้จักเลือกบุคคล ธรรม ๗ อย่างนี้รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๗ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น ได้แก่ สัญญา ๗ คือ

อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวสัญญา ปหานสัญญา วิราคสัญญา นิโรธสัญญา ทั้ง ๗ นี้ควรให้เกิดขึ้น

ธรรม ๗ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ได้แก่ นิเทสวัตถุ ๗ อย่าง คือ เป็นผู้มีฉันทะแรงกล้าในการสมาทานสิกขา และไม่ปราศจากความรักใน การสมาทานสิกขาต่อไป ๑ มีฉันทะแรงกล้าในการพิจารณาธรรม และไม่ปราศจากความรักในการพิจารณาธรรมต่อไป ๑ มีฉันทะแรงกล้าในการกำจัดความอยาก และไม่ปราศจากความรักในการกำจัดความอยากต่อไป ๑ มีฉันทะแรงกล้าในการหลีกออกเร้นอยู่ และไม่ปราศจากความรักในการหลีกออกเร้นอยู่ต่อไป ๑ มีฉันทะแรงกล้าในการบำเพ็ญเพียร และไม่ปราศจากความรักในการบำเพ็ญเพียรต่อไป ๑ มีฉันทะแรงกล้าในสติและปัญญาเครื่องรักษาตน และไม่ปราศจากความรักในสติปัญญาเครื่องรักษาต่อไป ๑ มีฉันทะแรงกล้าในการมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา และไม่ปราศจากความรักในการมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญาต่อไป ๑ ธรรม ๗ ประการนี้ภิกษุใน พระธรรมวินัยควรรู้ยิ่ง

ธรรม ๗ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ กำลังของพระขีณาสพ ๗ คือ สังขารทั้งปวงอันพระขีณาสพในพระธรรมวินัย เห็นดีแล้วโดยความเป็นของไม่เที่ยงด้วยปัญญา อันชอบตามความเป็นจริง ข้อที่ภิกษุผู้ขีณาสพเห็นดีแล้วซึ่งสังขารทั้งปวงโดยความเป็นของไม่เที่ยง ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงนี้เป็นกำลังของภิกษุผู้ขีณาสพ ที่ภิกษุผู้ขีณาสพอาศัยแล้ว ย่อมปฏิญญาณความสิ้นอาสวะได้ว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว[๑๑๑]

ธรรมหมวด ๘

ธรรม ๘ อย่างที่มีอุปการะมาก ธรรม ๘ อย่างที่ควรอบรม ธรรม ๘ อย่าง

---

[๑๑๑] ที. ปา ๑๑/๓๕๗/๒๕๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๘ อย่างที่ควรละ ธรรม ๘ อย่างที่เป็นไปในทางเสื่อม ธรรม ๘ อย่างที่เป็นไปในทางเจริญ ธรรม ๘ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๘ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๘ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๘ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ธรรม ๘ อย่างที่มีอุปการะมากได้แก่ เหตุ ๘ ปัจจัย ๘ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว เหตุและปัจจัย ๘ คือ ภิกษุย่อมอยู่อาศัยครูหรือร่วมเพื่อนพรหมจรรย์ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครู รูปใดรูปหนึ่ง เธอเข้าไปตั้งไว้ซึ่งหิริโอตตัปปะ ความรักและความเคารพอย่างแรงกล้าในท่านนั้น เป็นปัจจัยหนึ่ง เป็นไปเพื่อความได้ปัญญา เข้าไปหาท่านเสมอ ๆ สอบถามว่าข้อนี้เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้นย่อมเปิดเผยสิ่งที่ยังมิได้เปิดเผย กระทำให้ง่ายซึ่งสิ่งที่มิได้ทำให้ง่าย บรรเทาความสงสัยในธรรมนั้นฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมทำความสงบ ๒ อย่าง คือ ความสงบกาย ความสงบใจให้ถึงพร้อม

ธรรม ๘ อย่างที่ควรอบรม ได้แก่ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ เหล่านี้เป็นธรรมที่ควรอบรม

ธรรม ๘ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ โลกธรรม ๘ คือ ความได้ลาภ ความเสื่อมลาภ ความได้ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้ ธรรม ๘ อย่างที่ควรละได้แก่ มิจฉัตตะ ๘ คือ ความเห็นผิด ความดำริผิด เจรจาผิด การงานผิด เลี้ยงชีพผิด พยายามผิด ระลึกผิด ตั้งใจผิด ธรรมเหล่านี้ควรละ ธรรม ๘ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อมได้แก่ เหตุเป็นที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน ๘ อย่างคือ การงานเป็นสิ่งที่ภิกษุในธรรมวินัยพึงกระทำ เธอกลับคิดว่า เมื่อเราทำการงานอยู่ ร่างกายจักเหน็ดเหนื่อย แล้วนอนไม่บำเพ็ญเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่แจ้ง นี้เป็นเหตุแห่งความเกียจคร้าน อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายอาพาธแล้ว เธอมีความคิดว่าเราหายอาพาธแล้ว แต่

หายยังไม่นาน กายยังมีกำลังน้อย ไม่ควรแก่การงาน ไม่บำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม

ธรรม ๘ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ ได้แก่ เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญเพียร ๘ ประการ คือ การงานเป็นสิ่งอันภิกษุในพระธรรมวินัยพึงกระทำการกระทำไว้ในใจซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มิใช่กระทำได้โดยง่าย เราจะบำเพ็ญเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง บรรลุธรรมที่ยังมิได้บรรลุ อีกประการหนึ่งอาพาธเล็กน้อยเกิดแก่ภิกษุแล้วเธอคิดว่า อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแก่เราแล้ว อาพาธของเราจะมีมากขึ้น เป็นฐานะที่จะมีได้ เราจะบำเพ็ญเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึงเพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง เหล่านี้เป็นไปเพื่อความเจริญดังกล่าว

ธรรม ๘ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ วิโมกข์ ๘ คือ ผู้มีรูปทั้งหลาย ๑ ผู้ถืออรูปภายในเป็นสำคัญมองเห็นรูปทั้งหลายภายนอก ๑ บุคคลน้อมใจไปว่าสิ่งนี้งาม ๑ เพราะล่วงเสียซึ่งรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะปฏิฆะสัญญาดับไป บุคคลย่อมเข้าถึงอากาศานัญจายตนะ บุคคลย่อมเข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ เพราะล่วงเสียวิญญาณัญยตนะ บุคคลย่อมเข้าถึง เนวสัญญายตนะ เพราะล่วงเสียเนวสัญญายตนะ บุคคลย่อมเข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ เหล่านี้ควรทำให้แจ้ง[๑๑๒]

ธรรมหมวด ๙

ธรรม ๙ อย่างที่มีอุปการะมาก ธรรม ๙ อย่างที่ควรอบรม ธรรม ๙ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๙ อย่างที่ควรละ ธรรม ๙ อย่างที่เป็นไปในทางเสื่อม ธรรม ๙ อย่างที่เป็นไปในทางเจริญ ธรรม ๙ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๙ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๙ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๙ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ธรรม ๙ อย่าง

---

[๑๑๒] ที. ปา. ๑๑/๓๕๘/๒๖๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ที่มีอุปการะมาก ได้แก่ ธรรมอันมีมูลมาแต่โยนิโสมนสิการ ๙ คือ เมื่อกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ย่อมเกิดปราโมทย์ ปีติย่อมเกิดแก่ผู้ปราโมทย์ กายของ ผู้มีใจกอปรด้วยปีติย่อมสงบ ผู้มีกายสงบย่อมเสวยสุข จิตของผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น รู้เห็นตามความเป็นจริงแล้วย่อมหน่าย เบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดย่อมหลุดพ้นนี้เป็นธรรมมีอุปการะมาก

ธรรม ๙ อย่างที่ควรอบรม ได้แก่ องค์เป็นที่ตั้งแห่งความบริสุทธิ์ ๙ คือ ความหมดจดแห่งศีล เป็นที่ตั้งแห่งความบริสุทธิ์ ความหมดจดแห่งจิต เป็นที่ตั้งเพื่อความบริสุทธิ์ ความหมดจดแห่งทิฏฐิ ความหมดจดแห่งญาณ เป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นว่าทางหรือมิใช่ทาง ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ ความหมดจดแห่งปัญญา ความหมดจดแห่งวิมุตติ ชื่อว่าเป็นองค์ที่ตั้งแห่งความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ ฯลฯ

ธรรม ๙ อย่างที่ควรรู้ยิ่งได้แก่ อนุบุพพวิหาร ๙ คือ ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก วิจาร ปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก วิจาร การจะสงบไป มีปีติเกิดแต่สมาธิ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้มีอุเบกขาเกิดแต่สติบริบูรณ์ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะฌาน สัญญาและเวทนาดับธรรมดังกล่าว เป็นของจริง แท้ แน่นอน ไม่ผิดพลาดไม่เป็นอย่างอื่น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้ว โดยชอบ[๑๑๓]

---

[๑๑๓] ที. ปา. ๑๑/๓๕๙/๒๗๒. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ธรรมหมวด ๑๐

ธรรม ๑๐ อย่างที่มีอุปการะมาก ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรอบรม ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรละ ธรรม ๑๐ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเสื่อม ธรรม ๑๐ อย่างที่เป็นไปในส่วนข้างเจริญ ธรรม ๑๐ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้น ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ธรรม ๑๐ อย่างที่มีอุปการะมาก ได้แก่ ที่พึ่ง ๑๐ คือ เป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาใน สิกขาบททั้งหลาย นี้เป็นที่พึ่งอีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับอันประเสริฐชำแรกกิเลส เป็นผู้มีสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้บำเพ็ญเพียร เพื่อละอกุศลธรรมยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรบิณฑบาต เสนาสนะและเภสัชบริขาร ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับอันประเสริฐ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เป็นธรรมที่กระทำที่พึ่งให้

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรอบรม ได้แก่ แดนแห่งกสิณ ๑๐ คือ ย่อมจำปฐวีกสิณได้ ทั้ง เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา ตามลำดับหาประมาณมิได้ จำอาโปกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปีตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาตกสิณ อากาสกสิณ วิญญาณกสิณได้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา ตามลำดับหาประมาณมิได้นี้ คือ ธรรมที่ควรอบรม ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ อายตนะ ๑๐ คือ ตา รูป หู เสียง จมูก กลิ่น ลิ้น รส กาย โผฏฐัพพะ นี้คือธรรมที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรละ ได้แก่ มิจฉัตต ๑๐ คือ ความเห็นผิด ความดำริผิด เจรจาผิด เลี้ยงชีพผิด พยายามผิด ระลึกผิด ตั้งใจมั่นผิด ความรู้ผิด ความพ้นผิด ธรรม ๑๐ อย่างที่เป็นไปในทางเสื่อม ได้แก่ อกุศลธรรมบท ๑๐ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิด ในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ อยากได้ของเขา ปองร้ายเขา ธรรม ๑๐ อย่างที่เป็นไปในทางเจริญ ได้แก่ กุศลกรรมบท ๑๐ คือ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจาก ลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้น

จากพูดเพ้อเจ้อ ไม่อยากได้ของเขา ไม่ปองร้ายเขา ธรรม ๑๐ อย่างที่รู้แจ้งแทงตลอดตลอดได้ยาก ได้แก่ อริยวาส ๑๐ คือ ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ อันประกอบด้วยองค์ ๖ มีธรรมเป็นเครื่องรักษาอย่างเอก มีธรรมเป็นที่พึ่งพิง ๔ อย่าง มีสัจจะเฉพาะอย่างอันบรรเทาแล้ว มีการสละแล้วโดยชอบ มีความคิดไม่ขุ่นมัว มีกายสังขารอันระงับแล้ว มีจิตหลุดพ้นแล้ว มีปัญญาหลุดพ้นดีแล้ว ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรให้เกิดขึ้นได้แก่ สัญญา ๑๐ คือ กำหนดหมายว่าไม่งาม กำหนดในความตาย กำหนดในอาหารว่าปฏิกูล ไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง กำหนดหมายว่าไม่เที่ยง กำหนดหมายในสิ่งไม่เที่ยงว่าเป็นทุกข์ กำหนดหมายในทุกข์ว่าไม่ใช่ตัวตน กำหนดหมายในการละ กำหนดหมายในวิราคะ กำหนดหมายความดับ นี้คือธรรมที่ควรให้เกิดมีขึ้น ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรรู้ยิ่งได้แก่ นิชชิณณวัตถุ ๑๐ คือ ความเห็นผิดอันบุคคลผู้เห็นชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่บังเกิดพราะความเห็นผิด เป็นปัจจัยก็ละได้ ส่วนกุศลธรรมย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย ความดำริผิดอันบุคคลผู้ดำริชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย การเจรจาผิดอันบุคคลผู้เจรจาชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามก การงานผิดอันบุคคลผู้เลี้ยงชีพชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามก ความพยายามผิดอันบุคคล ผู้พยายามชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามก ความรู้ผิดอันบุคคลผู้รู้ชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามก มิใช่น้อยที่บังเกิดเพราะความรู้ผิดเป็นปัจจัยก็ละได้ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อยย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์เพราะความรู้ชอบเป็นปัจจัย ความพ้นผิดอันบุคคลผู้พ้นชอบย่อมละได้ แม้อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อยที่บังเกิดเพราะความพ้นชอบ เป็นปัจจัย ธรรมเหล่านี้คือธรรมที่ควรรู้ยิ่ง[๑๑๙]

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ อเสขธรรม ๑๐ คือ ความเห็นชอบเป็นของพระ อเสขะ ความดำริชอบเป็นของพระอเสขะ เจรจาชอบเป็นของพระอเสขะ การงานชอบ เป็นของพระอเสขะ เลี้ยงชีพชอบ เป็นของพระอเสขะ พยายามชอบเป็น

---

[๑๑๙] ที. ปา. ๑๑/๓๖๐/๒๗๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐

ของพระอเสขะ ระลึกชอบเป็นของพระอเสขะ ตั้งใจมั่นชอบเป็นของพระอเสขะ ความรู้ชอบเป็นของพระอเสขะ ความพ้นชอบเป็นของพระอเสขะ นี้คือธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ธรรมทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นของจริงแท้ แน่นอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้เองโดยชอบ เมื่อพระสารีบุตรกล่าวจบ ภิกษุเหล่านั้นดีใจชื่นชมภาษิตของท่าน

ค. ธรรมภาษิตของพระสารีบุตร

พระสารีบุตรเถระเป็นกำลังสำคัญในการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานถึง ๔๔ ปี นับตั้งแต่ปีที่บวช ท่านจึงมีคำสอนเพื่อเตือนใจแก่ภิกษุทั้งหลายมากมาย ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

จากการศึกษา พบว่าท่านพระสารีบุตรแสดงทฤษฎี หลักการและสารัตถธรรมที่สำคัญยิ่งพอสรุปได้ดังนี้ :-

ธรรมที่เป็นองค์ประกอบที่ทำให้บุคคลได้ชื่อว่าเป็นภิกษุ

ผู้ใดสมบูรณ์ด้วยศีล สงบระงับ คิดชอบ
เพ่งพินิจธรรมอยู่เป็นนิตย์ ไม่ประมาท
ยินดีอยู่กับการเจริญกรรมฐานในภายในตัวเอง
มีใจมั่นคงอย่างยิ่ง อยู่ผู้เดียว ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้
นักปราชญ์ทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า "ภิกษุ"[๑๑๙]

---

[๑๑๙] ขุ. เถร. ๒๖/๙๘๑/๓๙๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

โภชเนมัตตัญญุตา รู้จักประมาณในอาหาร

ภิกษุฉันอาหาร จะเป็นของสดหรือ ของแห้งก็ตาม
ไม่ควรฉันให้อิ่มจนแน่นท้อง ควรมีสติฉันแต่พอประมาณ
เมื่อรู้ว่าอีก ๔-๕ คำจะอิ่ม
ควรงดเสียแล้วดื่มน้ำแทน
เพราะฉันเพียงเท่านี้ก็เพียงพอแล้ว เพื่อความอยู่อย่างสบาย
ของภิกษุผู้มีใจเด็ดเดี่ยวมุ่งมั่นต่อนิพพาน[๑๑๖]

จีวรและที่อยู่อาศัยอันพอเหมาะแก่สมณะ

การครองจีวรที่เหมาะสมก็คือ
มุ่งประโยชน์ของมันเป็นหลัก
ส่วนกุฎิใดที่ภิกษุนั่งแล้วฝนตกรดเข้าทั้งสองข้างไม่ได้
กุฎินั้นนับว่าเพียงพอแล้ว
ที่จะให้ภิกษุผู้มีใจเด็ดเดี่ยวตั้งมั่นต่อนิพพาน
อยู่ได้อย่างสบาย[๑๑๗]

ความเป็นปฏิรูปเทศขึ้นอยู่กับมนุษย์

พระอรหันต์อยู่สถานที่ใด ไม่ว่าบ้านหรือป่า
ไม่ว่าที่ดอนหรือที่ลุ่ม สถานที่นั้นย่อมเป็นภูมิ

---

[๑๑๖] ขุ. เถร. ๒๖/๙๘๒-๙๘๓/๓๙๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๑๗] ขุ. เถร. ๒๖/๙๘๔-๙๘๕/๓๙๕. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

สถานที่อันน่ารื่นรมย์ไปด้วยโดยปริยาย
ป่าอันน่ารื่นรมย์ที่คนผู้แสวงหากามไม่ยินดี
แต่กลับเป็นที่ที่ท่านผู้ปราศจากตัณหาชื่นชม
เพราะท่านเหล่านั้น ไม่แสวงหากามอันใดอีก[๑๑๘]

ผู้บอกขุมทรัพย์ที่แท้จริง

บุคคลควรเห็นผู้มีปัญญาชี้โทษมักกล่าวข่มขี่
ให้เป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์
ควรคบบัณฑิตเช่นนั้น เพราะว่าเมื่อคบบัณฑิตเช่นนั้น
ย่อมมีแต่ความดีไม่มีชั่วเลย
ปราชญ์เองก็ควรแนะนำสอน ควรห้ามผู้อื่น
จากธรรมที่มิใช่ของคนดี แต่ผู้ที่แนะนำสั่งสอน
เช่นนั้น ๆ จะเป็นที่รักก็แต่เฉพาะของคนดีเท่านั้น
แต่คนชั่วมักจะไม่รักเขาเลย[๑๑๙]

ทัศนะเกี่ยวกับความชั่วของท่านผู้ไม่มีกิเลส

ภิกษุผู้ไม่มีกิเลส แสวงหาความสะอาดอยู่เป็นนิตย์
ย่อมมองเห็นความชั่วเพียง เท่าปลายขนทราย
ปรากฏเป็นของใหญ่เท่ากับ ก้อนเมฆในท้องฟ้า[๑๒๐]

---

[๑๑๘] ขุ. เถร. ๒๖/๙๙๑-๙๙๒/๓๙๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๑๙] ขุ. เถร. ๒๖/๙๙๓-๙๙๔/๓๙๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๒๐] ขุ. เถร. ๒๖/๑๐๐๐/๓๙๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ชีวิต และ ความตาย

ความเป็นความตายเราไม่ยินดี
เราจักละทิ้งร่างกายนี้ไปอย่างผู้มีสติสัมปชัญญะ
เรารอแต่ให้ถึงเวลา คล้ายลูกจ้างให้หมดเวลาทำงาน
ความตายนี้มีแน่ไม่ว่าแก่หรือหนุ่ม
แต่ที่จะไม่ตายไม่มีหรอก[๑๒๑]

ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมเครื่องเนิ่นช้า
ยินดีในธรรมเนิ่นช้า ย่อมพลาดนิพพาน
อันเป็นธรรมเกษมจากโยคะ อย่างยอดเยี่ยม
ส่วนภิกษุ ผู้ละธรรมเครื่องเนิ่นช้าแล้ว
ไม่มีธรรมเครื่องเนิ่นช้า ย่อมบรรลุนิพพาน
อันเป็นแดนเกษมจากโยคะ อย่างยอดเยี่ยม[๑๒๒]

ประโยชน์การตั้งใจฟังธรรม

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้ว มีพระจักษุ
ทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น เมื่อทรงแสดงธรรม

---

[๑๒๑] ขุ. เถร. ๒๖/๑๐๐๑-๑๐๐๓/๓๙๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๒๒] ขุ. เถร. ๒๖/๙๘๙-๙๙๐/๓๙๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ผู้มุ่งประโยชน์ตั้งใจฟัง
การตั้งใจฟังไม่ไร้ประโยชน์ เป็นผู้หมดอาสวะ
และเป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวะ
ตั้งความปรารถนาเพื่อปุพเพนิวาสญาณ
ทิพจักษุญาณ เจโตปริยญาณ อิทธิวิธี
จตูปปาตญาณ ทิพโสตญาณ อันเป็นธาตุบริสุทธิ์[๑๒๓]

ผู้อุดมด้วยปัญญาย่อมไม่หวั่นไหว

ภิกษุชื่ออุปติสสะ ผู้อุดมด้วยปัญญา
ห่มผ้าสังฆาฏิเข้าฌานอยู่ที่โคนไม้
ผู้กำลังเข้าสมาบัติอันไม่มีวิตก
ขณะที่ถูกตัวศีรษะ ประกอบด้วยธรรมคือความนิ่ง
ย่อมไม่หวั่นไหว เหมือนภูเขาเพราะสิ้นราคะ[๑๒๔]

ธรรมที่คุ้มครองทั้งภายนอกภายใน

เมืองที่ตั้งอยู่ชายแดน เขาคุ้มครองทั้งภายนอกและภายในดี
ฉันใด จงคุ้มครองตนเองฉันนั้น เพราะผู้มีขณะอันล่วงเลยแล้ว
ต้องพากันไปแออัดยัดเยียดเศร้าโศกอยู่ในนรก
ภิกษุผู้ระงับ งดเว้นโทษ เครื่องเศร้าหมองใจได้เด็ดขาด
มีปกติพูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน

---

[๑๒๓] ขุ. เถร. ๒๖/๙๙๕-๙๙๖/๓๙๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๒๔] ขุ. เถร. ๒๖/๙๙๗-๙๙๙/๓๙๖. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ย่อมกำจัดบาป ธรรมได้เหมือนลมพัดใบไม้ร่วงหล่นไป
ภิกษุผู้สงบระงับ งดเว้นจากโทษเครื่องเศร้าหมองใจได้เด็ดขาด
มีปกติพูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน[๑๒๕]

การละกองกิเลสและกองทุกข์

ผู้สงบระงับ ละเว้นกองกิเลสและกองทุกข์
ที่เป็นเหตุทำให้เกิดความคับแค้น มีใจผ่องใส
มีศีลงาม เป็นนักปราชญ์ พึงทำที่สุดทุกข์ได้
บุคคลไม่ควรไว้ใจในบุคคลบางพวก ทั้งคฤหัสถ์
และบรรพชิต แม้เบื้องต้นเขาจะเป็นคนดี
แม้ภายหลังกลับเป็นคนดีก็ตาม
นิวรณ์ ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ
อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา เป็นธรรมเศร้าหมองใจของภิกษุ[๑๒๖]

ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นสัตบุรุษ

สมาธิของภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท
ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยเหตุ ๒ อย่างคือ
ด้วยมีผู้สักการะ ด้วยไม่มีผู้สักการะ
นักปราชญ์เรียกบุคคลผู้เพ่งธรรมอยู่เป็นปกติ
พากเพียรเนื่องนิตย์ พิจารณาเห็นด้วยปัญญาสุขุม เป็นสัตบุรุษ[๑๒๗]

---

[๑๒๕] ขุ. เถร. ๒๖/๑๐๐๔-๑๐๐๖/๓๙๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๒๖] ขุ. เถร. ๒๖/๑๐๐๗-๑๐๐๙/๓๙๗. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐
[๑๒๗] ขุ. เถร. ๒๖/๑๐๑๐-๑๐๑๑/๓๙๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ร้อน

พระเถระ ผู้ยังพระธรรมจักรอันพระศาสดา
ให้เป็นไปแล้วให้เป็นไปตามผู้มีปัญญา
มีจิตตั้งมั่นคง เป็นผู้เสมอด้วยแผ่นดิน
น้ำและไฟย่อมไม่ยินดียินร้าย
ภิกษุผู้บรรลุปัญญาบารมีธรรมแล้ว
มีปัญญาเครื่องตรัสรู้มากเป็นนักปราชญ์ผู้ใหญ่
ไม่ใช่คนเขลา ทั้งไม่เหมือนคนเขลา
เป็นผู้ดับความร้อนได้ทุกเมื่อ ท่องเที่ยวไปอยู่ [๑๒๙]

---

[๑๒๙] ขุ. เถร. ๒๖/๑๐๑๓-๑๐๑๔/๓๙๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

ประวัติผู้วิจัย

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา) เกิดเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๐๓ ณ บ้านเลขที่ ๗๗ บ้านไหล่สูง ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี จบการศึกษา พุทธศาสตรบัณฑิต (ครุฯบริหารการศึกษา) จาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ รุ่นที่ ๓๘ ปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ เข้าศึกษาต่อที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรม-ราชูปถัมภ์ เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๗